

Doktori(PhD)értekezés

**INFOKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK HASZNÁLATÁNAK A HATÁSA A SZÜLŐ-
GYERMEK KAPCSOLATRA SZÜLŐI PERCEPCIÓK ALAPJÁN**

Fekete Deák Ildikó

Debreceni Egyetem

BDT

2020

INFOKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK HASZNÁLATÁNAK A HATÁSA A SZÜLŐ- GYERMEK KAPCSOLATRA SZÜLŐI PERCEPCIÓK ALAPJÁN

Értekezés a doktori (PhD.) fokozat megszerzése érdekében
a szociológia tudományágban

Írta: **Fekete Deák Ildikó**
okleveles pszichológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Szociológia és társadalompolitika doktori doktori programja) keretében

Témavezető: **Dr.habil.Czibere Ibolya PhD, egyetemi docens**

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 202... ..

Az értekezés bírálói:

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 20.. ..

„Én Fekete Deák Ildikó teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljeseek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2020.....

.....
Fekete Deák Ildikó

DEBRECENI EGYETEM
Bölcsészettudományok Kar
Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

Doktori(PhD) értekezés

**INFOKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZÖK HASZNÁLATÁNAK HATÁSA
A SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLATRA SZÜLŐI PERCEPCIÓK
ALAPJÁN**

Készítette:

Fekete Deák Ildikó

Témavezető:

Dr. habil. Czibere Ibolya PhD

tanszékvezető, egyetemi docens

DEBRECEN

2020

Tartalom

Bevezetés	7
1. Elméleti megközelítések.....	10
1.1. A család	10
1.1.1.A család meghatározása, fogalmának értelmezése.....	10
1.1.2.Nemi szerepek, családi munkamegosztás	12
1.2.Családszociológia elméletek.....	15
1.3. Változások a gyermeknevelésben	21
1.3.1. Családi szocializáció	24
1.3.2.Szülői nevelés, elvek, attitűdök.....	27
1.3.3.Serdülőkor	35
1.4.A média mint szocializációs eszköz	41
1.4.1. Alapvető fogalmak	41
1.4.2. Az IKT eszközök használatának hatásai	43
1.4.3. IKT eszközök a gyermekek, serdülők életében (ellátottság, hozzáférés, a felhasználás célja, formája, a felhasználás ideje, digitális kompetenciáik).....	45
1.4.4. Internethasználat a családban	48
2. A kutatás módszertana	54
2.1. A kutatás célcsoportja, a minta kiválasztása	54
2.2. A kutatás módszere	54
2.3. A kutatás terepe	55
2.3.1.Társadalmi kontextus	55
2.3.2.Y. község bemutatása	58
2.4. A célcsoport általános jellemzői	59
3. Internethasználat a családban - szülői stílusok. Empirikus kutatás egy székelyföldi községben	61
3.1. Családi szocializáció	61
3.1.1. Nemi szerepek, munkamegosztás	62
3.1.2. Nevelési elvek, módszerek, érvényes értékrendek.....	65
3.1.3. Bizalom és szülői kontroll.....	69
3.1.4. Jutalom, büntetés.....	74

3.1.5. Kommunikáció, konfliktus.....	77
3.2. A családok IKT eszközökhöz való viszonyulása.....	86
3.2.1. A kutatásba bevont családok eszközellátottsága	88
3.2.2. IKT eszközhasználati kompetenciák a családban	90
3.2.3. Szülői viszonyulások.....	95
3.2.4. Szülői stílusok – internetes szülői stílusok.....	99
A kutatási kérdések megválaszolása	124
Összegzés, következtetések	132
Felhasznált irodalom.....	137
A szerző tudományos közleményei	148
Tartalmi kivonat.....	150
Abstract.....	152
Köszönetnyilvánítás.....	154
Melléklet 1.	155
Melléklet 2.	160

Bevezetés

A modernizáció hozta felgyorsult szociokulturális struktúraváltozás következtében a gyerekkorral és az ifjúsággal, a neveléssel és a családi szocializációval kapcsolatos eddig elfogadott tudományos felfogások számos tekintetben érvényüket veszítették, és alapvető változásokat hoztak a családok életében, a generációk közötti kapcsolatok rendszerében. Az IKT eszközök robbanásszerű megjelenése és terjedése már a gyerekek, de főleg a fiatalok, serdülők körében változások egész sorát indította el, amelyek hatása a családok életébe is begyűrűzik. A gyermekek otthoni média és internethasználata, valamint az ezzel kapcsolatos szülői viszonyulásmódok kérdésköre a nemzetközi szakirodalomban növekvő érdeklődésnek örvend (Valcke et al 2013, Alvarez et al 2010, Wong et al 2015, Yong et al 2015). A gyermekek egyre korábban találkoznak az internet világváival, ugyanakkor önállósodásukkal párhuzamosan egyre több időt töltenek az internetes digitális világban. A családi közeg válik elsődlegesen azzá a szocializációs színterré, amely a digitális világok, az IKT eszközök használatát beépítheti - beépíti a mindennapi gyakorlatba. A téma vizsgálata során tehát nemcsak magát az eszközhasználatot szükséges vizsgálni, hanem azt is, hogy az adott szociokulturális környezetben milyen szülő-gyermek kapcsolati modellek léteznek a családokban, a kívülről jövő hatások hogyan hatnak a család életére, milyen a szülők viszonyulása, hogyan tudják kezelni az új helyzetet (Bodó, 2018).

Kutatásom témája serdülőkorú fiatalok (14-15 éves) infokommunikációs eszközhasználatának hatásai a szülő-gyermek kapcsolat alakulására. Kutatásom terepe egy székelyföldi község a Csíki-medencében. A kutatás egy, a térségben aktuális családszociológiai, társadalmi problémára fókuszál, és arról kíván képet alkotni, hogy egy székelyföldi községben az internetes technológiák térhódításának milyen hatásait észlelik a szülők saját szülő-gyermek kapcsolatukban, a családi szocializációban. A kutatás célcsoportját azok a szülők képezik, akiknek serdülőkorú gyermekeik vannak. Jelen kutatásban csupán az egyik fél, a szülők nézőpontja érvényesül, az őik percepcióik, véleményük jut kifejezésre.

A kutatás kérdései:

A kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekek az internetes-digitális világ elterjedésének köszönhetően egyre nagyobb szabadságot nyernek, kikerülnek a családi, szülői kontroll egy jelentős része alól. A szülőknek különösen nagy gondot jelent ebben az időszakban gyerekeik követése, irányítása, ellenőrzése, szabályozása, az új helyzet kezelése komoly kihívás elé

állítja őket, amely tovább terhelheti az amúgy is konfliktusos életszakaszban a szülő-gyermek kapcsolatot. Kutatásom során arra keresem a választ, hogy:

- Székelyföldi, vidéken élő családokban hogyan alakul a szülők viszonyulása kora serdülőkorú gyerekeik internethasználatához?
- A szülők hogyan tudják követni, szabályozni a gyermek internethasználatát? Mennyire van ráhatásuk serdülő gyermekük internetes tevékenységeire?
- A serdülő gyermek internethasználatából adódik-e konfliktus a családban? Ha igen, hogyan tudják ezeket kezelni? Milyen hatással van a serdülő internethasználata a szülő-gyermek kapcsolatra?
- Az IKT eszközhasználat okozta új helyzetek (konfliktusok) milyen változásokat hoznak a családok életébe, a szülői szerepek, a gyermeknevelési gyakorlat tekintetében?
- A szülők serdülők IKT eszközhasználatához való viszonyulását, szülői internetes stílusát hogyan befolyásolják a különböző strukturális és kulturális tényezők (iskolázottság, foglalkozás, jövedelem, elvek, értékek...)?

Dolgozatom egy elméleti, egy módszertani és egy eredményeket bemutató fejezetből áll. Az első alfejezetben a család elméleti megközelítései mellett a családi szerepekkel és a család modernkori váltoásaival kapcsolatos szakirodalmak kapnak helyet. A második alfejezetben röviden különböző családszociológia elméleteket (családökológia elmélet, interakcionista megközelítés, rendszerszemléleti megközelítés, strukturális- funkcionista elmélet, fejlődési családmódel, családi konfliktusmodell és a feminista iskola) mutatok be, amelyek a kutatási eredményeim értelmezéséhez nyújtanak segítséget. A harmadik alfejezetben a gyermeknevelésben bekövetkező változások és a gyermek családon belüli helyzetének alakulását vizsgáló szakirodalmak kapnak helyet. Ez a rész tartalmazza a családi szocializációval kapcsolatos irodalmakat, a nevelési elvek, szülői attitűdök vizsgálatára irányuló hazai és nemzetközi kutatási eredményeket is. A serdülőkor jellegzetességeinek bemutatása, a fogalom értelmezésének ismertetése szintén ebben a részben kap helyet, a serdülőkor modernkori kihívásaival kapcsolatos felfogások, illetve hazai és nemzetközi kutatási eredmények is bemutatásra kerülnek. A negyedik alfejezetben tárgyalom a média mint szocializációs eszköz szerepét, a fiatalok internethasználatának a szülő-gyermek kapcsolatot befolyásoló hatásait. Ugyanakkor számbaveszem azokat a strukturális és kulturális tényezőket, amelyek a szülők nevelési stílusát, illetve internetes nevelési stílusát befolyásolják. Ebben a fejezetben a médiakutatások székelyföldi vonatkozásait is áttekintem.

A második fejezetben kutatásom módszertanát mutatom be (a kutatás célcsoportja, minta kiválasztása, a kutatás módszere), amelynek részét képezi a terephelyszín és egy rövid társadalmi kontextus bemutatása is.

A haramadik terjedelmesebb rész tartalmazza a kutatás eredményeinek a feldolgozását. Az eredményfeldolgozás két főbb dimenzió mentén haladt: elsőként a családi szocializáció fontosabb aspektusait (családok összetétele, munkamegosztás, értékek, nevelési elvek, nevelési gyakorlat, kommunikáció, konfliktuskezelés) vizsgáltam a kutatásba bevont családokban, amely lehetővé tette számomra annak a szociokulturális környezetnek a megismerését, amelybe ágyazottan értelmezhetővé váltak a második részben tárgyalt, az IKT eszközhasználatra (eszközellátottság, eszközhasználati kompetenciák, szülői viszonyulások az eszközökhöz) és annak szülő-gyermek kapcsolatra gyakorolt hatására vonatkozó eredmények. A családi szocializáció jellemzőinek vizsgálata a következő dimenziók mentén történt: nemi szerepek és munkamegosztás, a szülők nevelési elvei, a családokban érvényes értékrendek, a bizalom és a szülői kontroll, a jutalmazások és büntetések rendszere, valamint a családokban zajló kommunikációs gyakorlat, illetve az adódó konfliktusok megnyilvánulási formái és kezelése. Az IKT eszközhasználat vizsgálata során az eszközellátottság és a család eszközhasználati gyakorlatának bemutatása után a szülők IKT eszközökhöz való viszonyulását vizsgálom. Majd a szabályozás, ellenőrzés módozatainak áttekintése után a szülők nevelési stílusa/internetes nevelési stílusa és bizonyos strukturális és kulturális tényezők közötti összefüggéseket tárgyalom. A dolgozat végén a kutatási kérdések megválaszolása után az eredmények összegzésével, és néhány következtetés megfogalmazásával zárul a dolgozat.

1. Elméleti megközelítések

1.1. A család

A család fogalma többféleképpen értelmezhető, többféle szempontból vizsgálható (a család sokféle megnyilvánulása, belső működése, szerkezete, valamint a társadalomban elfoglalt helye szerint). A családok hagyományosnak számító definíciói megpróbálnak kiemelni különböző strukturális és funkcionális aspektusokat: a család egy csoport, amely a házasság által jön létre, feleségből, férjből és az általuk nemzett gyermekből áll, ehhez kapcsolódhatnak más rokonok is. Őket egyesíti morális, jogi, vallási és szociális kötelezettségük. A családnak, mint informális kiscsoportnak rendkívüli változatossága és változása figyelhető meg a különböző kultúrákban és korokban. Kutatásomban a családra mint az elsődleges szocializáció színterére tekintek, ahol a gyermekek, serdülők nevelése zajlik.

1.1.1. A család meghatározása, fogalmának értelmezése

A család a legősibb ember által létrehozott egység, amely tagjai természetes, biológiai, spirituális, érzelmi és morális kapcsolatban vannak. Minden társadalomban létezik a család, vagy a család valamely formája, hiszen a társadalom számára olyan feladatokat lát el, amelyek létfontosságúak. Minden társadalom örökérvényűségét a biológiai és szociális reprodukció biztosítja, ezek a funkciók pedig fontosak a jövő számára. A házasság és az utódnemzés az emberi faj folytonosságáért felel, az utódok az adott kultúrába való bevezetése pedig a társadalmi struktúra és a kulturális modell megőrzését segíti (Caluschi, 2008). Mint primér csoport a társadalmi beilleszkedéshez szükséges szabályok és normák elsajátításának a színtere, másrészt, mint társadalmi intézmény, a társadalom tagjainak utánpótlását és azok szocializációját biztosítja (Ambrus, Gergely, 2009).

Caluschi (2008) értelmezésében a család a szociális élet legfontosabb és legdinamikusabb szerkezete. A szerző szerint nem feltétlenül biológiai kapcsolatok határoznak meg egy családot, hanem egy adott kulturális és társadalmi modellen belül azon társadalmi kapcsolatok, amelyek befolyásolják a családi kötelek történetét és specifikus rendeződését (Caluschi, 2008).

Hablicsek László szerint „a család a társadalom egyik legkisebb és legfontosabb egysége, a társadalom fejlődésének függvénye, a rokonok kapcsolatának történelmileg változó formája, amely változásában követi a társadalmi viszonyok alakulását. Alapjelentése a szülők, gyerekek és a legközelebbi hozzátartozók közössége” (Hablicsek, 2000:204).

„A családban rokonságra épülő elsődleges társas viszonyok uralkodnak. Benne lüktet a családtagok kapcsolatának szerkezete, rendszere, lelki világa, fejlődéstörténete, múltja és jelene, miközben állandóan hatnak egymásra és egymás iránti felelősségük örökös” (Teleki, 2007:12). A családban zajlik a társadalom jövő tagjainak a nevelése, gondozása, szocializációja. Egy lelki–szellemi közösség, melynek tagjai kölcsönösen segítik, támogatják egymást a mindennapi problémák megoldásában, és ezáltal egymásnak és a családban felnövekvő gyerekeknek erkölcsi alapot és segítséget nyújtanak.

A család egy olyan társadalmi csoport, amelybe az egy közös háztartásba tartozók élnek együtt, és akiket egy bizonyos biológiai, morális, pszichológikus és jogi kapcsolat köt össze. A család a társadalom egy természetes alapegységeként jelenik meg, amely biztosítja az emberi faj létezését (Zamfir, 1993).

A családi szocializációval foglalkozó szakirodalmak azt hangsúlyozzák, hogy minden nevelő, illetve szocializációs hatás közül a legnagyobb jelentőséggel a család bír. „Egyrészt azért, mert a család a gyermek legkorábbi élményeinek a forrása, másrészt mert a család a legtartósabb érzelmi egységet biztosítja az egyén számára” (Gáti, 2005:1).

A család meghatározások folyamatosan változtak az idők során, ma a társadalomtudósok nagy része a család meghatározásában nagyobb hangsúlyt helyez a család által nyújtott érzelmi támogatásra, és a közösségi összetartozás érzésének biztosítására, hiszen a modern értelmezés szerint a családot nem feltétlenül jellemzi törvényes házasság vagy vérségi kapcsolat, a családtagok egymás iránti elkötelezettsége, a családi összetartozás más formákban is megnyilvánulhat (Struening, 2002). Napjainkig a családot a nukleáris vagy szűk családdal azonosították, amelyben a házasságban élő szülők gyerekeikkel egy háztartásban élnek. Ma a háztartás fogalma a család fogalmánál szélesebb kontextusban értelmezhető, hiszen felöleli a nem családi berendezkedéseket is. A kortárs szerzők a család új meghatározásában igyekeznek több értelmezési lehetőséget összekapcsolni. A modern családmeghatározásban igen gyakran a gyakorlati és objektív kritériumok szociálpszichológiai elemekkel ötvöződnek.

Furstenberg (2005) családfelfogása jól érzékelteti a mai családfogalom összetettségét: „A család-definíció magába foglalja a vérségi, jogi köteleket, az örökbefogadás által létrejövő kapcsolatot, beleértve az informális köteleket, amelyek közé sorolható a képletes vagy társadalmi megállapodás szerinti rokonsági viszony” (Furstenberg, 2005 id. Czibere-Molnár 2015:22).

Összegezve a fent leírtakat elmondható, hogy a 60-as évekig létezett egy általánosan, széles körben elfogadott családmódel, amelyet egy férfi és egy nő alkot, akiket a házassági kötelék és a gyermekeik tartották össze. Ezt a módellet rögzítették a törvények, valamint ez a módel volt támogatott az intézményrendszerek által és ez a módel állt a családkutatások fókuszában (Beck&Beck-Gernsheim, 2004). Beck (2004) ezt az első vagy reflektív modernitás fogalmával illette, amely folyamat a 60-as évek végéig tartott. Hangsúlyozta, hogy erre a folyamatra a linearitás jellemző, azaz a társadalom egy zárt rendszert alkot, és viszonylag egyensúlyi állapotban van, a család alapjai igazodnak a kultúrához, a társadalomhoz és a rögzített törvényekhez. A második modernitás, azaz a reflexív modernitás, Beck szerint nem lineáris, az egyének alternatívák sokasága közül kell választania, reflexből kell döntenie, az életút már, nem megalkotható. Ebben a modernításban a családokat érintő változások sokrétűek. Az egyént arra ösztönzik, hogy a függőségben levő kötelekeit szakítsa meg, éljen autonóm életet, döntsön és válasszon szabadon. Ezen törekvések következtében a családi kötelek lazábbá váltak, a család funkciói megváltoztak. Beck a „technikai fejlődésben” valamint az ”intézményesített individualizációban” látja az okokat. Míg az első modernításban az apa és az anya biológiai egységet alkotott, és az egykeresős-egygonozós családtípus volt a jellemző, ma már a szerepek is külön funkciókra esnek szét, kétkeresős, egyéni választási lehetőségeket elfogadó, együttélési típus válik kívánatossá. „A kétkeresős-kégonozós módel célja az esélyegyenlőség, a családtagok egyéenként való támogatása” (Gyarmati, 2013:10). Ezek a támogatások az élethelyzetek, az együttélési formák változatosságának, elismeréséhez kötődnek. A fent említett célok megfelelnek annak az individualizációs folyamatnak, melynek során a társadalom önmagát újratermelő folyamatának az alapegysége nem a család, hanem az egyén lesz (Gyarmati, 2013).

1.1.2. Nemi szerepek, családi munkamegosztás

A nemi szerepeket, mint a nők és a férfiak számára megfelelőnek tartott szerepeket, jogokat és kötelességeket gyakran tekintik olyan egydimenziós konstrukciónak, amely a tradicionálistól az egalitáriusig terjed. A tradicionális ideológia szerint a családban a férfi instrumentális szerepet tölt be (technikai jellegű feladatok, végrehajtó, döntő feladatok), a nők pedig ún. expresszív (feszültségoldó, érzelmileg támogató, gonozó, összhangteremtő) szerepet töltenek be. Az egalitárius ideológia a nők és férfiak közötti egyenlőséget hirdeti mind a fizetett munka, mind a családi kötelezettségek terén. A különböző szerepek nemek közötti egyenlő megosztását hangsúlyozza (Kroska 2007; Davis és Greenstein 2009).

A családi szerepet az interakcionista családszociológia „olyan, egymással interakcióban álló személyek együtteseként értelmezi, akiket e társadalmilag definiált szerepek betöltésére

való törekvés irányít” (Burgess, 1930 id. Hablicsek, 2000:205). Az interakcionista megközelítés szerint társadalmilag meghatározott, hogy a családban a családtagok szerepei hogyan alakulnak. A családi közegben a gyermek elsajátíthatja a férfi és női szerepeket, valamint azokat a viselkedésmintákat, amelyek a társadalomban való beilleszkedéshez szükségesek. A szereptanulást a családon kívüli környezet (rokonok, közösségek, és a tágabb társadalom) is elősegíti, mivel a szerepeket társadalmilag elfogadott normák és magatartásminták is erősítik. Az életkor előrehaladtával a családi szerepek változnak, a családon belüli szerepkörök a család tagjainak biológiai és pszichológiai sajátosságai mentén rendeződnek.

„A családszerkezeti változások számos tendenciájával szemben a családon belüli viszonyok átalakulása szoros rokonságban áll a nagyobb európai és amerikai folyamatokkal: a szerepek újrafogalmazódtak (a nemi szerepek mind a szülők, mind a gyerekek körében rugalmasabbak), a szülői kontroll gyengébb vagy áttételezettebb, az intimitás a családi élet természetes része, a korábban mereven szétválasztott felnőtt és gyerekvilág határai nyitottabbak, eltűntek vagy láthatatlanná váltak” (Boreczky, 2001:167). A család individualizálódott, vagyis levált a nagyobb helyi és vallási közösségekről. Módosultak az életutak, a családon belüli szerepek, ez ma látványosabb a szülők nemzedékében, a nők részben ugyan, de kikerültek a család kötelékéből, az együttélési formák változásával megsokasodtak a nagyobb bonyolultabb szerkezetű háztartások (egyszülős családok, újraraházasodott családok, nagyszülők gyerekek családja..stb), valamint a gyerekek és felnőttek világa is módosult, és folyamatos változásban van. Boreczky Ágnes szerint ez a folyamat a család mint intézmény rugalmassága mellett a szocializációs funkciójának sajátos alkalmazkodására hívja fel a figyelmet. (Boreczky, 2001).

A 20. század második felétől a dolgozó nők száma megnőtt és magával hozta a nők emancipációs mozgalmait is, amelyek szükségessé tették a nők szerepének átformálását a társadalomban, beleértve ezt a családon belül is. Goldscheider (2000) és McDonald (2000) ezt a folyamatot két szakaszra osztották. Az első szakaszban zajlott a nők belépése az oktatásba, a munkaerőpiacra, illetve a közéletbe. Mivel szerintük a férfiak családi szerepvállalása ezidő alatt nem változott, így megnőtt a két nem közötti aszimmetria. Ezzel magyarázzák a növekvő számú felbomló párkapcsolatot és válást is. Az említett szerzők elmélete szerint a nemi szerepek átalakulásának második szakasza az apák egyenlő szerepvállalását jelentené az otthoni, gyermeknevelési kötelezettségek, felelősségek terén, mely folyamat még most zajlik. Azt is hangsúlyozzák, hogy az apák fokozottabb családi jelenlétével újra szorosabbá válhatnak a szerintük gyengülőben levő apa-gyermek kapcsolatok.

Az anyák családon belüli kiemelt szerepét hangsúlyozza Hay (1996) intenzív anyaság (intensive mothering) elméletében, mely szerint különösen az Egyesült Államokban elvárás-ként jelentkezik a médiában, a közvéleményben az anyák teljes odaadása, önfeláldozása gyermekeik nevelésében, amely gyakran szakértői tudásra alapoz, és nagyfokú idő-, pénz- és energiabefektetéssel jár együtt. Ennek az elvárásnak a munkaviszonnal rendelkező anyák nehezen tudnak megfelelni, amely feszültséget, olykor büntudatot kelt bennük. A szerző ezt az elméletét az amerikai középosztálybeli anyákra vonatkoztatva dolgozta ki.

Bizonyos nemzetközi szakirodalmak (Cabrera et al. 2000; Williams 2008) az apai szerepelvárásokban is bizonyos fokú elmozdulást mutatnak ki. Míg a hagyományos családmodellben a férfi a kenyérkereső, addig az új szemléletű apa aktívan bekapcsolódik a gyermekek nevelésébe, megjelenik az ún. gondoskodó apa képe, akinek családi szerepét nem a tradíció, hanem az éppen aktuális élethelyzet alakítja (Cabrera et al. 2000; Williams 2008).

Főleg az amerikai és nyugat-európai kutatások azt mutatják, hogy a nemek közötti egyenlőség, a családon belüli egyenlő munkamegosztás egyre inkább elterjednek (Inglehart és Norris 2003; Jansen és Liefbroer 2009). A volt szocialista országok esetében ez a folyamat még nagyon kezdeti szakaszban van (Lobodzinska 1996; Blaskó 2006; Fodor és Balogh 2010). A szocialista, kommunista rendszerekben bár a nők dolgoztak, a háztartási feladatok ellátása is többnyire rájuk hárult, a családi szerepek megítélése továbbra is tradicionális maradt. A rendszerváltások után néhány évvel indult el egy lassú liberalizálódási folyamat, országonként más-más ütemben és jellemzőkkel.

Murinkó Livia (2014) tanulmányában a nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdöket 6 európai országban (Norvégia, Magyarország, Franciaország, Románia, Németország, Lengyelország) vizsgálta. A három beazonosított attitűdcsoporthoz (a gyermekvállalás és a kétszülős család fontossága, a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenségek elfogadása, a háztartási munka és a gyermeknevelés elsődlegessége a fizetett munkával szemben) különböző kombinációit figyelte meg az egyes országokra vonatkoztatva. Az egyes dimenziók mentén jól megfigyelhető különbség mutatkozott a nyugat-európai és a volt szocialista országok között, az utóbbiakban például sokkal nagyobb mértékben elfogadták a férfiak és nők közötti egyenlőtlen viszonyokat. Ugyanakkor ezen országok között is voltak jelentős különbségek: Magyarországon nagyon fontosnak tartják a fizetett munkával szemben a gyermek szempontjait, Romániában a fizetett munkavégzésnek tulajdonítanak elsődleges szerepet, kevésbé értékelik a háztartási munkát, a gyermek érdekében nem gondolják, hogy az anyának otthon kellene maradnia, vagy az apának kevesebbet kellne dolgoznia. A kutatásba bevont országokban

a gyermekgondozást elsősorban az anyák végzik, de a munkamegosztás szintje változó: a norvég szülők esetében a legkiegyenlítettebb a munkamegosztás, utánuk következnek a franciák, a magyarok, és a lengyelek. Németországban, illetve Romániában a legegyszerűsebb a gyermekneveléssel kapcsolatos teendők megosztása. Az is megerősítést nyert, hogy pozitív kapcsolat van a nemi egyenlőtlenségek elfogadása és a gyermeknevelési feladatok egyenlőtlen megosztása között. Azokban az országokban, ahol sokan egyetértenek azzal, hogy a nők nem egyenrangúak a férfiakkal, ott sokkal több feladat hárul az anyákra.

A kétezres éveket követően Magyarországon is érzékelhetőbbé vált a családi szerepek modernizálódása (Blaskó 2006; Dupcsik és Tóth 2008), de a megkérdezettek egy jelentős aránya még mindig az apák kenyérkereső szerepét hangsúlyozzák, és nem feltétlenül várják el a gyermeknevelésben való részvételt. Mások kettős elvárást fogalmazznak meg a férfiak irányába: biztosítsák a család megélhetését, de vegyenek részt a gyermekek nevelésében is (Spéder, 2011).

1.2. Családszociológia elméletek

A családnak a történelem során rendkívül fontos jelentőséget tulajdonítottak a különböző tudományterületeken belül is (filozófiától az irodalomig, a vallástudománytól a szobrászatig). Évszázadokon keresztül beszéltek, írtak, alkottak a családról, és a család jelentőségéről, ennek ellenére csak a 19. század közepétől beszélhetünk családszociológiáról. A családszociológia mint alkalmazott szociológia ágazat létrejöttét az iparosodással és az ezáltal generált új társadalmi, gazdasági folyamatokkal kapcsolhatjuk össze (Bánlaky, 2001). Az iparosodás hirtelen elterjedése érthető módon elbizonytalanította funkcionalitásában a család stabilitását is, emiatt szükségessé vált a családszociológia mint a szociálpolitikához szorosan kapcsolódó tudományágnak a megjelenése.

A családszociológia témakörében több elméleti irányzat alakult ki az idők során. Az egyes elméleti szempontrendszerek időnként egymásnak ellentmondanak, de ugyanakkor egymás átfedései is lehetnek, és nem ritka az sem, hogy kölcsönösen kiegészítik egymást. A továbbiakban a családszociológia néhány elméleti megközelítését mutatom be.

A *családökológia elméleti* megközelítés a 19. század végén jelent meg, éppen abban az időszakban, mikor a figyelem központjában a családok stabilitása, jóléte, biztonsága állt. A családökológia elmélet a családra ható környezeti hatásokra, valamint a család külső környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A család ökológiai megközelítésének értelmében a környezet a család számára kereteket, korlátokat szab, ugyanakkor

lehetőségeket esélyeket kínál, de nem határozza meg az egyes családtagok viselkedését. A családok életére a társadalom különböző intézményei hatást gyakorolnak, ugyanakkor a családok élete is meghatározza a különböző gazdasági, oktatási, vallási, kulturális intézmények működését. Az elméleti megközelítés elemei a kölcsönös hatásgyakorlást hangsúlyozzák, így tehát a családok ökológiája a családot körülvevő közvetlen környezettől egészen a globális hatásokig több szinten vizsgálható (Bronfenbrenner 1979). Ma a családökológia elmélet képviselői a családok kölcsönös függőségi viszonyára hívják fel a figyelmet, melynek értelmében a családok nemcsak egymással vannak kölcsönös függőségi viszonyban, hanem függnek a fizikai-biológiai környezettől is. Éppen ezért ma a családökológia fókuszában a családpolitika és a családokat körülvevő közvetlen és tágabb lakókörnyezet hatása áll. A családökológia elméleti irányzat tehát a családot mint egységet vizsgálja a rá ható szűkebb és tágabb társadalmi hatások függvényében.

Ezzel szemben a *fejlődésszemléletű családmodell* a család belső struktúrájából adódó fejlődést és állandó változást hangsúlyozza. Központi fogalma a családi életciklus, melynek alap gondolata, hogy a család folyamatosan átalakul és ez az átalakulás kiszámítható módon zajlik. Reuben Hill az interakcióknak döntő szerepet tulajdonított, és alkalmazta a rendszer fogalmát a családok vizsgálatában. Értelmezésében a családon belüli interakciók magyarázásában figyelembe kell vennünk a család rendszerén kívüli történéseket. A családot az interakciók többé-kevésbé zárt rendszereként határozza meg. A modell újdonsága a változások összekapcsolása a családon belüli eseményekkel. A fejlődésszemléletű családmodellben központi helyet foglal el a családi életciklus fogalma, melynek értelmében a család változását elsősorban a demográfiai változások hatására (gyermekszülés, a gyerekek növekedése, a szülők öregedése) lezajló eseményekre vezetik vissza. Az elmélet szerint az említett demográfiai történésekhez kapcsolódó események a családi élet tipikus fázisai, amelyek a család interakciós rendszerében számottevő változásokat kreálnak, anélkül, hogy a családon kívül létező rendszerek bármivel beavatkoznának (Aldous, 1996). A családfejlődés modell az utóbbi évtizedekben változásokon ment át, a megközelítés alkalmazhatóbbá vált azáltal, hogy a modell képviselői új kiegészítéseket hajtottak végre rajta. Beemelték az elmélet fogalmi keretébe a faji, etnikai sajátosságokat és az új családformákat (Allen – Wilcox, 2000). A fejlődésszemléletű modell által ma inkább feltevéseket vizsgálnak, nem elméleti alapon nyugvó bizonyosságokat. Fontosabb kutatások az elmélet nevében: a munka, házasságkötés, gyermekvállalási sorrend vizsgálata, az apává válás, stb.

A *strukturális funkcionális* elméleti megközelítés a családot a tágabb társadalom érdekében különböző funkciók ellátására hivatott társadalmi intézménynek tekinti. E meg-

közelítés szerint a családi rendszer vizsgálata nem elegendő a konkrét családi élet értelmezéséhez. A vizsgálat során a családtagok személyisége, valamint a családon belüli kapcsolatokon túl számba kell venni a család külső kapcsolatait is az őt körülvevő társadalmi környezettel, illetve más intézményekkel (Cseh-Szombathy, 2006). A modell egyik legjelentősebb képviselője, Talcott Parsons, kiemeli, hogy alapvetően a közösség, a szerveződési forma is meghatározza a család szerkezetét, illetve formáját, amelynek a részét képezi. Az elméleti megközelítés a családnak a társadalomban és az egyén életében betöltött funkcióira fókuszál.

Az iparosodás után, a modern társadalmakban a nukleáris családszerkezet (szülők és gyerekek) megjelenésével a család már nem tudja úgy teljesíteni a korábban ellátott funkciókat (gazdasági, közösségi, védelmi funkciók), ahogyan a tradicionális közösségekben ezt a nagycsalád megtette (Goode, 1963). Parsons szerint ebből következik, hogy a modern korban a nukleáris család izolálódik, ami a gazdasági fejlődés, és az általános szerepdifferenciálódás mellékkövetkezménye.

A strukturalista funkcionalista megközelítés szerint a mai modern társadalomban a család legalább három alapvetően fontos funkció ellátásáért felelős. Reprodukciós és szocializációs funkciója nélkülözhetetlen, hiszen az utódnemzés és az utódok szocializációja által a társadalom reprodukcióját biztosítja. A család második funkcióját a gyermekek anyagi támogatása jelenti. A modern családban a felnőtt családtagok, külső kereső tevékenységet végeznek, és ez által biztosítják a család alapvető szükségleteit. Ugyanakkor a család igen fontos funkciója a stabil érzelmi biztonság megteremtése, a családtagok érzelmi támogatása (Coontz, 2005). A családban van lehetősége az egyénnek arra, hogy szerepjátékok nélkül önmaga lehessen. Parsons szerint ez a három funkció a modern család legfőbb funkciója (2000).

Norman W. Bell és Ezra F. Vogel (1960) azt hangsúlyozzák, hogy a család egy nyitott társadalmi rendszer, amely kapcsolatot tart fenn a társadalom más rendszereivel. Ők a reprodukciós, szocializációs funkciók mellett a politikai, gazdasági illetve közösségi funkciókat is hangsúlyozzák a modern család értelmezésében. Hangsúlyozzák továbbá, hogy a család stabil működéséhez szükség van a család vezetésére, a közös kölcsönös segítségvállalásra (szolidaritás), valamint a családi értékek és normák fenntartására is.

A strukturális funkcionalista paradigma egy további fontos képviselője William Goode, aki a családnak mint rendszernek a megértéséhez a szerep fogalmát használja. A családi szerepek organizációját, valamint kontinuitását hangsúlyozza a család fennmaradásában. Goode szerint a család alapvető alrendszere a társadalomnak. Hangsúlyozza, hogy a családban elsajá-

tított szerepmagatartástípusok modelként szolgálnak a családon kívüli szerepek betöltéséhez (Goode, 1963).

Robert F. Winch (1958) a modern család funkcióinak legátfogóbb rendszerezésében öt fő funkciót sorol fel: a reprodukciós, a gazdasági, a politikai, a szocializáló és nevelő funkciók mellett a vallási funkciót említi meg. Értelmezésében ez a funkció elsősorban a társadalmi kontrollt hozza létre, az egyén szempontjából pedig a válságok (krízisek) elviselésében, megoldásában, illetve az ezekkel járó szorongások feloldásában támogatja az egyént.

A strukturális funkcionális szemlélet azt hangsúlyozza, hogy az egyes történelmi korok és társadalmak közötti különbségek ellenére az egyén fennmaradásához alapvetően szükséges funkciók időtől és társadalmi környezettől függetlenül nagyjából minden közösségben ugyanazok. Ez a megközelítés elsősorban a család és a teljes társadalom, valamint a család és a családtagok személyisége közötti kapcsolatok vizsgálatára helyezi a hangsúlyt.

A strukturális-funkcionális modellt számtalan kritika éri. Elsőként talán a kutatások dinamikus szemléletének a hiányát emelik ki. Bár a modell hangsúlyozza a család változását, a családot passzívan adaptálódó alrendszerként kezeli, figyelmen kívül hagyva a család belső dinamikáját, illetve a családi együttélésből történő fejlődését. A szemlélet nem említi például a családon belüli nemek közötti, illetve hatalmi egyenlőtlenségeket, mint ahogyan a házastársi konfliktusokat, vagy a szülő-gyerek kapcsolatban megjelenő nehézségeket sem. Egy további kritika szerint a modell hangsúlyt fektet ugyan a korábbi korok családformáinak a vizsgálatára, de mindezt nem a konkrét történelmi valóság megfigyeléséből vezetik le, hanem a mai modern család tipológiai visszavetítéséből, a mai társadalmi összefüggések mentén meghatározott funkciók, múltbéli megnyilvánulásainak keresése mentén. A modell továbbá nem tesz említést a faji/etnikai kérdésekről, vagy a családszerkezet osztálykülönbségeiről sem. A kritikák ellenére a strukturalista-funkcionalista megközelítés azon aspektusával miszerint a családok olyan társadalmi intézmények, amelyek alapvető közösségi funkciókat töltenek be, széles körben egyetértés fogalmazódik meg a társadalomtudósok körében (Cseh-Szombathy, 1979).

Míg a strukturalista elmélet a standard családforma fogalmát hangsúlyozza, ezzel ellentétben az *interakcionista modell* tagadja a standard családszerkezet létét. A modell képviselői szerint a család nem nevezhető egy szabványos társadalmi egységnek, sokkal inkább a családtagok spontán viszonyán és együttműködésén alapul. Az elmélet alapfeltevése szerint tehát a család alapeleme a családtagok közötti interakció vagy érintkezés. Éppen ezért az interakcionista megközelítés a társas interakciókkal, a társas kapcsolatok és a személyes érintkezésre helyezi a hangsúlyt.

A modell legjelentősebb képviselője Ernest W. Burgess, aki azt hangsúlyozza, hogy a társadalmilag, érzelmileg és a szokás által meghatározott szerepeknek kulcsfontosságuk van a család működésében. A megközelítés a családon belüli kommunikációra fókuszál, az egyes családtagok viselkedésbeli megnyilvánulásait, a gesztusnyelvet vizsgálja, és a családtagok közötti állandó interakciókra helyezi a hangsúlyt. Az elmélet értelmében fontossággal bír az interakciók helye, ideje, illetve környezete is. Burgess szerint egy adott család tagjai a kölcsönös interakciók – verbális és non verbális interakciók – által egy önálló, a maga nemében egyedi világot hívnak életre, és így egy családot konstruálnak.

Az elmélet arra fókuszál, hogy a családtagok hogyan definiálják saját szerepeiket, illetve hogyan töltik be ezen szerepeket. Egy családtag egy időben több szerepet is betölthet, illetve több szerep szerint is interakcionálhat. A családi interakciót lényegesen megszabják a szerepek. A szerepek tartalma társadalmilag definiált, de ugyanakkor a különböző családtagok szerepköre társadalmanként más és más tartalommal telítődik (Ambrus, Gergely, 2009). Az interakcionista modell két fő koncepciója az "éntudat" és az "identitástudat". Az éntudat az egyén önmagáról, értékeiről, saját képességeiről és jellemvonásairól alkotott képét jelenti, az identitástudat pedig az egyediség és a belső önazonosság érzését takarja.

Az interakcionista megközelítést gyakran érte kritika, amiért olyan érzésekre épít, amelyek intuitívek, és nehéz empirikusan ellenőrizni őket. A módszer kvalitatív elemzésre épít, ezért „relatív módon szubjektív”, ami megkérdőjelezi a vizsgálat pontosságát. A modell legfőbb kritikája, hogy a családot körülvevő társadalom közti kapcsolatot figyelmen kívül hagyja, és túl nagy jelentőséget tulajdonít az egyénnek. További kritikák a nemi, életkori, etnikai, földrajzi stb. tényezőknek a családi interakciókra gyakorolt hatását hiányolják (LaRossa-Reitzes, 1993).

A **rendszer szemléleti megközelítés** a családot és a társadalmat rendszerként értelmezi, a családot önálló intézménynek tekinti. A rendszerszemlélet szerint a család a társadalmi együttélés legkisebb egysége, egy rendszernek tekinthető, amely a társadalom fejlődésének függvénye. Mint társadalomban működő alrendszer, képet ad a nagyobb társadalomról, mint rendszerről. Felfogásukban a "családi rendszer" egy olyan kiscsoport, melynek tagjai hatással vannak egymásra, magukat egy családnak tartják, és bizonyos szempontból együvé tartozást tanúsítanak. Hasonló identitástudattal, hasonló értékrendszerrel, hittel és/vagy meggyőződésekkel rendelkeznek. A rendszerszemlélet kimondja, hogy minden rendszer, így a család rendszere is homeosztázisra, vagyis az egyensúlyi helyzet elérésére törekszik. Ennek értelmében a rendszert körülvevő külső környezetben, vagy a rendszer belsejében létrejött változás beindít egy

folyamatot, amelynek célja az egyensúlyteremtés (Whitchurch és Constantine, 1993). A család belső működésében ez a mechanizmus arra ösztönzi a megváltozott magatartású családtagot, hogy térjen vissza abba a pozícióba, amelyet a család rendszerében eredetileg elfoglalt.

A rendszerparadigma szerint tehát ahhoz, hogy megértsük egy adott család, vagy egy családtag viselkedését, ismernünk kell azokat a kölcsönhatásokat, szabályokat, törvényszerűségeket (interakciós mintákat), amelyek a rendszeren keresztül hatnak. Például serdülőkorban a gyerek viselkedésváltozása (drogfogyasztók bandájába csatlakozik) átmenetileg megingatja a család működését, terápiás hatásként, ha a szülők közötti kommunikáció változik, a serdülőnél tapasztalt viselkedés is változik, vagyis a körkörösség elve alapján az egyik hat a másikra (Kurimay, 2000). A társadalomkutatók a rendszerszemléletet alkalmazásával a család általános vizsgálatában arra próbálnak választ kapni, hogy a családi rendszer hogyan kezeli az információt és a családi rendszert érő problémákat, miképpen reagál krízishelyzetekben, illetve hogyan szabályozza kapcsolatait a külvilággal. Hogy a családidentitás tudatot miként tudják fenntartani a családi rituálék, illetve a családi ünnepek (Broderick 1993).

A családok rendszerparadigma alapján történő vizsgálatát több kritika is érte. A modell hiányossága elsősorban a specifikációból adódik. Azon túl, hogy a család egy rendszer, a családok rendszeralapú vizsgálata nem foglalkozik a tágabb társadalmi struktúrával, a gazdasági, faji, etnikai struktúrákkal, amelyek szintén jelentős befolyást gyakorolnak a családok működésére. (Czibere-Molnár, 2015).

Egy következő elméleti irányzat a *családi konfliktusmodell és a feminista iskola*, amely szemléletében a strukturális-funkcionális elmélet ellenpontját képezi. Az elméleti modell képviselői felhívják a figyelmet a családon belül jelen levő hatalmi viszonyokra (pl. családi munkamegosztás), és azt hangsúlyozzák, hogy nem minden családi működés hat egyértelműen pozitívan a családtagok életére .

A konfliktusmodell gyökerei az osztálykülönbségeket feltáró Karl Marxig nyúlnak vissza, az elmélet családra vonatkozó következtetései, hogy a házastársak közötti és a családon belüli problémákat igen gyakran az osztályegyenlőtlenségek hívják életre. Míg Marx és Engels az 1960-as évek előtt még szigorúan az egyének közötti gazdasági különbségekkel magyarázta a családon belüli konfliktusokat, addig az 1960-as évek után feltörekvő feminista irányzat a nemi szerepek rendszerének megértésére kezdte használni a konfliktusmodellt. A családon belüli férfi és női erőviszonyokban megnyilvánuló különbségekre helyezte a hangsúlyt, a családon belüli viszonyokat és a tágabb társadalmi összefüggéseket vizsgálva. A feminista iskolán belül számos irányzat látott napvilágot, a gender kérdések állnak ezen irányzatok kö-

zépontjában. A feminista irányzat álláspontja értelmében a családon és a tágabb társadalmon belüli férfi dominancia a nőket diszkriminálja. A feminista mozgalom hívta fel a figyelmet a családon belüli házimunkák férfiak és nők közötti egyenlőtlen eloszlására, annak gazdasági értékére, valamint a családon belüli olyan agresszív cselekedetekre, mint például a nő (feleség) vagy a gyermekek bántalmazása, amelyek korábban is léteztek ugyan, de a társadalomtudományok számára rejtve maradtak. Fontos kiemelni, hogy a családszociológia más irányzataival ellentétben a feminista modellt az elmúlt 40 év politikai és társadalmi változásai hívták életre. "Az irányzat missziója, hogy az ismereteket tudatosan felhasználva merjen a társadalom szembeállni és véget vetni a nők és az alárendelt státuszban élő egyének társadalmi osztálykülönbségen alapuló, faji, etnikai, kor szerinti vagy szexuális elnyomásának" (Czibere, Molnár, 2015:44).

A feminista szemléletmódot ma számos támadás éri a vallási vezetők, a politika képviselői és a tudomány részéről. A szemléletmód kritikusainak féltelme, hogy a nők jogainak megerősödése még nagyobb válságba sodorja a házasság intézményét, ezáltal a felnövekvő generáció jövőjét. A szemléletmód képviselői kitartanak azon álláspont mellett, hogy a hagyományos nukleáris családmodell mellett léteznek a családszerkezet szempontjából más működőképes szerkezeti formák is (Stacey, 1996).

Amint láthatjuk a fent bemutatott családszociológiai elméleti modellek és megközelítések gyakran egymásnak ellentmondanak, ugyanakkor egymás átfedései is, és nem ritka az sem, hogy kölcsönösen kiegészítik egymást. A fent bemutatott elméleti modellek elsősorban a vizsgált családok működésének, valamint a kutatás eredményeinek a értelmezésében segítettek.

1.3. Változások a gyermeknevelésben

Az elmúlt évtizedek során a társadalmi változások hatást gyakoroltak a családok és a benne élő családtagok életére. Áttörő változást a XX. század második felétől azonosíthatunk, amikor is a családfogalom megváltozásával, a szülők feladataival egyidőben, a gyermekgyermekek családon belüli helyzete is megváltozik. Az említett időszakról kezdődik a család demokratizálódási folyamata, mely által a gyermeki jogok fokozatosan előtérbe kerülnek, a gyermek önálló, egy saját világgal rendelkező személlyé változik, a szülői autoritás visszaszorul, a gyermek autonómiája felerősödik. Ennek következtében a szülői szerepek is átalakulnak, már nem a generációról generációra átörökített ősi tudás átadása a cél, hanem a gyermek kibontakoztatása. Létrejön egy alternatív nevelői modell, ahol a szülőtől egy támo-

gató, segítő, védő kapcsolat kialakítását várják el, ahol a gyermek szabadon kibontakozhat, lehetőséget biztosítva, hogy minél szélesebb körben felfedezhesse a világot. A szülőnek az a szerepe, hogy gyermekét kísérelje ezen az úton, védje gyermeke érdekeit, szükség esetén mellette legyen, megvigasztalja, de semmi esetre se avatkozzon a gyermek személyiségfejlődésébe, a döntéseibe, kivéve ha veszélyeszteti ezáltal életét. A gyermekkel szemben pedig nem az az elsődleges elvárás, hogy udvarias és engedelmes legyen, hanem az autonómia, az önmagát kifejező és megvalósító lény. A szülő-gyermek kapcsolatban a parancs és utasítás helyét átveszi az érvelés és magyarázat.

A mai szülők közül sokan már nem saját szüleiktől megtanult minták mentén nevelik gyermekeiket, szívesebben nyitnak szakkönyvek, tévéműsorok, szaklapok, esetleg pszichológus irányába. Még akkor is, ha a több forrásból gyűjtött, néha ellentmondásos információk időnként elbizonytalanítják őket, vagy kétségeket okoznak (Czibere-Molnár 2015).

A család érték közvetítő szerepe direkt és indirekt módon jelentkezik, a gyermek a családon belül természetes úton, észrevétlenül gyűjti be tapasztalatait: hogyan kell megszervezni a háztartást, hogyan kell gazdálkodni, ellátni egy kisbabát, idős rokont vagy egy házi állatot, hogyan szerezhet barátokat, hogyan tud kapcsolatokat kialakítani, hallani fogja hogyan kommunikálnak szülei, hogyan oldanak meg egy problémát, hogyan kezelik a konfliktust, hogyan szereznek egymásnak örömet, meglepetést, tapasztalatot szerez ugyanakkor a szeretetről, féltésről, haragról, szenvedésről. A család, érték közvetítő szerepe mellett, a benne felnövekvő gyermekek identitásának kialakulásához is hozzájárul (Czibere-Molnár, 2015).

A hatvanas, hetvenes évekhez képest, napjainkban a gyermekkor és felnőttkor egyre nagyobb mértékben közelít egymás felé, a határok elmosódnak, mindezt a kultúra jellegzetes változásai is támogatják. A hirtelen változó technikai fejlődésnek köszönhetően növekszik a különbség a gyermekek és szülei tudása között, a fiatalok sokkal nagyobb biztonsággal mozognak az elektronikai kütyük, az IKT eszközök használatának világában és ezt a tudásukat többnyire nem szüleiktől, hanem kortársaiktól szerzik, de nagyon gyakran előfordul, hogy önszorgalomból szerzett tudás ez.

Egyre korábban jelennek meg a gyermekek színházakban, vendéglőkben, felszámolódnak, összemosódnak azok az elkülönített terek, melyekkel korábban felnőttek és gyerekek rendelkeztek. A modern családi otthonokban nincs olyan hely, ahová a gyerek ne léphetne be, egyre több gyerek jelenik meg a kórházakban és a munkahelyeken is (a gyerek elkíséri szüleit a munkahelyre, vagy kórházba, beteg rokonlátogatásra).

A gyermekképpé változása a jogi szabályzásban is tetten érhető. 1998-1999-ben az Egyesült Államokban ugyanolyan jogi kezelésben részesülnek a felnőttek, akár a gyermekek, sőt halálbüntetés is kiróható rájuk (Lamb, 2003). Ebben az értelemben azonban egyértelmű különbség figyelhető meg az európai országok és az Egyesült Államok jogrendje között. Az EU-s országokban a fiatalok eltérő jogi kezelésben részesülnek és halálbüntetés sem róható ki rájuk.

Egyes szakemberek szerint a posztmodern gyermekek egyre nagyobb veszélyeknek vannak kitéve, több a baleset, ugyanakkor a korai elhízás is jellemzővé válik körükben. A gyermekekről kialakított kép ma már egyre kevésbé tartalmazza a felnőttek és gyermekek eltérő világértelmezését és eltérő képességeit. A gyermekkor megszűnéséről a társadalomszociológia képviselői eltérő módon vélekednek. Chris Jenks (1996) „A gyermekkor szociológiája” című könyvében javasolja, hogy a gyermekeket a társadalmi gyakorlat szemszögéből vizsgálják és ne a felnőttekkel hasonlítsák össze. Ugyanezt az ideológiát követi James és Prout (1990), akik szerint a gyermekkor kialakulásában a gyermek tulajdonságai nem játszanak szerepet, szerintük a gyermekek munkáltatásával sincs semmiféle gond, mindez ugyanakkor nem a gyermekek döntésétől függ, minthogy az sem, hogy óvodába vagy iskolába járnak. Csakhogy a modernitás gyermekfelfogásának megfelelően a szülők gyerekeik az óvodába vagy iskolába járatásával való felelősség teljes tudatában tették ezt, míg Jenks, James és Prout a felelősséget a felnőttek helyett a gyermekekre ruházza.

A nyolcvanas évek „elveszett gyermekkor” kifejezését a kilencvenes években felváltja a „gyerekkor halála” kifejezés, ami tulajdonképpen sugallja valamilyen mértékben a gyermekkor visszafordíthatatlanságát is. David Buckingham (2002) „A gyermekkor halála után” című könyve az Egyesült Királyságban élő hajléktalan gyermekekkel foglalkozik, a gyermekekkel szembeni erőszak elterjedéséről, az iskolák piacosodásáról is ír. Könyvében határozottan állítja, a gyermekeknek maguknak kellene megoldaniuk a problémáikat, szavazati jogot kellene biztosítani már akár a tizenéveseknek is. Álláspontja szerint a gyermekek számára biztosítani kellene a lehetőséget, hogy aktívabban vehessenek részt a médiában és a politikában is (Vajda, 2005).

Buckingham (2002) szerint az ún. „védett gyermekkor” a 20. század második felére megszűnni látszik, amely folyamatban jelentős szerepet tulajdonít a televízió megjelenésének és elterjedésének. Postman (1983) szerint a televízió nagymértékben megakadályozza a gyermekek érzelmi-intellektuális fejlődését és nagymértékben hozzájárul az agresszió elterjedéséhez. Sanders nagy fontosságot tulajdonít a szóbeli kommunikációnak, beszélgetésnek, mesének. Ugyanakkor nem ért egyet a női munkavállalással sem.

Steinberg és Kincheloe „Kunderculture” című cikkgyűjteményükben (1997) megállapítják, hogy a nyugati gyermekkori csúcsa az 1850-1950 közötti század, amikor a gyermekeket felmentették a munka alól és iskolába küldték. Ők a multinacionális vállalatokat tartják egyik fő veszélyeztető tényezőnek a gyermekkort tekintve. Szerintük a televízióban sugárzott gyermekműsoroknak nem a kunderkulturához, hanem a profitszerzéshez van leginkább köze. A mai gyermekek irányítása a szerzők szerint azért egyre nehezebb, mert a sok információ birtokában nincsenek olyan mértékben rászorulva szüleikre, mint korábban. Az erőszakos „kunderkultúra” az agressziót látja a problémák fő megoldási módjának. Nyugtalanítónak tartják a fiatalok körében egyre elterjedtebb öngyilkosság jelenségét is.

Kétségtelen, hogy kortól, kultúrától függően változik a gyermekkori értelmezése, változnak a kihívások, a veszélyesnek ítélt hatások. Ami változatlan, az a tény, hogy az életben maradáshoz az utódoknak egy bizonyos életkorig gondozásra és védelemre van szükségük, nincs az a társadalom, amely fizikai valójában fenn tudna maradni a gyermekgondozás hagyománya nélkül (Shahar, 2000).

1.3.1. Családi szocializáció

Kutatásom során az IKT eszközökhasználatnak a szülő-gyerek kapcsolatra és a családi szocializációra gyakorolt hatásait vizsgálom. Ebben a fejezetben a családi szocializációval foglalkozó szakirodalom bizonyos vonatkozásait tekintem át.

Elisabeta Negreanu (2006) a szocializációt egy pszichoszociális folyamatként értelmezi, mely során egy csoportra jellemző attitűdök, értékek és viselkedési modellek adódnak át az egyénnek. Ennek értelmében a szocializálódás egy interaktív kommunikációs folyamat, amely során a szerző szerint kétszeres odafigyelést igényel az egyén fejlődése, a társadalmi behatások és ezek tartalma (Negreanu 2006). Bagdy Emőke (1995) szerint: „A család szocializációs funkciója többszintű. Ellátja a gyermek biológiai gondozását, biztosítja azokat a feltételeket, amelyek az éréshez és fejlődéshez szükségesek, ugyanakkor meghatározott magatartás és szerepmintákat is közvetít. Erre a primer szocializációs alapozásra épül azután a tudatos nevelés, a családi szoktatás, ellenőrzés, tanítás, fegyelmezés, jutalmazás. Így teremődnek meg a családon kívüli nevelés alapjai a személyiségben” (Bagdy, 1995:15). Takács (2013) szerint az értékátadásban, az egyéni érzelmi biztonságérzet megteremtésében és a világnézet kialakulásában a család meghatározó szerepe kétségtelen. A családnak tehát döntő szerepe és hatása van az egyén érzelmi és kognitív fejlődésére nézve.

Negreanu (2006) a következő szocializációs módokat különbözteti meg: adaptív, integratív szocializáció (azokhoz a személyes jellemzőkhöz, képességekhez vezet, amelyek lehetővé teszik egy adott intézményes kerethez való alkalmazkodást); a kezdeményező szocializáció (azon normák, értékek és viselkedési modellek asszimilálása, amelyek egy jövőbeli intézményes kerethez való csatlakozáshoz szükségesek). A szerző szerint a családi szocializáció serdülőkorában éri el tetőfokát, maga a folyamat viszont egész életén át tart (Negreanu 2006).

Mihailescu (2004) a szocializációra mint társadalmi interakcióra tekint, amely által az egyén olyan tudás, értékek és viselkedési modellek birtokába kerül, amelyek szükségesek a szociális életben való részvételhez. Ez a folyamat elősegíti az egyén társadalmi lényé váló alakulását és képessé teszi a társadalom tagjaival való együttműködésre (Mihailescu, 2004).

Mihailescu több tényezőt említ, amelyek befolyásolják a gyermekek fejlődését, szocializációját. Ezek a következők: biológiai öröksége, a fizikai környezete, a kultúra, a csoport tapasztalata és az egyéni tapasztalat. Álláspontja szerint ma a legfontosabb szocializációs közvetítő a család, az iskola és a közmédia. A családi szocializáció több különböző komponensből tevődik össze. A normatív komponens által a legfontosabb társadalmi normák és szabályok közvetítődnek az egyénhez, a kognitív komponens által a gyermek megszerzi az alkalmazkodáshoz szükséges tudását, a kreatív komponens által kialakul az alkotó gondolkodásmód és azon képesség mely által képes megfelelőképpen viszonyulni az új helyzetekhez, és a pszicho-affektív komponens által az a felnövekvő gyermek érzelmeiket képes közvetíteni a megfelelő kapcsolatteremtéshez (szüleikhez, leendő partneréhez, saját utódaihoz és más személyekhez) (Mihailescu, 2004).

Gáti Ferenc (2005) a család szűrő szerepére hívja fel a figyelmet. Álláspontja szerint a család szűrő szerepére különösen a gyerek erkölcsi magatartásának kialakulásában van jelentősége. Akarva-akaratlan a szülő a saját szemléleti és cselekvési módját adja át a gyerekeknek, a gyerek pedig átveszi a mintát. Itt fontos kiemelni azt a két tényezőt, amely a társadalmi elvárások és a gyermek viselkedése közé ékelődik. Az egyik ilyen tényező maga a család, amely a gyermek személyiségét közvetlen és közvetett eszközeivel építi, a másik tényező pedig maga a gyermeki személyiség amely, egyedileg reá jellemző módon éli át, és reagál a család által közvetített élményekre, mindezek hatására folyamatosan alakítja önmagát. A jól funkcionáló család felerősíti a tágabb környezet pozitív hatásait, és csökkenti vagy kiszűri a károsító hatásokat. A diszfunkcionáló család viszont éppen ellenkezőleg hat, a negatív hatásokat erősíti fel, ezáltal gyengíti a kedvező hatások hatékonyságát. A gyermek személyiség-

formálódása, adaptációs képessége kialakulásában sorsformáló, hogy a család milyen érzelmi élményeket, értékeket, normákat közvetít a gyerek felé (Gáti, 2005).

Bunescu (2006) szerint a szocializáció mechanizmusai elsősorban a szerepek megtanulásából állnak. A hagyományos családokban az anya szerepe főként a gyermek nevelésének érzelmi és expresszív vonatkozásaival törődni, válaszolni gyermeke érzelmi szükségleteire, az apa szerepe pedig megtanítani gyermekét eligazodni a családon kívüli világban. Bunescu megállapítja, a modern családok hajlamosak ezen két külön dimenziót egyesíteni, közelebb vinni egymáshoz. Álláspontja szerint a szülők imitálása és a velük való azonosulás könnyebben megvalósul egy hagyományos, falusi környezetben (ahol a gyermek többet él és dolgozik szülei mellett), mint egy modern, városi környezetben, ahol már nem léphet kapcsolatba egyszerre több szocio-kulturális modellel (Bunescu, 2006).

Bernstein (2000) szerint a szocializáció az a „folyamat, amely során a gyermek egy előre meghatározott kulturális identitást ölt magára, ezzel egy időben pedig reagál is erre az identitásra” (Bernstein, 2000:71). Ez a meghatározás előtérbe helyezi azt a tényt, hogy a szocializáció magába foglalja a gyermeki psziché nyitottságát azon értékek, viselkedési normák felé, amelyek mentén megvalósul az egyén társadalmi integrációja.

Negreanu (2006) egy újszerű összefüggésre hívja fel a figyelmet a családi szocializációs folyamat kapcsán. Álláspontja szerint a hagyományos társadalmakban ún. „posztfiguratív kultúra” létezett, amelyben a fiatalok tanulnak az öregektől. Ezzel ellentétben a jelenkor társadalmában megjelenő „prefiguratív kultúrának” köszönhetően, olyan szocializációs formákat fedezhetünk fel, más értékeket, néha ellentmondásos viselkedésmódokat és attitűdöket, melyek által az idősebb generáció tanul a fiatal generációtól vagy együtt tanul velük (Negreanu 2006).

Caluschi (2008) álláspontja szerint a jelenkor társadalmában a családok egyes funkciói eltűntek, lecsökkentek vagy más társadalmi intézmények vették át helyüket (pl. az oktatás funkciója). A szerző szerint a mai család legfontosabbnak vélt funkciója a családban felnövő gyermek társadalomhoz való alkalmazkodásának a segítése. Megállapítja, hogy a család alkotja a legmegfelelőbb környezetet a gyermek neveléséhez. A szülők által biztosított érzelmi törődés és melegség ösztönző erővel bír, ami a gyermek alkalmasságának és jártasságának elősegítője, ugyanakkor ezen képességek szükségesek ahhoz, hogy megfelelőképpen integrálódhasson a társadalomba.

A modern értelmezések a családi szocializációs folyamat többszintűségére hívják fel a figyelmet, ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy a szocializáció egy kétirányú folyamat,

amelyben a szülők és a gyermekek kölcsönösen hatnak egymásra (Kuczynski és mtsai, 2007). A szülő-gyermek közötti kapcsolat minősége meghatározó ebben a folyamatban.

1.3.2. Szülői nevelés, elvek, attitűdök

1.3.2.1. A szülői nevelési stílus fogalma, típusai

A nevelés az emberi társadalmak jellemzője, amely által a társadalom fenntartja, újratermeli önmagát. A társadalom számára létkérdés az, hogy a gyerekek, a fiatalok, a felnövekvő generációk a nevelés hatására milyen szinten tudják kimeríteni képességeiket, és elsajátítani a társadalom szabályait. A nevelés átfogó célját azon értékek kell, hogy meghatározzák, amelyek a társadalom egészében érvényesülnek. Baska Gabriella (2006) megfogalmazásában: „a nevelés nevelő és növendék kölcsönhatása, vagyis szociális interakciók rendszere” (Baska, 2006:4).

Szociológiai szempontból, a nevelés szociális aktusok összessége, amelyek a kultúrát közvetítik. A szervezettség mértékének szempontjából megkülönböztetünk formális (iskolai) nevelést, non-formális (az iskolai rendszeren kívül történő) és informális (az értékek, viselkedési modellek önkéntesen vagy önkéntelenül történő asszimilálása) nevelést. A nevelés önmagunk aktualizálásának és újrateemtésének megszakíthatatlan folyamata, amely egy reprodukív (szociális én) és egy alkotó (individuális én) komponensből áll. Ennek a folyamatnak a végét a szocializáció lezárulása jelenti, az egyén önállóvá válik és képes beazonosítani és megkülönböztetni szimbolikus, kulturális rendszereket (Bunescu, 1995).

Negreanu (2006) a nevelés kettős átvitt értelmére hívja fel a figyelmet. Eszerint a nevelés értelmezhető úgy is, mint az egyén formálása – az adott társadalmi normák és értékek szerint, amely a társadalom egységét és rendjét szolgálja, vagy úgy is, mint pszichoindividuális fejlesztés, ami az egyéni képességeihez, vágyaihoz mérten a kreativitás kibontakozását szolgálja és ez a folyamat társadalmi változást idéz elő (Negreanu 2006).

A családnevelési stílus az a fogalom, amely összegzi a szülők tapasztalatainak variációit a gyermek irányítása és a vele való szocializálódás során. A nevelési stílusok inkább azokra a befolyásolási folyamatokra utalnak, amelyeket a szülők alkalmaznak gyerekeik nevelése során. A nevelési stílusok tanulmányozásának célja megkülönböztetni a nevelési gyakorlatok kategóriáit, amelyek specifikus reakciókat és viselkedésmódokat váltanak ki a gyermekekből. A szülő által alkalmazott adott nevelési stílus alapján bizonyos elképzeléseket alkothatunk a gyermek előnyös fejlődéséről. A nevelési folyamat célja a gyermeki fejlődést befolyásoló negatív hatások megelőzése, kiszűrése, amelyek árthatnak a családon belüli egészséges gyermeki fejlődésnek.

Legtöbbször a szülői nevelési stílusok negatív hatása azokban a családokban jelenik meg, ahol a nevelési stílusoknak egy vagy több funkciója nem működik, és ennek hatására a családi rendszer elveszíti egységét. A társadalomtudományok területén belül több tudományág és kutató foglalkozik a nevelési stílusok tanulmányozásával (Negreanu, 2006). A pszichológiában és a neveléssel foglalkozó tudományokban különböző szintagmák használatosak a nevelési stílusok megnyilvánulásaira, ezek pedig szoros kapcsolatban állnak elsősorban az egyén személyiségével (affektív és a kognitív). Vannak viszont olyan megnyilvánulások, amelyek a nevelési/oktatási környezeten keresztül épülnek fel, nyilvánulnak meg és értékelhetőek, mint az iskolai oktatási stílus vagy a családi oktatási stílus. A családi nevelési stílus a való életből való tanulással egyeztethető össze, hiszen a családban a korai és a folyamatos formálódás elengedhetetlen a későbbi társadalmi beilleszkedéshez. Ennek értelmében a családi nevelési stílus az informális nevelés képviselője (Negreanu, 2006).

A szakirodalomban a szülői stílus fogalmának értelmezése többféle szempontot követett. A pszichodinamikus megközelítés képviselői (Baldwin, 1948; Orlansky, 1949; Schaefer, 1959) az érzelmi kapcsolatot tartották elsődlegesnek. Szerintük a szülői nézetek, elvek, attitűdök határozzák meg a szülői stílust. A tanuláselméleti megközelítések (Sears, Maccoby és Levin, 1957; Whiting & Child, 1953) a viselkedés oldaláról vizsgálják a szülői stílust, a szülők nevelési tevékenységére fókuszálnak. A gyermekek fejlődését meghatározó tanulási környezetnek fontos szerepet tulajdonítanak, szerintük a szülői nevelési stílus a szülői viselkedések összessége. A szülői kontrollt mint nevelési eljárást említik, amely a büntetésekben, szabályalkotásban jut kifejezésre.

Schaefer (1965) a szülői nevelői attitűdök cirkumplex modelljében két dimenzió mentén vizsgálja a szülői nevelési stílust: az autonómia – kontroll, illetve szeretet – gyűlölet tengely mentén. Elmélete szerint a szülői kontroll és a szülő-gyerek közötti érzelmi kapcsolat minősége alapján négy nevelési stílust lehet elkülöníteni.

a) Meleg-érzékeny stílus, egy harmónikus szülői viszonyulást takar, amely a legkedvezőbb hatást jelenti a gyermeki személyiség fejlődésére. Ezen szülői stílus jellemzői: a gyermek feltétel nélküli elfogadása, megértése, igényeire való figyelés, meleg és szeretetteljes szülői viszonyulás, ami nem jelent „túlóvó”, „túlféltő” szülői hozzáállást. A gyerekek bizonyos szabályok, határok betartása mellett van lehetősége kipróbálni magát, érvényesíteni akarátát, vágyait. Fontos kiemelni, hogy a szülők által képviselt határok és szabályok nem szigorúan merevek, inkább rugalmasak, de ugyanakkor következetesek, az engedékenység nem a

gyermek túlzott szabadjára engedését jelenti, inkább a közös pont megtalálását, a kompromisszumkészséget, a szülői attitűd rugalmasságát.

b) A következő szülői nevelési stílus a meleg-korlátozó szülői attitűd. Ennek jellemzője a túlzott szeretet (megfojtó, feltételekhez kötött), és a gyermeki viselkedést túlzottan szabályozó szülői hozzáállás, amely serdülőkorban kifejezetten rosszul hat, hiszen az önállósodást jelentősen akadályozza. Ezen szülői csoport képviselői igyekeznek irányítani gyermekeik viselkedését, nem bíznak a gyermekük önirányító képességében, és azok szabad kialakulásában. A szülő a korlátokkal szembeni gyermeki ellenérzéseket nem tolerálja, tiltja az agressziót. Ennek egyik hatása, hogy a gyermek ellenérzéseit befele irányítja, ennek talaján igen gyakran szorongásos tünetek alakulnak ki a gyermek lelkében, viselkedésében. Ez a nevelés túlzottan szabályozott, és a szabályokhoz ragaszkodó konform viselkedést hoz létre, jellemzően szabálykövetőbbek és kevésbé kreatívak azok a gyerekek, akik ezt a nevelési stílust tapasztalják az engedékeny légkörben nevelkedett társaikhoz képest.

c) A hideg – engedékeny, elhanyagoló szülői nevelés jellemzője, hogy a szülő képtelen kielégíteni a gyermek függőségi igényeit, elutasító, nyíltan ellenszenves, nem törődik gyermekével, ha mégis, akkor ez elsősorban fizikai büntetések, szankciók által jut kifejezésre. A gyermek a környezetén vezeti le azt az agressziót, ami lelkében keletkezik. Az ilyen környezetben nevelkedett serdülők igen gyakran antiszociális magatartást tanúsítanak, a családi hatások igen gyakran a kriminalitás fele vezetnek, sodorják a gyermek, a serdülő viselkedését.

d) Schaefer (1965) elméletének negyedik szülői stílusa a hideg-korlátozó, vagy tekintélyelvű nevelési attitűd, melynek egyik jellemzője szintén a gyermekkel szembeni ellenérzések gyakori megnyilvánulása a nevelési gyakorlatban, valamint a gyermek kötődésének az elutasítása. Ez az elutasítás nem nyílt, inkább rejtett, túlzott korlátozások, szülői szabályozások formájában van jelen a szülő-gyerek kapcsolatban. Ez a szülői attitűd a gyermekből szintén agressziót vált ki, amelyet nyíltan tilos kifejeznie, a szülői tekintély mindenek fölé áll. Az ebbe a típusba sorolt szülők bár gondoskodnak gyermekeik fizikai szükségleteiről, ám igen gyakran fel is emlegetik, és kifejezik, hogy az áldozatokat csakis a gyermek érdekében hozzák. A hasonló ellentmondásokkal teli légkörben nevelkedett gyerekek és serdülők igen gyakran hálátlannak érzik magukat, és komoly büntudatuk lesz. Ez a nevelési stílus igen gyakran eredményez neurotikus konfliktusokat a gyermeki lélekben, amelyeket szélsőséges esetben a gyermek, önmaga ellen fordíthat, az önpusztításba menekülhet.

Harvey (1966, 1967) a szocializációs háttér és a self fejlődésére vonatkozó elméletében szintén négy különböző típusba csoportosította a szülői nevelési elveket, amelyeket „rendszereknek” nevezett el.

- Az első rendszerhez tartozó szülők csoportjára jellemző, hogy teljes kontroll alatt tartják gyerekeik sorsát, szigorú szabályokat alkalmaznak a jutalmak és büntetések rendszerében, nevelési elveiket tekintve autokratikusak.
- A második rendszerhez tartozó szülők nevelési elveiket következetlenül alkalmazzák, ugyanazt a viselkedést hol jutalmazzák, hol büntetik.
- A harmadik rendszerhez tartozó szülők nagyobb hangsúlyt fektetnek a szociális kapcsolatok kezelésére, a bizalomra, valamint a kölcsönös kapcsolat fenntartására.
- A negyedik rendszerhez tartozó szülői csoportra jellemző, hogy gyerekeik függetlenségi törekvéseit már kiskortól támogatják, ugyanakkor a szocializációs folyamatban a gyermek fejlődésével egyidőben a kölcsönösségi kapcsolat dominál.

Sallay és Münnich (1999) a kilencvenes évek vége felé Harvey ezen elveit adaptálva felméréseket végeztek magyarországi egyetemisták és középiskolások körében. Megállapították, hogy a Harvey által kidolgozott „rendszerekben” leírt nevelési eljárások Magyarországon már nem voltak megtalálhatóak ebben a formában, valószínűleg azért, mert ezek az amerikai középosztálybeli viszonyokat tükrözték. A felmérések alapján a 3. rendszer (bizalom, szociális kapcsolatok) dominált (75%-ban) és nagy gyakorisággal fordult elő az első rendszer (erős kontroll, szabályok), a másik két rendszert gyakorlatilag nem tudták azonosítani.

A korai elméletek után a szülői nevelési attitűdökkel foglalkozó kutatók közül Baumrind (1971) modellje az egyik legismertebb. Ő a teljes szülői nevelés mintázatát tartja fontosnak, nemcsak az egyes tevékenységeket. Szerinte a nevelési stílusnak fontos alkotóelemei a szülők gyermekeikkel kapcsolatos nézetei, hiedelmei, érzései is. Ezt a megközelítést a hiedelmek rendszerének is nevezik. Szerinte a szülői nevelésben a kontrollnak van központi szerepe, amely az ő értelmezésében nem korlátozást vagy fizikai büntetést jelent, hanem a szülők törekvését, hogy gyermeküket hozzásegítsék a társadalomba való beilleszkedéshez. Három szülői nevelési stílust különböztetett meg: autoritativ, autoritariánus és engedékeny. Az **autoritativ** stílus esetében a szülők figyelnek a gyermek szükségleteire, viszonylagos szabadságot adnak, ezáltal a gyermeknek lehetősége adódik felfedezni a környező világot. Stabil, jól meghatározott a gyerek számára érthető követelményeket határoznak meg, segítik a megfelelő önkép és önértékelés kialakulását. Az **autoritariánus** a szigorú, merev, ésszerűtlen elvárásokat megfogalmazó szülő, aki figyelmen kívül hagyja a gyermek szükségleteit. A túlzott elvárások következtében a gyermek nem tanulja meg környezetét ellenőrizni, ezek a szülők

nem a megfelelő viselkedés jutalmazásával, hanem büntetéssel nevelnek. Az **engedékeny** szülő-gyermek kapcsolat érzelemdús, nincsenek jól meghatározott nevelési módszerek, következetlenek, a gyermek itt nem képes elsajátítani a környezetének, saját megnyilvánulásainak, impulzusainak megfelelő kontrollálását (Baumrind, 1971).

Maccoby és Martin (1983) elmélete a nevelési stílus osztályozásakor a kontroll mellett a szülői érzékenységet is hangsúlyozza. Elméletük szerint az érzékenység a gyermek jelzéseinek figyelembe vételére, elfogadására vonatkozik, és gyermekközpontúnak nevezik azt a szülői nevelési stílust, amely során a szülő figyelembe veszi gyermeke jelzéseit. Ugyanakkor Maccoby és Martin (1983) Baumrind modelljét kiegészítik az elhanyagoló, involváltságtól mentes nevelői attitűddel. Erre a stílusra az alacsony szintű követelmény és az alacsony szintű gyermek iránti érzékenység jellemző. Ezek a szülők elfoglaltak, keveset érdeklődnek, szülőcentrikusak. A vizsgálataik azt bizonyítják, hogy ennek a fajta nevelési attitűdnek súlyos következményei vannak, a serdülő alacsony önértékelésben, inkompetenciaérzésben és jellemzően a serdülőkori devianciák megjelenésében mutatkozik meg.

Holden és Edwards (1989) szülői nevelési attitűdmérő eljárás alapján megállapították, hogy a szülő-gyermek kapcsolatot a szülői viselkedés két dimenziója mentén célszerű meghatározni. Az első dimenzió a gyermekkel megvalósuló emocionális kapcsolatra érhető és az odaadó, gyermekközpontú viselkedéstől a visszautasító, felelőtlen viselkedésig terjed. A másik dimenzió a szülői kontrollra fókuszál, a korlátozó, követelő nevelési stílust az engedékeny, elnéző nevelői stílussal állítja szembe (Holden és Edwards, 1989).

1.3.2.2. Strukturális és kulturális tényezők hatása a szülői nevelési stílusok alakulásában

A szülői nevelési stílusok alakulását különböző strukturális és kulturális tényezők befolyásolják, amelyeknek feltárására mind nemzetközi, mind magyarországi viszonylatban több kutatás is vállalkozott (Downey et al. 2004; McLanahan 2004; Sherman, 2012; Coontz, 1992; Bianchi and Robinson 1997; Cooksey et al. 1997; Hays, 1996; Lareau, 2003; Menaghan, 1991). Alapvető kérdéssé vált, hogy vajon a kulturális vagy a strukturális tényezők hatnak elsődlegesen a szülők nevelési stílusára?

Egyes kutatók az osztályhovatartozás, a foglalkozás és az iskolázottság szerepét hangsúlyozták (Downey et al. 2004; McLanahan 2004; Sherman, 2012), amelyek hatása szerintük elsődleges, ez határozza meg a szülők nevelési normáit, követett értékeiket. Mások (Coontz 1992; Hays 2003; Hochschild 2002) a jövedelem és a forrásokhoz való hozzáférést tekintették

olyan magyarázó változónak, amely meghatározza az iskolázottságot és a foglalkozási státuszt, és jelentősen befolyásolja a szülők nevelési stílusát.

A strukturális tényezőket hangsúlyozó kutatók szerint (Downey et al. 2004; McLanahan 2004) a család az osztályhozvartartozásból adódó különbségek fenntartásának egyik fontos melegágya, a szülői nevelési stílus pedig ezeknek a társadalmi különbségeknek a reprodukcióját segíti elő. A családi származás alapvetően meghatározza a későbbi társadalmi státuszt, a jövedelemet és a foglalkozást (Jencks et al. 1972; Lareau 2003). Több kutató is arra a következtetésre jutott, hogy a szülői nevelési stílus a különböző társadalmi osztályok szerint differenciálódik, és ez különböző módokon befolyásolja a gyermekek későbbi boldogulását, felnőttkori anyagi helyzetét (Bianchi and Robinson 1997; Cooksey et al. 1997; Coontz 1992; Hays 1996; Lareau 2003; McLanahan 2004; Menaghan 1991).

Már az 1950-es évektől születtek olyan kutatások, amelyek a szülők iskolázottságának és foglalkozási státuszának, illetve gyermeknevelési gyakorlatának összefüggéseit vizsgálták (Kohn, 1959). Megállapítást nyert, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők nagyobb figyelmet szentelnek gyermekeik iskolai tanulmányainak követésére, olvasóvá nevelésére, tanulási módszerek megtanítására, szorosabb kapcsolatot ápolnak a pedagógusokkal (Lareau 2003) valamint az is, hogy a szülő iskolázottsága szorosan összefügg a gyermekkel töltött idő mennyiségével (McLanahan, 2004).

Egyes kutatók összefüggést állapítottak meg a szülő nevelési stílusa és az általa végzett munka komplexitásával, munkahelyi autonómiájával és biztonságával (Kohn et al. 1986). Cooksey et al. (1997) szerint azok a szülők, akik munkavégzésüket maguk szervezik és irányítják, magabiztosabbak és hatékonyabbak a nevelésben is. Menaghan (1991) szerint ha a szülő a munkahelyén kevés kontrollal rendelkezik, akkor a gyermeknevelésben is kevesebbet szabályoz és ellenőriz. A gyermek, serdülő önirányításra, önszabályozásra nevelésének nagy jelentősége van a későbbi iskolai eredményesség és a magasabb foglalkozási státusz elérésében (Lareau, 2003).

Kutatások arra is fényt derítettek, hogy a komplexebb munkát végző szülők több melegágyat tanúsítanak a nevelésben, és kevésbé tekintélyelvűek, míg a fárasztó, kimerítő munkát végző szülőknek kevés energiájuk marad a gyermeknevelésre, türelmetlenebbek és könnyebben alkalmaznak büntetéseket (Menaghan, 1991). Bizonyos kutatások kiemelik a nők gyakran nehezített helyzetét a munkahelyeken (nemi diszkrimináció, szexuális zaklatások, intenzív érzelmi bevonódást feltételező munkák, mint ápolók, pedagógusok...), amelynek hatásai gyermeknevelési gyakorlatukat is befolyásolhatják (Dellinger, 2002; Reskin, 1993).

A kutatók (Coontz, 1992; Hays, 2003) azt is kiemelik, hogy a forrásokhoz való hozzáférésben az osztályhovatartozás okozta különbségek szintén jelentősen befolyásolják a szülők nevelési stílusát. Az ideálisnak tekintett “gyermekközpontú, szakemberi segítségre alapozó, intenzív érzelmi bevonódásra épülő, munka-intenzív és költséges” (Hays, 1996:8) gyermeknevelési gyakorlat leginkább a középosztály számára hozzáférhető, az alacsony jövedelmű, idő- és energiahiánnyal küszködő, szakemberi segítséget nélkülöző munkásosztálybeli vagy szegényebb családok számára egyszerűen megvalósíthatatlan (Coontz 1992; Hays 2003). Szerintük a nevelési stílusban adódó különbségek leginkább a forrásokhoz való hozzáférés esélye szerint alakulnak, ez magyarázhatja a középosztálybeli és a munkásosztálybeli szülők nevelési gyakorlata közötti különbséget.

Holloway és Pimlott-Wilson (2014) az osztályhovatartozás mellett a szűkebb környezet, a lakóhely szerepét hangsúlyozták kutatásukban. Arra a megállapításra jutottak, hogy az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozó szülők nevelési gyakorlata is különbözhet annak függvényében, hogy gyermeke hol, milyen iskolába jár, és hogy milyen környéken élnek. Eredményeik szerint egy bizonyos környékre jellemző nevelési kultúra befolyást gyakorol az ott élő szülők nevelési stílusára. Az egy környéken, egy szomszédságban élő anyák között gyakran létrejön egy bizonyos hálózat, amelyben megbeszélik a gyermekneveléssel kapcsolatos nézeteiket, problémáikat, és amelynek nyomán létrejön egy ún. “helyi” nevelési gyakorlat, amely hatással lesz a helyi szülők nevelési stílusára. Az egy környékről, egy lakóhelyről, egy közös iskolába járó gyermekek szüleinek nevelési kultúrája bizonyos fokig hasonlónak válik, a közösségi kontextus meghatározó tényezője lesz a nevelési stílus alakulásának (Holloway és Pimlott-Wilson, 2014).

A szülői nevelési stílus és az osztályhovatartozás összefüggéseit európai viszonylatban is számos kutató vizsgálta (Reay, 1998; Irwin és Elley, 2011). Reay (1998) az Egyesült Királyságban azt vizsgálta, hogy az anyák mennyi időt, milyen értelmi és érzelmi energiákat fektetnek be gyermekeik nevelésébe. Megállapította, hogy a középosztálybeli anyák mivel több anyagi és humán erőforrást tudnak mozgosítani, több időt és energiát fordítanak gyermekeik nevelésére. Irwin és Elley (2011) arra a következtetésre jutottak, hogy a középosztálybeli szülők bizakodóbbak gyermekeik jövőjét illetően, mint a munkásosztálybeli szülők, de ez nem jelenti azt, hogy a munkásosztálybeliek számára nem lenne fontos gyermekeik jövője. Szerintük a gyermekek jövőjének alakulását illető elvárások és bizakodások nem annyira kulturális választás eredményei, inkább komplex kontextuális tényezők határozzák meg.

A strukturális tényezők elsődlegességét hangsúlyozó kutatók (Hays, 2003; Sherman és Harris, 2012, Coontz, 1992) tehát amellet érvelnek, hogy nem a kulturális értékek, nevelésről vallott eltérő nézetek, hanem a strukturális kényszerek, az anyagi és a humán erőforrások hiánya okozza a kisjövedelmű szülők eltérő nevelési gyakorlatát. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy a strukturális tényezők okozta különbségek hatása legtöbbször kulturális különbségeket is generál. A különböző társadalmi háttérrel rendelkező családok, különböző kulturális tőkével rendelkeznek, amely egyenlőtlen bánásmódban, eltérő aspirációkban, gyakran eltérő iskolai végzettségben és eltérő munkaerőpiaci esélyekben jutnak kifejezésre (Bourdieu, 1986, Macleod, 2008).

Számos kutatás (Coontz, 1992; Bianchi and Robinson, 1997; Lareau, 2003; Macleod, 2008) foglalkozott a szülői nevelési stílus és a kulturális tényezők (családi normák, értékrendek, nevelési elemek) összefüggéseinek vizsgálatával. Véleményük szerint a családi normák jól megfigyelhetők a szülő-gyermek közötti interakciókban. Megfigyelték, hogy a középosztálybeli szülők fokozottabban figyelnek gyermekeik verbális készségeinek fejlesztésére, az egyéni tehetségek kibontakoztatására, nyitottak a közös szabályalkotásra, a megbeszélésre. Nagyobb hangsúlyt fektetnek a fejlesztő tevékenységekre, mint például az olvasás, és kevesebb passzív elfoglaltságot engedélyeznek, mint például tévénézést. (A munkásosztályhoz tartozó és a szegényebb szülők ezzel szemben kevesebb "szervezett" tevékenységet alkalmaznak, ezekben a családokban a gyermek "természetes módon" növekednek, a hangsúly leginkább az alapszükségletek kielégítésére tevődik. Kevésbé nyitottak a tárgyalásokra, kevesebbet foglalkoznak a gyermek érzelmeivel, véleményével (Bianchi and Robinson, 1997, Lareau, 2003). Gyakran visszafogják gyermekeik ambícióit, meg szeretnék óvni őket a későbbi csalódásoktól (Macleod, 2008).

Egyre több kutató a strukturális és kulturális tényezők kölcsönhatását hangsúlyozza, a kulturális hatásokat együtt kezelik a strukturális és környezeti hatásokkal (Bourdieu, 1986; Swidler, 1986) szerint a szülők nevelési gyakorlatára úgy tekinthetünk, mint az eltérő strukturális esélyekre adott egyfajta "kulturakondicionált" válaszra.

Sherman és Harris (2012) azt vallják, hogy a szülői nevelési stílusban a kulturális és a strukturális tényezők összefonódnak, a kapcsolat a struktúra, a kultúra, a társadalmi osztály és a szülői nevelési stílus között sokféle. Szerintük a szülők nevelési stílusát befolyásolja mind a társadalmi környezet, mind az osztályhovatartozás, mind az érvényes nevelési gyakorlat. Ezen változók együttes vizsgálata szükséges az eltérő nevelési stílusok okainak feltárásához (Sherman és Harris, 2012).

1.3.3. Serdülőkör

A serdülőkör az az átmeneti időszak, amely a gyermekkor és a felnőttkor közötti éveket foglalja magába, ami jelentős fizikai, pszichikai (érzelmi) és szociális változásokkal jár egy gyermek életében. A szervezet növekedésének leállása jelenti e korszak végét, ami általában 18 és 20 éves kor között történik meg, de akár egészen a 24. életévéig is eltarthat. Ebben a korszakban a serdülő stressz tűrőképessége eléri egy felnőtt szintjét, kognitív kapacitása fejlődik, ami az absztrakt gondolkodás képességével éri el tetőfokát, kifejlődik egy morális, spirituális és érzelmi érettség és új aspektusok jelennek meg szüleivel és egyéb személyekkel való kapcsolataiban (Caluschi, 2008).

Az adolescens kort a döntések időszakának is nevezik, amely alapvető momentum az identitásfejlődés szempontjából. Erikson (1968) fejlődéselméletében a serdülőkör legfontosabb fejlődéslélektani kihívásának az identitás kialakulását tekinti. A serdülőnek stabil identitásra van szüksége ahhoz, hogy kiegyensúlyozott személyiségként a társadalomba integrálódni tudjon. A helyes önértékelést és a saját egyediség elfogadását alapozza meg az identitás kialakulása (Pikó, 2012). Annak ellenére, hogy a családban felnövekvő fiatal serdülőkorban eltávolodik a családtól, és erőteljesen kortársaihoz csapódik, a családnak fontos szerepe van ebben az időszakban. A családi környezetben megélt érzések és tapasztalatok, a szülők viszonyulása és a velük való kapcsolat erőteljes hatással van a serdülő lelki egészségére, magatartására és identitásának alakulására.

A serdülőkör kezdetével a család egy újabb életciklusba lép, amely a család belső történése. Az önálló identitástudat szerveződése érdekében a serdülőnek el kell szakadnia a család normarendszerétől, viszonyrendszerétől és újakat kell alakítania, ami a családtól való leszakadást – a szülő gyerek kapcsolatrendszer átalakulását vonja maga után (Bánlaky, 2001). A családtól való leszakadás mindkét fél számára megterhelő. A serdülő nehézsége: elrendezni magában a „fontos” új kapcsolatokat és a szintén „fontos” korábbi kapcsolatok egymás-mellettségét. A szülő nehézsége pedig, az, hogy elkezdődik a szülői szerep fokozatos leépülése, és mindezt veszteségként élik meg. A serdülő eltávolodik a családtól, ennek ellenére az eddigiéknél is erősebben szüksége van a felnőtt-mintákra, a szülők elfogadására és érzelmi támogatására – a felnőtté válás egyre aktuálisabb számára. Viselkedésének változása a szülőktől szerepmódosítást kíván meg, felnőttként kell kezelniük gyermeküket, hiszen már nem fogad el tekintélyt, egyre több területen igényel önálló kompetenciát (Bánlaky, 2001).

A szülők néha nehezen hisznek a serdülők önállóan tevékenykedő erejében. Valójában a serdülők nagyon ritkán bontakoznak ki, és emiatt a kommunikáció meglehetősen akadályo-

zott. Ennek főbb okai mentális kapacitásuk fejlődése, az otthontól elszakadás és az autonóm életmód folytatásának vágya. A serdülőnek szerelemre, megértésre és tiszteletre van szüksége. Mindezek a szükségletek mélyen el vannak rejtve, ezért is szükséges külön odafigyelni a módra, ahogyan a szülők próbálnak kommunikálni velük. A saját maga felé irányuló tisztelet kialakulásához szükséges, hogy szülei is úgy elfogadják őt, amilyen, erősségeivel és gyengeségeivel együtt. Ez a tény ugyan nem szabhat határt a szülők elvárásainak, ezeket viszont a serdülő személyiségéhez kell mérni, amely napról napra, szemük láttára fejlődik. A fiatal folyamatosan próbálja megtalálni és meghatározni önmagát, néha hirtelenül, energiával teli.

A serdülőkor egy fordulat az egyén életében, eddigi érdeklődési körei ettől kezdve egy teljesen más irányba fejlődnek. Eddig az életkorig nem mutatott érdeklődést a saját, a társadalomban betöltött szerepe iránt, viszont ez az az időpont, amikor rájön, hogy egy nagyobb közösség tagja. Ettől a pillanattól harcol társai, szülei, testvérei és a tanárai elismeréséért, nagyon érzékennyé válva ezek befolyására. A serdülő hasonlóan definiálja magát, mint a társadalom több tagja, kialakul benne a felelősségtudat, a hivatás érzete, kiválaszt magának egy követendő személyiséget, példaképet, tudatossá válik benne más és saját személyisége. Ennek következtében alakulnak ki a hobbijai, mint például a zene, elektronika vagy a sport (Caluschi, 2008).

A serdülőkor az az időszak, amely folyamán megjelenik a másik nem iránti vonzalom, kialakul a másik nemnek való tetszés vágya. Ez a cél megváltoztatja a fiatal érdeklődését öltözködésében, hajstílusban és általánosan nem elégedett fizikai adottságaival. Periódusok váltják egymást, amikor végtelenül erősnek érzik magukat, vagy amikor kételkednek képességeikben és értékeikben. Rendíthetetlenek, durva véleménnyel vannak tanáraikról és szüleikről, miközben hírességeket idealizálnak, arra vágyva, hogy sikertörténeteiket ők is átélhessék.

Ez a fejlődési korszak jellemzőjeként említhető a csökkentett kommunikáció a család tagjaival, a serdülő kapcsolatokat hoz létre a családján kívül, pszichológiailag elválik családjától és kifejleszti saját identitását. Társai és baráti társaságát preferálja családja helyett, a kezdetekben legjobb barátja azonos nemű, akinek gondolatait és képességeit összeméri sajátjával, kötöttségét azzal fejezve ki, hogy hasonlóan öltözik, imitálja gesztusait és átveszi érdeklődéseit. Eközben a szülők nehezen szoknak hozzá az új fajta kapcsolathoz, ami kialakult, frusztráltak és úgy érzik, saját gyermekük kiszorította őket életéből (Caluschi, 2008).

Erickson (1968) szerint a serdülőkor egy kritikus időszak az identitás kialakulásának hosszú folyamatában. A nehézségeket, amelyek a serdülők útját keresztezik az identitás kialakulása során identitáskrízisnek nevezzük, ez pedig akkor ér véget, ha az identitás kiforrott vagy szerepzavar alakul ki. Az identitáskrízis egyik fontos oka az, hogy a serdülő különböző

csoporthoz integrálódik, amelyekben különféle szerepeket kell betöltenie (alá kell rendelnie magát a szülői vagy tanári kapcsolatban, együtt kell működnie a barátaival vagy bizonyos helyzetekben irányítania kell).

Serdülőkorban a családdal való kapcsolat módosul az előbbi időszakhoz képest. Eddig a gyermekeknek egy idealizált képük volt a szüleikről, tökéletesnek és mindenhatónak láttuk őket. Most azonban a szülők tekintélye és presztízse csökken. Összehasonlítják szüleiket más felnőttekkel, felfedezik gyengeségeiket és hibáikat, amelyeket néha el is túloznak, ugyanakkor nem ismerik behatóan más felnőttek esendőségeit, akiket viszont jobban értékelnek. Az időszak elején sok serdülőnél ambivalens viselkedés jelenik meg a szülőkkel szemben. Egyrészt egyre erősebben nyilvánul meg a függetlenségi vágy, a családtól való eltávolodás mind érzelmi szinten (azaz kevesebb időt tölt a szüleivel és többet a vele egykorúakkal), mind értelmi szinten (elutasítja a szülei értékeit, eszméit). A függetlenségi vágy néha ellenkező vagy impulzív magatartásban nyilvánul meg, másrészt a gyermeknek ilyenkor is szüksége van a szeretetre, védelemre, biztonságra. Nehéz időszakaiban keresi szülei segítségét. Ha a függetlenségi vágy túl erős, vagy ha a szülők nem fogadják el ezt a természetes elidegenedési vágyat, komoly nézeteltérések, konfliktusok alakulhatnak ki a szülő-gyerek kapcsolatban (Pínzari, 2012).

A serdülőket a szülőktől és a családi környezettől való eltávolodás és a más serdülőkkel való kapcsolattartás jellemzi, legyen az a virtuális térben, különböző közösségi hálók segítségével vagy éppen a realitásban párkapcsolatok kialakításával. Az egykorúak csoportjai, amelyekhez csatlakozik a serdülő, az érzelmek és az ötletek megtapasztalásának színterévé válik, egy olyan támogató környezetté, amely elősegíti az autonómia és a szülőktől való függetlenség megszerzését (Papalia & Wendkos-Olds in Tofeanu, 2012/11).

1.3.5.1. A jelenkori serdülő fejlődésének kihívásai. Mai társadalom, mai tinédzserek

A társadalom, amelyben a serdülők élnek, változik az idők során és e változás kihat arra, ahogyan a serdülő érzékeli a világot. Jürgen Zinnecker (1992) fogalmazta meg először azt, hogy a modern társadalmakban az ifjúság helyzete megváltozásának fő tendenciája az, hogy önálló réteggé vált. Meghosszabbodott és felértékelődött az ifjúkor, a fiatalok ma már önmaguk alakítják ki azokat az értékeket, amelyeket saját életük, és életútjaik szempontjából fontosnak tartanak. Az ifjúság önálló réteggé válásának legfontosabb feltétele Zinnecker szerint, a tudásért való individuális verseny, illetve a felsőoktatásban résztvevők arányának hirtelen növekedése. Ezen jelenség talán legfontosabb következménye a szerző szerint, hogy az ifjúsági szocializáció színtere megváltozik. Az olyan közvetlen kontroláló intézmények, mint

a család, és az iskola szerepe nagymértékben lecsökken, és közvetett kontroll jön létre az ifjúság és a média, valamint a fogyasztói ipar között (Gábor, 1995).

Francos de Singley (1996) francia családszociológus kutatása során azt vizsgálta, hogy hogyan alakul egy fiatal serdülő autonómiatörekvése, illetve hogyan épül fel identitása. Átlagos kiskamaszokat (11-13 éveseket), átlagos családjukban vizsgált, és azt találta, hogy az „autonómia bizonyos területein” az „identitás bizonyos terein” növekvő koraérettség jelentkezik a serdülőknél már a középiskolás kor előtt. A szerző szerint a kiskamaszok kapcsolataik megválasztásában (kapcsolati autonómia) az eddiginél sokkal nagyobb szabadságot élveznek. A szülők a házon kívül töltött időt kontrollálják ugyan, arra viszont, hogy gyerekeik kiket választanak barátaiknak, illetve mit csinálnak, hogyan bonyolítják a barátaikkal való találkozókat, semmiféle rálátásuk nincs. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kiskamaszok azt csinálnak, amit akarnak, ne lennének szabályok a családban vagy, hogy a szülőknek ne lenne ellenőrzési potenciálja. Véleménye szerint a serdülőket nevelő családok harmonikus működése csak abban az esetben borul fel, ha a szülő nem érti azt, hogy gyermeke autonómiatörekvéseivel néz szembe (Takács, 2013).

Davies–Eynon (2013) szerint az iparosított nyugaton három eltérő trendet láthatunk: intézményközpontú – a fiatalok formális körökben töltenek sok időt, mint például a iskola és iskola utáni programok, családközpontú – a serdülők gazdaságilag nagyobb mértékben függenek szüleiktől, otthon töltik szabadidejüket és később hagyják el a fészket és végül az egyéni központú trend, amely azt jelenti, hogy a serdülő némely tekintetben függetlenebb, identitását a megszerzett javakkal vagy az újonnan kivívott jogokkal próbálja erősíteni az autoritás rovására. E három trend interakciójának eredményeképpen a serdülőkori évek száma kinyúlik, a fiatalok később kezdenek el dolgozni. Ugyanakkor ezen trendeknek köszönhetően sok feszültség és nézeteltérés születik. Az egyéni központú trendek összeférhetetlenek a családközpontúakkal. Például, a mai serdülők fogyasztói társadalomban élnek, a kereskedők őket célozzák leginkább, amikor olyan javakat próbálnak rájuk tukmálni, amelyek meghatározzák az identitásukat. Ám ezek a fiatalok még iskolába járnak, így anyagi lehetőségeik korlátozottak, tehát anyagi forrásaikat még mindig a szüleik biztosítják. Ezért a szülőkre hárul a nehéz feladat, hogy megtalálják a középutat a serdülő önállósodási tendenciái és a hosszabb ideig tartó anyagi ellátása közt. A technológia némely esetben egy bizonyos szabadságot biztosít (Davies–Eynon, 2013).

Az emberi társadalom precedens nélküli fejlődésének, az elmúlt évtizedekben végbement gyors szociális változásoknak, valamint a társadalmi és kulturális megnyilvánulási formák

komplexitásának köszönhetően a serdülőkort egy, a gyermekkor és a felnőttkor közti átmeneti szakaszként ábrázoljuk, amely a globalizáció és a túlzott modernizáció világában hosszabbra nyúlik. Ez az átmeneti szakasz ugyanúgy jellemző a nyugati társadalmakra, mint az ázsiaira, latin-amerikaira vagy iszlám államokbelire (Larson–Wilson, 2004). A jelenkori serdülők pubertás időszaka hamarabb bekövetkezik, az iskolában eltöltött idejük egyre nő, szeretnének minél jobban elkülönülni a felnőttek világától és fiatalként városi településekre vándorolnak, valamint olyan munkahelyeken próbálnak szerencsét, amelyek rugalmas munkaidőt biztosítanak, a karrieropcióik nyitottabbak, ugyanakkor később is házasodnak (Tofeanu, 2012).

A társadalom makro-szerkezeti változásai komoly következményekkel járnak a serdülők fejlődésére vonatkozóan is. A társadalmi változások, mint a társadalom ultramodernizációja és a globalizáció az ideológiai, technológiai és gazdasági rendszerek jelentős változásaihoz vezettek, amelyek nagymértékben befolyásolták a serdülők fejlődését is. A nők szerepének megváltozásával lehetőségek egész sora adott a fiatal lányok számára a függetlenség, a munkaerőpiac és társas kapcsolatok terén. A sajtóorgánumok elszaporodása nyomán nőtt a serdülők különböző életmódoknak, életstílusoknak, modelleknek való kitettsége, viselkedési és gondolkodási modellek sokféleségével szembesülnek. Az információs és kommunikációs technológia burjánzása nyomán a serdülők gyorsan hozzáférnek különböző információkhoz, a nemi, távolsági és életkori korlátok átlépése által könnyebbé válik a kommunikáció. A biotechnológia fejlődésével megnőtt a fizikai és pszichológiai korlátok átlépésének lehetősége a serdülők számára.

Ezek a változások hatással vannak a szociális kontextusok dinamikájára is (család, iskolai csoportok, barátokból és egykorúakból álló közösségi csoportok), amelyekben a serdülők jelen vannak. Ugyanúgy hatást gyakoroltak a kulturális meggyőződések és gyakorlatok szerveződésére és kifejezésére is. Egy szuggesztív példa erre az 1980-1990-es évek szexuális forradalma a fiatalok körében. A kilencvenes évek serdülői és fiataljai korábban kezdtek szexuális életet élni, mert egyre jobban elutasították a 60-as évek ún. „új erkölcsét”, amely az érzelmek és a tolerancia felé terelte a figyelmet (Tofeanu, 2012). Egy olyan világban, amelyben a szórakozás kultusza és a magánélet etikája dominált, megengedett volt, hogy az illető büntudat nélkül érezze jól magát. A szexuális kapcsolatok egyre kevésbé voltak elrejtve a köztudat elől és egyre kevésbé idealizált jellegük lett, főleg a lányok körében, akik elkezdték randira hívni a fiúkat.

2009-ben, a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány (Románia) közzétett egy tanulmányt a romániai gyermekek és serdülőkorúak kialakulóban levő szükségleteiről. Ezek az új

igények olyan kihívásokból, lehetőségekből, eseményekből vagy veszélyekből tevődnek össze, amelyek relevánsak a gyermekek és serdülőkorúak fejlődése szempontjából, vagy amelyek alig, vagy egyáltalán nem fordultak elő az eddigi generációknál. A fókuszcsoportok és szakemberek által megvalósított interjúk nyomán a főbb tendenciákat a következőképpen csoportosították:

- az anyagi javak dominanciája – ezek a tendenciák sűrűbben jelentek meg a vidéki környezetből származó gyermekek és serdülők válaszaiban
- a számítógép előtt töltött idő jelentős mértékű megnövekedése, különösen a városi gyermekek esetén. A gyerekek egyre kisebb életkorban lesznek a számítógépek vagy az okostelefonok felhasználói.
- a befogadott hatalmas információmennyiség, melynek feldolgozásához szükséges készségeknek még nincsenek birtokában, megzavarja a gyerekeket. Továbbá az iskolában használt hagyományos tanítási módszerek már nem vonzóak a gyermekek és serdülők számára, az elektronikus segédeszközöket részesítik előnyben.
- az iskolai környezetben vagy a közösségben a gyermekek és serdülők által megnyilvánuló fizikai, verbális és érzelmi agresszió hangsúlyozódása
- a gyermekek és serdülők önbecsülése vagy nagyon alacsony, a gyerekek hamarabb érnek, egyesek szomorúak, közönyösek, blazírtak
- a gyerekeket a több munkát vállaló vagy külföldön dolgozó szülők a televízióra, a számítógépre hagyják, korlátozódik a szülő-gyerek kommunikáció
- a táplálkozási szokások progresszív változása és a gyermekek és serdülők egyre kisebb bekapcsolódása a sporttevékenységekbe, ehhez szorosan kapcsolódik a táplálkozással és ülő életmóddal összefüggő betegségek megjelenésének gyakorisága is
- a gyermekek és fiatalok anómiája az értékekkel, viselkedésmodellekkel szemben, amelyet vagy a referenciamodell hiánya, vagy annak a médiában megjelenő pluralitása okoz (Tofeanu, 2012).

A serdülőkorú gyermek fejlődése olyan azonnali jellegű szociális kontextusokban történik, amelyeket a mindennapi élet szolgáltat: a család rendszere, az egykorúak csoportosulásai (barátok, iskolatársak), vagy az iskolai környezet, amelyekhez a serdülők csatlakoznak, és amelyekben szocializálódnak (Crockett–Silbereisen, 2000). Az empirikus kutatások arra engednek következtetni, hogy akkor is fontos társadalmi és érzelmi forrás a szülőkkel

való kapcsolat, amikor problémák, nehézségek teszik próbára a szülő-gyermek interakció mintáit. Ez a kapcsolat hatással van az egyén gyermekkori, serdülőkori és majd felnőttkori fejlődésének minőségére is.

Egyes romániai kutatók szerint a család státusza az aktuális szociális kontextusban a degradáció aggasztó jeleit mutatja, a társak közti instabilitás eredményeként csökken a család nevelő szerepe, illetve az anyagi körülmények megteremtése miatt csökken a szülők érdeklődése a gyermeket foglalkoztató dolgok iránt. Szerintük szociológiai szempontból, a jelenkori családot strukturális szétesés jellemzi, amelynek oka a család nevelő funkciójának a leépülése, a tekintély folyamatos csökkenése, amely maga után vonja a nevelő környezet minőségének romlását is (Rudica, Tiberiu, 2012).

1.4. A média mint szocializációs eszköz

1.4.1. Alapvető fogalmak

a) *Információs és kommunikációs technológiák (IKT)*

Az információs és kommunikációs technológiák összefoglaló kifejezéseként a tudományos nyelvzetben az IKT (angolul ICT) rövidített kifejezés használatos, amely alatt nemcsak az asztali számítógépeket, hanem minden digitális technológiát (notebook, netbook, táblagép) értünk. Így a nagy népszerűségnek örvendő okostelefonokat is ide sorolják. Az okostelefonok népszerűsége és széles körben való elterjedése elsősorban annak köszönhető, hogy az eddig megjelent digitális eszközökhöz képest jóval komplexebb feladatrendszer elvégzésére alkalmasak. Emellett kis méretüknek köszönhetően könnyedén hordozhatóak, így lehetővé válik általuk a digitális technológiák bármilyen helyzetben, és bármilyen helyszínen való használata. Az IKT eszközhasználat által számos tevékenység (olvasás, ügyintézés, ismeretszerzés, munkavégzés, szórakozás, játék,) végezhető, emellett legnagyobb előnye a „multitasking” jelenség, vagyis az egymással párhuzamosan végezhető online tevékenység. Az infokommunikációs technológiák gyors fejlődése az ezredforduló után következett be, és amely változások egész sorát idézte elő mind a társadalom, mind az egyén szintjén (Dorner, Hatvan, Taskó, Soltész, Varga, Dávid, 2016).

b) *A digitális kompetencia fogalma*

Az Európai Bizottság kutatóközpontja 2011 és 2012 között meghatározta azokat a tudás, képesség és attitűd elemeket, amelyek a digitális kompetenciát alkotják. Ezek a következők: információ gyűjtése, felhasználása, tárolása; digitális, internet alapú kommunikáció; digitális tartalmak létrehozatala; problémamegoldás, gyakorlati alkalmazás; IKT biztonság.

Martin (2008) meghatározása értelmében azt a személyt tekinthetjük digitálisan kompetensnek, „aki a digitális világot illetően tudatos és megfelelő hozzáállással rendelkezik, olyan képességek birtokában van, amelyek segítségével a digitális eszközök által nyújtott lehetőségeket megfelelően ki tudja használni. A digitálisan kompetens ember saját maga javára képes fordítani az erőforrásokat, társadalom szempontjából építő jellegű együttműködéseket teremt általa, eközben pedig új ismeretségekre tesz szert, kommunikál, megjeleníti magát a digitális térben, mindezt felelősségteljesen teszi” (Martin, 2008 id.Tökés, 2015:18).

A digitális kompetencia mérése a legtöbb kutatásban négy összetevő mentén történik: a technológiai kompetenciák, a kognitív/információs kompetenciák, a társas kompetenciák és a digitális világhoz való hozzáállást, attitűdöt mérik (Bawden, 2008; EAVI 2009).

c) Attitűdök, viszonyulások az IKT eszközökhöz

Az attitűd vagy hozzáállás fogalmát mint kognitív reprezentációt emlegeti a szociálpszichológia, amely kifejezi az ún. attitűd-tárgyhoz való viszonyulásunkat, hozzá kapcsolódó értékelésünket. Az attitűdtárggyal, ebben az esetben a digitális világgal kapcsolatos értékelések lehetnek pozitívak, negatívak vagy éppenséggel semlegesek. A különböző attitűdök ugyanakkor eltérőek lehetnek intenzitásukban is, mindez annak függvényében, hogy az értékelés gyenge vagy éppen erős (Smith – Mackie, 2002). Egy adott hozzáállás (attitűd) háromféle információból tevődik össze: a) maga a tárgy negatív vagy pozitív tulajdonságaival kapcsolatos hitrendszer az egyén szintjén, b) magához a tárgyhoz kapcsolódó érzelmek, valamint c) a tárgyról szerzett múltbeli- és jelenbeli tettekre vonatkozó információk. Ha kialakul egy hozzáállás, szorosan társul ahhoz a tudáshoz, ami a tárggyal kapcsolatos. A mindennapokban igen hasznosnak bizonyulnak az attitűdök, hiszen segítenek környezetünk ellenőrzéséhez, biztonságérzetünk megteremtéséhez, a megfelelő interakciók kialakításában. Legtöbbjük tanult és a szocializáció során, környezetünk mintáiból sajátjuk el őket (például barátok, szülők, tanárok, média) (Tökés, 2015).

Az internethasználathoz való viszonyulás mérését általában az ún. attitűdkomponensek mentén vizsgálják. Ilyen attitűdkomponensek az internethez kapcsolódó általános ismeretek (gyakran sztereotípiák), a hozzá fűződő érzések (tetszés, elutasítás...) és a hozzá kapcsolódó előzetes tapasztalatok (Donat – Brandweiner – Kerschbaum, 2009).

1.4.2. Az IKT eszközök használatának hatásai

Ha a vonatkozó szakirodalmakat tanulmányozzuk az IKT eszközhasználat kapcsán, különböző vélekedésekkel, vizsgálati eredményekkel találkozhatunk, mind az előnyök, mind a hátrányok tekintetében.

1.4.2.1. Pozitív hatások, az IKT eszközök és az internet használatának előnyei

Az IKT eszköz- és az internethasználat az utóbbi évtizedekben igen elterjedt jelenséggé vált, amelynek előnyei számos területen megmutatkoznak. Használatukkal lehetővé válik a gyors információszerzés, az online ügyintézés, a hatékony munkavégzés, de igen sok előnyük van a szórakozás, művelődés terén is. Hatásuk társadalmi szinten is meghatározó jelentőséggel bír, hiszen ma jelentős befolyást gyakorolnak a közösségek szerveződésére, a szabadidő eltöltésének módjára, az emberek életmódjának meghatározó részévé váltak (Selwyn, 2002). Az internet által nagy tudásbázishoz, rengeteg hasznos és érdekes tartalomhoz, naprakész információkhoz lehet hozzáférni (Riesenberg, 1998). Biztosítja a „multitasking” lehetőségét, a felhasználók az online tevékenységeket szimultán, egymással párhuzamosan végezhetik. Szintén előnyösnek tekinthető a gyors üzenetváltás lehetősége is, amely azonnali jutalmazásként hat a felhasználó számára (Ko, Yen, Yen, Chen és Chen, 2012).

Használatával viszonylagossá válik a tér és az idő fogalma, bárki bárhol elérhetővé válik (Pléh, 2011). Az online térben eltűnnek a távolságok, ugyanakkor egyfajta anonimitást biztosít, amely elfedheti a személyes kapcsolattartásban jelentkező gyengeségeket. Kielégítheti a valahova tartozás és az én megmutatásának igényét. Az internet és az okoseszközök sokak által megtapasztalt előnye, hogy lehetővé teszi az egymástól nagy távolságra levők kapcsolattartását. Ennek különösen akkor van jelentősége, ha a családtagok más-más országokban dolgoznak, élnek, és napi szinten lehetőségük van a költséghatékony kommunikációra.

A gyermekek esetében az előnyöket hangoztatók elsősorban az internethasználat információs, kommunikációs és interaktív tanulási lehetőségeinek a sokaságát emelik ki, amelyek megkönnyíthetik a tudásszerzést (Arnott, 2017). Vannak arra vonatkozó kutatások is, amelyek a filmek, a videojátékok pozitív hatását hangsúlyozzák, különösen akkor, ha a szülő is részt vesz a tevékenységekben, segít a minőségi tartalmakat kiválasztani, vagy megbeszéli a gyermekével a látottakat, olvasottakat (Holloway et al., 2013).

1.4.2.2. Negatív hatások, az IKT eszközök és az internethasználat hátrányai, veszélyei

Számtalan jótékony hatása, előnye mellett a szakemberek az internetnek a veszélyeire is felhívják a figyelmet. Briceag és Garbuz (2010) szerint az internethasználat veszélyes lehet,

ha az online térben töltött idő túl sok, és elsődleges szociális faktorrá válik. Ezáltal a felhasználó elidegenedhet a normál szociális kötelekektől, elszakadhat a családtól, barátoktól. A túlzott internethasználat az emberi fizikai állapotra is negatív hatást gyakorolhat, ugyanis hosszú ideig való használata fontos kockázati tényezője az elhízásnak, romolhat a látás, az alvás minősége, gyakorivá válhat a fejfájás és fáradtság. Az online töltött idő csökkenti a szabadban töltött idő mennyiségét, a folyamatos ülés hozzájárulhat különböző ortopédiai fejlődési rendellenességek kialakulásához.

Az állandó online jelenlét könnyen függőséget okozhat, amelynek megvonása pszichés és fizikai elvonási tünetekkel járhat (agresszió, ingerlékenység, romló szociális és családi kapcsolatok) (Briceag, Garbuz, 2010). Gyermekek, serdülők esetében az IKT eszköz szenvedélye könnyen elcsúszhat a kiegyensúlyozott használattól, amely a felhasználás és az egyéb gyermekkorhoz kapcsolódó tevékenységek harmonikus arányának megbomlását jelenti és egészen a függőségig fajulhat. Az online kapcsolatok során az okoseszközök által kínált azonnali visszacsatolási lehetőség komoly veszélyforrást jelenthet a függőség kialakulásában. Kutatások bizonyítják, hogy a gyerekek és serdülők nagyobb eséllyel válnak internetfüggővé, ha általában véve lehangoltak, ellenségesek vagy ADHD-ban (figyelemhiányos hiperaktivitásban) szenvednek (Echeburúa E, Labrador F. J, Becoña E. Adicción 2009, Griffiths M. D, 1995).

Az IKT eszközök és az internet kényszeres használata egyre zsengebb korban kezdődik el, az elektronikus játékok, az online, egyedül vagy hálózatban, játszható játékok egyre nagyobb népszerűsége tesznek szert a gyermekek körében. Ezek jellemzője, hogy a játékos teljesen bevonódik a játék által szolgáltatott történetbe, cselekménybe, és a hosszú ideig tartó játék nyomán akár módosult tudatállapotba is kerülhet. Ez az állapot csökkenti a gondolkodás racionalitását és elősegíti bizonyos agresszív vagy erőszakos viselkedésformák elsajátítását, a játékküggőség kialakulását (Robu, 2012).

Egy másik veszély, amelynek igen káros hatásai lehetnek a gyermekek, serdülők mentális állapotára és önértékelésére, az internetes zaklatás. Az online térben érvényesíthető anonimitás leple alatt komoly lelki sérüléseket okozó támadások, sértegetések áldozata lehet a gyermek (cyberbullying). Ugyanakkor különösen veszélyesek lehetnek a gyermekek, serdülők számára az interneten elérhető káros tartalmak, a pornográf és erőszakos oldalak. Minél kisebbek a gyermekek, annál fontosabb lenne a szülői felügyelet, a helyes használatra tanítás, a szűrőprogramok alkalmazása. Ugyanakkor komoly veszélyt rejtegethet, különösen gyermekek, serdülők esetében, az adatbiztonság hiánya, amikor a különböző „adathalászkok” nem megfelelő, esetleg illegális célokra használják a személyes adatokat.

M. Weinstein (1995) és munkatársai hosszú távon felméréseket végeztek 8-16 éves gyerekek körében az internethasználat a társas készségekre gyakorolt hatásairól. A felmérések eredményei arra engednek következtetni, hogy az internethasználat befolyással van a gyerekek személyiségjegyeinek az alakulására, a kommunikációjukra, és a család dinamikájára is. A szerzők szerint az IKT eszközhasználat felboríthatja a serdülők értékrendszerét és társadalmi működési zavarokat idézhet elő.

Más kutatók rámutattak, hogy a túlzott internethasználat a gyerekek és serdülők körében melegágya lehet a viselkedészavaroknak, melynek gyakori tünetei a visszahúzódottság, az introvertáltság, a verbális vagy fizikai agresszivitás (Briceag, Garbuz 2010). Az amerikai Nemzeti Egészségügyi Intézet (National Institutes of Health [NIH]) gyermekek körében végzett hosszútávú, követéses vizsgálatának első adatai azt mutatják, hogy már napi két óra képernyő előtt eltöltött idő is negatívan befolyásolhatja a gyermekek fejlődését, a gondolkodási és nyelvi képességeket (ABCD, 2019).

1.4.3. IKT eszközök a gyermekek, serdülők életében (ellátottság, hozzáférés, a felhasználás célja, formája, a felhasználás ideje, digitális kompetenciáik)

Már néhány éve nem érvényes az a megállapítás sem, hogy csak a gazdagabb, tehetősebb családok gyermekeinek elérhető az internet, ugyanis ma már ugyanolyan mértékben hozzáférhető azon családok gyerekeinek is, akik gyengébb anyagi körülmények között élnek (Swindle, Ward, Whiteside-Mansell, Bokony és Pettit, 2014). A gyermekek és serdülők egyre inkább otthonosan mozognak az új kommunikációs technológiai eszközökön (laptopok és számítógépek, okostelefonok, iphone-ok és ipod-ok). Életkoruktól függően különböző célokra használják az internetet: információkeresés (surfing, searching) vagy szórakozás (letöltés, zenehallgatás, online filmnézés, egyedüli vagy hálózatos online játékok). Vegyes képet mutat az európai fiatalok internethasználatára: 85%-uk iskolai munkára használja, vagy online játékokban vesz részt 83%, videóklippeket néznek (76%), de nagyon gyakori a chat használata is (62%). A megkérdezett fiatalok 59%-a közösségi oldalak böngészéséhez is használja a világhálót. További érdekes adat, hogy a 9-10 évesek 26%-a, a 15-16 évesek 82%-a rendelkezik valamilyen közösségi oldalon felhasználói profillal (Livingstone és mtsai, 2011). A 33 európai országban készített felmérés szerint az internethasználat átlagosan 9 éves kortól kezdődik, és a 9-16 éves gyerekek 60 %-a naponta vagy majdnem minden nap internetezik. A fiatalok 87%-ban otthon interneteznek, a megkérdezettek 63%-a használja a világhálót az iskolában is. Nemcsak hétvégén ülnek le az internet elé a tizenévesek, hanem jelentős mennyiségű időt töltenek hét közben is az online világban. A felmérések alapján a tizenéves fiatalok átlagosan napi 2 órát töltenek online (Livingstone és mtsai, 2011).

Jakab György magyarországi gyermekek és serdülők internetes tevékenységét vizsgálva állapítja meg, hogy a 11–14 éves internetezők leginkább játékra (91%), zenehallgatásra és videónézésre (82%) használják az internetet, majdnem háromnegyedük e-mailezésre (78%), ismerkedésre (77%), iskolai feladatok megoldására (73%) és csettelésre (61%) is igénybe veszi azt. Fontosnak tartja megjegyezni, hogy a teljes lakosságot tekintve az internethasználat tekintetében Magyarország csupán az európai középmezőny végén van, de a tizenéves korosztályt tekintve világ legfejlettebb országaival van egy szinten (Jakab, 2011).

Tőkés Gyöngyvér romániai fiatalok (9-16 éves gyerekek és serdülők) internetezéssel, egyáltalán a digitális világgal kapcsolatos attitűdjének felmérését végezte el az EU Kids Online (2013) című empirikus kutatás nemzetközi adatai alapján. Az EU Kids Online nemzetközi kutatása 2013 nyarán összesen kilenc európai országban (Belgium, Olaszország, Spanyolország, Málta, Portugália, Anglia, Csehország és Románia) zajlott, és kvalitatív módszerekkel gyűjtöttek adatokat. A kutatás során a gyermekeknek és serdülőknek az internethasználatról, illetve az online térben felmerülő veszélyekkel, kockázatokkal kapcsolatos nézeteit vizsgálták. Országoként hat fókuszcsoporthoz tartozó interjú és tizenkét egyéni interjú készült. A továbbiakban a felmérés Romániára vonatkozó eredményeit tárgyalom. A vizsgálat fő kérdése volt, hogy a romániai fiatalok hogyan viszonyulnak az internet világához? A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések során megfigyelték, hogy a megkérdezettek milyen sztereotípiákat asszociálnak a világhálózattal, hogy milyen az érzelmi viszonyulásuk az információs és kommunikációs technológiákhoz. Az eredmények azt mutatták, hogy a romániai fiatalok leginkább azért használják az IKT eszközöket, mert kiváló segédeszköz társas tevékenységek végzésére, kiváló információforrás, hozzájárul a szabadidő eltöltéséhez, számos szórakozási lehetőséget biztosít, valamint olcsón hozzáférhető és kényelmes (Tőkés 2015:28).

Tőkés korábbi kutatásaiból (Tőkés, 2014) az is kiderült, hogy a romániai fiatalok legfőképp a tartalomfogyasztó tevékenységeket részesítik előnyben, életkorukra jellemző kíváncsiságaiknak tesznek eleget. Online tevékenységük mögött fontos szerepet játszik a beilleszkedés, az identitásépítés és a társas kapcsolatok kialakítása. Az online játékok használata körükben enyhén felülreprezentált az európai fiatalokhoz képest (Tőkés, 2014). A digitális világgal kapcsolatos veszélyekről a fiatalok legfőképpen szüleiktől és tanáraiktól hallanak. Legfőképpen az internethasználat „időrabló” jellegét, illetve a való világtól való elszakadás káros hatását emelték ki (Tőkés, 2015).

Megállapítja, hogy a Romániában élő fiatalokat leginkább a technofília jellemzi, azaz pozitívan ítélik meg a technológiai fejlődést és az újabbnál-újabb technológiai eszközök

megjelenését, ugyanakkor az IKT eszköz- és tartalomhasználat kapcsán egyfajta kettős szemlélet érzékelhető. Az online tevékenységekhez kapcsolódó pozitív attitűd mellett a fiatalok sok negatív sztereotípiát is hangoztatnak. A szerző felteszi a kérdést, hogy vajon ebben mekkora szerepük lehet a felnőtteknek?

Mivel az internet lassan hasonlóan elterjedté válik, mint a televízió, egyre nagyobb jelentősége van az egészséges használati időtartamnak és a tartalom minőségének. A televíziózással ellentétben a számítógépezés és az internethasználat megköveteli az alapvető informatikai tudást. Mivel ezeket az ismereteket nagyrészt napjainkban a közoktatási informatikaórákon biztosítják, ezért a fiatalabb generációk több tudással rendelkeznek, így létrejön egy generációs szakadék szülő és gyermek között. A magyarországi 11–16 éves gyerekek 46 százaléka úgy véli, hogy többet tud az internetről, mint szülei, és csupán ötödük gondolja úgy, hogy nem rendelkezik több tudással mint a szülők (IRC, 2011). Ez a tudástöbblet nem jelent feltétlenül biztonságosabb és felelősségteljesebb internethasználatot, és minél többet használják a fiatalok az internetet, annál nagyobb a valószínűsége, hogy olyan tevékenységeket is folytatnak, amely kockázatokkal (online zaklatás, az online szerencsejátékok, a gyűlöletkeltő csoportok és a személyes adatok nem szándékos megosztása) járhat.

Tóth-Mózer Szilvia és Kárpáti Andrea (2016) magyarországi középiskolások körében vizsgálták a digitális írástudás szintjét és a digitális kompetenciákat befolyásoló tényezőket. Megállapították, hogy nem a több, hanem a minőségi idő, a sokrétű használat játszik fontos szerepet ezeknek a kompetenciáknak a kialakulásában. Ha a tanulók az internetezéssel töltött idejük nagyrésztében a Facebook-on vannak, attól nem lesznek felkészültebbek sem a technológiai kérdésekben, sem a kognitív feladatokban nem teljesítenek jobban. Pozitív összefüggést véltek felfedezni a diákok elért teljesítménye és a tanulóközösség összetétele, a családi háttér és a szülők iskolai végzettsége között.

A serdülőkor az internethasználat egyik legintenzívebb időszaka, a serdülők számára az internet olyan biztonságos helyet jelenthet, ahová a számukra nehéz, stresszkeltő helyzetekből menekülhetnek. Az internet segít függetlenségi törekvéseik elérésében, lehetőséget ad fontos döntések önálló meghozatalára, bizonyos szintű pszichológiai jóllét megteremtésére. Vonzóvá teszi számukra az internetet annak anonimitás, intimitás és interaktív jellege, valamint a gyors kapcsolatteremtés lehetősége (Tafuni, 2016).

Jakab György a Szocializáció és média című tanulmányában rávilágít arra, az internethasználat számos olyan hatást hozott a serdülők életébe, amely eltér az eddigi szocializációs normáktól. Az önazonosság, az identitás kérdésének egyre nagyobb szerep jut, a serdülő arra

kényszerül, hogy a szocializáció során saját magát korábbi minták nélkül építse fel. Ugyanakkor „a hagyomány és a modern tudás eróziójával együtt bekövetkezik a szülők és az iskola irányadó szerepének háttérbe szorulása is” (Jakab, 2011:121).

1.4.4. Internethasználat a családban

A gyerekek internethasználatában a szülői szerepkörök beazonosítása viszonylag új kutatási területnek tekinthető. Ma a családon belüli nevelés elengedhetetlenül magába foglalja a gyermekek, serdülők internethasználatára vonatkozó szülői szabályozást is.. A gyermek internethasználatának szülői szabályozása különböző szülői stratégiák, technikák és gyermeknevelési gyakorlatok által valósul meg, és a szülők nevelési értékrendjét és attitűdjét tükrözi. A szülői ellenőrzés és szabályozás módja különbözőképpen zajlik a családokban, az eljárások meghatározása általában a szülői attitűd beazonosítása révén történik

1.4.4.1. Szabályozási stratégiák

A gyermekek internethasználatának szülői szabályozását a kutatók különböző típusokba sorolták. Livingstone és Helsper (2008) a szülői szabályozás két típusát különítették el: a tiltó (restrictive) és a támogató (instructive) szabályozást. A tiltó szabályozás tulajdonképpen szabályok bevezetését, korlátozásokat, bizonyos tartalmak tiltását jelenti, míg a támogató szabályozás a szülők aktív erőfeszítését tükrözi, hogy az internetes tartalmakat és üzeneteket értelmezzék és a gyermekek számára befogadhatóvá tegyék. A két típust további altípusokba sorolták: aktív együtt használók (active co-use), amikor szülő és gyermek gyakran együtt internetezik, technikai szűrőt alkalmazók, szabályokat alkalmazók, illetve a közvetlenül ellenőrzők csoportja, akik visszanézik a gyermek által látogatott oldalakat, elküldött emaileket.

Lwin, Stanaland és Miyazaki (2008) négy altípust különített el: szabályozó (csak szabályokkal), támogató (csak magyarázatokkal, beszélgetésekkel), szelektív (szabályokkal és beszélgetésekkel), szabályozás nélküli típusok.

Kirwil (2009) 18 európai ország gyermeknevelési gyakorlatát hasonlította össze különös tekintettel a szülők internetszabályozó stratégiáira. Megállapította, hogy országtól függetlenül a szülők a szabályozásban inkább a kommunikációt, a beszélgetést tekintik hatékonyabbnak és kevesebben alkalmazzák a technikai megoldásokat, szűrőprogramokat.

Bizonyos kutatások arra is rávilágítottak, hogy a szülők gyermeknevelési gyakorlatát, a gyermeknevelésben követett értékrendjüket nagymértékben befolyásolják a különböző országokban érvényes értékorientációk, a jellemzően individualista vagy kollektivistákultúra

(Schwartz, Schafermeier, & Trommsdorff, 2005). Az individualista/ kollektivista elmélet képviselői szerint (Giles-Sims, 2005; Inglehart & Baker, 2000;) a szülők gyermeknevelési gyakorlatában (például gyermekeik jövőjének tervezésekor) érvényesülnek azok az értékek, elvek, amelyek a tágabb kultúrájukra jellemző. Kirwil (2009) a korábban már említett, 18 európai ország gyermeknevelési gyakorlatát összehasonlító kutatásában azt is vizsgálta, hogy az individualista/kollektivista mutató mentén változik-e a szülők internetszabályozási gyakorlata és hatékonysága. Feltételezte, hogy azokban az európai országokban, amelyekre inkább az individualista kultúra jellemző, a szülők az internetszabályozásban az együtt-internetezésre, a megbeszélésre, a támogató viszonyulásra, és nem a tiltásokra alapoznak. Azokban az országokban pedig, ahol inkább a kollektivista kultúra érvényesül, a szabályozási stratégia többnyire engedelmességre, a szülői tekintély tiszteletére, korlátozó szabályok bevezetésére, a használati idő korlátozására épül. Kollektivista kultúrájú országok tekintette a volt szocialista országokat és Portugáliát. Az eredmények azt mutatták, hogy az individualista kultúrájú országokban valóban többen használták a szabályozásban a közös internethasználatot (co-use), de a kollektivista kultúrájú országokban is gyakori volt a megbeszélés, a támogató viszonyulás. Egyetlen különbség, hogy a kollektivista kultúrájú országokban többen alkalmazták az időkorlátozást a gyermekek internethasználatának szabályozásában (Kirwil, 2009).

Turrow és Nir (2000) 8-17 éves gyerekek szüleinek az internetezésre vonatkozó nevelési módszereit tanulmányozta. A kutatásból kiderült, hogy a szülők háromnegyedét aggasztják az internettel járó veszélyek. A 13 és 17 év közötti fiatalok szüleinek 65 százaléka egy szabályrendszer alakított ki, melyben meghatározták, hogy melyik napszakban, milyen honlapokat látogathatnak meg. A szülők 31 százaléka csak felügyelet mellett hagyja, hogy gyermekük használhassa az internetet, egyharmaduk pedig egy bizonyos szoftvert használ, ami szűri a nem kívánatos tartalmakat és akár blokkolni is képes bizonyos honlapokat.

A magyarországi eredmények (IRC, 2011) azt mutatták, hogy a szülők háromnegyede beszélget gyermekével arról, hogy mit csinált az interneten, hogy majdnem 50 százalékuk a gyermek közelében van, amikor internetezik. A megkérdezettek 35 százaléka szokott gyermekével közösen internetezni, és 27 százaléka nem használja egyáltalán az internetet (IRC, 2011).

Mihalik–Szabó–Kovács (2014) 12–18 év közötti serdülők szüleivel készítettek interjúkat, és azt vizsgálták, hogy milyen mértékű a serdülők internethasználatának szülői kontrollja, hogy milyen típusú ellenőrzést alkalmaznak a szülők, hogy milyen gyakran használják közösen, együttműködve az internetet, és hogy büntetnek-e, jutalmaznak-e az internethasználat korlátozásával. A beszámolók alapján kiderült, hogy a szülők többsége sem személyesen, sem

egy ellenőrző/szűrő szoftveren keresztül nem ellenőrzik gyermekeik számítógépes tevékenységeit. Ritkán használják közösen az internetet, ennek elsődleges célja pedig inkább a kommunikáció. Az is kiderült, hogy az internethasználat korlátozása gyakori büntető módszernek bizonyul, annak ellenére, hogy az eltiltás eredménytelenségét már több kutatási eredmény is alátámasztotta (Lee, Chae, 2007). Mihalik–Szabó–Kovács (2014) korábbi kutatási eredményekkel (Willard, 2007) összhangban hangsúlyozzák, hogy a felelősségteljes, önálló, biztonságos internethasználat feltétele a szülő-gyermek közötti együttműködés, a hatékony felügyelet, a közösen kidolgozott szabályok. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a világháló esetében, kifejezetten fontos a tudatos, hatékony, biztonságos és következetes szülői módszerek alkalmazása, valamint a családi normák megszilárdítása, amelyek a gyerekek önálló, felelősségtudatos internethasználatának az alapjai.

A gyerekek internethasználatának nyomon követése, a használat időtartamának korlátozása gyakran konfliktushelyzeteket generál szülő és gyermeke között. Több nemzetközi kutatás is rávilágított az internethasználat konfliktusokozó voltára (Rompay, Roe, Struys, 2002; Evans, Jordan, Horner, 2011). A korlátozásokat, tiltásokat, büntetéseket különösen a serdülők nehezen viselik, akiknek internethasználatában többnyire a szórakozás, a kortársakkal való kapcsolatteremtés az elsődleges. Ugyanakkor a túlzott internetezés sok esetben a családi közös programok rovására is megy, gyengítve ezáltal a családi összetartozást és a szülő-gyermek kapcsolatot (Jackson – von Eye – Barbatsis – Biocca – Zhao – Fitzgerald, 2003).

1.4.4.2. Internetes szülői stílusok (internet parenting style)

Valcke és munkatársai (2010) a szülők gyermekeik internethasználatához való viszonyulása alapján, felhasználva Baumrind (1967) elméletét, kiegészítve Maccoby és Martin (1983) következtetéseivel négy internetes szülői stílust (internet parenting style) különítettek el: *megengedő, laissez-faire (nemtörődöm), autoriter és autoritatív stílusokat*. A négy típust két tengely mentén értelmezték: a szülői szabályozás és kontroll szintje, illetve a szülő érzelmi bevonódásának, ösztönzésnek, az IKT eszközhasználat támogatásának szintje. Az alacsony fokú–magas fokú kontroll és az alacsony fokú–magas fokú érzelmi szülői bevonódás négyes mátrixa alapján tipologizálták az internetes szülői stílusokat.

1.2. ábra Szülői stílusok, Valcke et al (2010)

A szülői szabályozás és kontroll, illetve a szülői bevonódás mértékének megállapításához a Valcke és munkatársai (2010) kérdőíves kutatásukban a szülői kontroll, illetve a szülők érzelmi involválódásának mérésére állításokat fogalmaztak meg (11 állítás a szülői kontrollra, 14 állítás az érzelmi bevonódásra, együttműködésre vonatkozott), amelyeket a szülők a Likert-skálán értékelték (az állítások magyar fordítása a mellékletben megtalálható).

Elméletük szerint a *megengedő szülői típus*ba sorolhatók azok a szülők, akik elfogadják gyermekük kívánságait, kerülnek a konfliktusos helyzeteket a gyerekeikkel, engedékenyek, és ezzel együtt kerülnek a büntetést és a kontrollt is. Nem állítanak fel explicit határokat és szabályokat gyermekeik IKT eszközhasználatának tekintetében.

A *laissez-faire* vagyis *nemtörődöm stílus*ba tartozó szülőket alacsony szintű érzelmi involválódás és ugyanakkor alacsony szintű kontroll jellemzi. A szülők gyerekeik IKT eszközhasználatát tekintve sem korlátozó, sem támogató hozzáállást nem tanúsítanak. Ezen típusba tartozó szülők részéről alacsony fokú ellenőrzés vagy az ellenőrzés teljes hiánya figyelhető meg.

Az *autoriter szülői stílust* a magas fokú kontroll és alacsony szintű érzelmi involválódás jellemzi, megengedő stílussal szemben jól meghatározott szabályokat állít fel, amelyeknek betartását a gyermek egyértelmű kötelességének tekinti. A szülő nem nyitott a párbeszédre, a megszabott határok megbeszélésére, feltétel nélküli engedelmességet vár el a gyermek részéről.

A negyedik az *autoritatív* vagy *szabályzó szülői stílus*ba tartozó szülőket magas fokú pozitív érzelmi involválódás ugyanakkor magas fokú szabályozás jellemzi. Ezen stílusba tartozó szülőknek világos szabályok mentén kialakított elvárásaik vannak, azonban ezek nem explicit módon tiltanak vagy köteleznek, sokkal inkább elvárást táplálnak a gyermekek iránt az önszabályozásra, valamint a felelősségvállalásra. Az autoritatív stílusba tartozó szülők gyakorlati jellegű szabályokat állítanak fel főként. A stílus jegyei főként keretként működnek, és nem tényleges módozatokat fogalmaznak meg az egyes szabályok betartására. A szülők tehát állítanak fel szabályokat, de azok betartása nem kötelesség, inkább törekednek azok átbeszélésére vagyis az alkura. Ez utóbbi stílust a fenti három stílus ötvözeteként, együttes egyidejű megvalósulásaként is tekinthetjük.

Több kutató rávilágított, hogy a családnak kiemelkedő szerepe van a problémás internet-használat megelőzésében, hogy a családi élet bizonyos elemei, a szülői magatartások, a szülők nevelési stílusa mélyrehatóan befolyásolják nemcsak a gyermekek és a serdülők fejlődését (Baker, 2004; Faltýnková és Blinka, 2020), hanem a serdülők deviáns magatartásra való hajlamosságának (alkohol- vagy drogfogyasztás, internetfüggőség) alakulását is (Ariani, Suryani, Hernwarty, 2018). Faltýnková és Blinka (2020) szerint a gyermekek internetfüggőségének alakulásában jelentős szerepe van a család típusának, a család gazdasági helyzetének, a szülői gondoskodásnak, a szülői kontroll szintjének, a szülő-gyermek közötti kommunikációnak és az együtt töltött időnek. A 13-15 éves serdülők körében végzett kutatás eredményeik azt mutatják, hogy a több szülői gondoskodás és a magasabb szintű kontroll alacsonyabb fokú függőséget eredményezhet, míg a szülői túlféltés és az alacsonyabb szocioökonómiai státusz jobban kedvez az internetfüggőség kialakulásának. Bleakley, Ellithorpe és Romer (2016) amerikai serdülőket vizsgálva, arra a megállapodásra jutottak, hogy a következetes szülői ellenőrzés, és a helyes internethasználatról szóló közös beszélgetések csökkentik a serdülők internetfüggőségének kialakulási esélyét.

Moreno (2015) kézikönyvszerű kötetében különböző korosztályokra bontva módszereket ajánl a szülőknek gyermekeik internethasználatának szabályozására. A szabályozást, a határok pontos kijelölését már kiskortól nagyon fontosnak tartja, mind a mennyiség, mind a tartalom szempontjából. Meglátása szerint a problémás internethasználat megelőzésének érdekében a szülőknek segíteniük kell koraserdülőkorú gyermeküknek az online idő és az egyéb szabadidős tevékenységek közötti egyensúly megtalálásában. A helyes egyensúly kialakítása érdekében minél több közös családi programot, társas tevékenységeket (sportolást) szorgalmaz. Ugyanakkor sok őszinte és felvilágosító szülő-gyermek beszélgetést ajánl a biztonságos internetezésről, amelynek feltétele a bizalmon alapuló szülő-gyermek kapcsolat. McBride

(2011) szerint a szülőknek is meg kellene ismerniük azokat a technológiákat, alkalmazásokat, amelyeket serdülők használnak.

Ebben a fejezetben a szülők nevelési stílusa és a gyermekeik internethasználata közötti összefüggések feltárására irányuló néhány kutatási eredményt vettem számba. Bár az egyes kutatások különböző országokban, különböző időpontokban készültek, a családi légkör, a szülők nevelési stílusa a gyermekek, serdülők internethasználatának alakulásában az egyik legfontosabb befolyásoló tényezőnek bizonyult. A szülői szabályozási stratégiák változatosak, a tiltástól a megbeszélésekig, az együttinternetézéstől az internet nem-használatáig, amelyek szorosan összefüggenek a szülők internethasználatához való viszonyulásával, a saját digitális kompetenciáikkal is. A szülők számára az online időnek a szabályozása kézenfekvőbb, a tartalmak szabályozása nehezebben kivitelezhető. A kutatások a stabil családi háttér protektív voltára (Prievara, 2018) hívják fel a figyelmet, hangsúlyozzák, hogy a túlzott internethasználat megelőzésében fontos szerepe van a szoros családi kapcsolatoknak, illetve a szülő-gyermek kommunikáció megfelelő mennyiségének és minőségének. Tiltások helyett inkább az alternatív programok szervezését tartják célravezetőnek, és a problémás internetezés árulkodó jeleinek korai felismerésére hívják fel a szülők figyelmét. (Van den Eijnden és mtsai, 2010; Floros és Siomos, 2013; Park és mtsai, 2014; Zhou és mtsai, 2017)

2. A kutatás módszertana

2.1. A kutatás célcsoportja, a minta kiválasztása

Mivel kutatásomban az IKT eszközhasználatnak a szülő-gyerek kapcsolat alakulására gyakorolt hatását vizsgálom, kutatásom elsődleges célcsoportját olyan szülők képezik, akiknek kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekeik vannak. Az adatbázist a községhez tartozó három település iskolája szolgáltatta, a 2017/2018-as tanévben hetedik-nyolcadik osztályba beiratkozott tanulók szüleit választottam ki interjúalanyként. Az összes (61) hetedik-nyolcadik osztályos tanuló szüleit megkerestem, közülük negyvenen vállalkoztak a beszélgetésre. A szülőket telefonon igyekeztem első körben elérni, volt szülő, aki nyíltan visszautasította a beszélgetésre való felkérést, volt olyan szülő is aki 3-4-szeri telefonhívásra sem válaszolt, és volt olyan szülő is, aki bár nyitott volt a beszélgetésre, nem tudtunk megegyezni egy adott időpontban.

2.2. A kutatás módszere

A kutatásom alapszere a **félig strukturált interjú**, amelyet 40 szülővel készítettem el 2016 és 2019 között. Az interjúzásra a családok otthonában került sor, előzetesen egyeztetett időpontokban. Ennek köszönhetően, ha rövid időre is, de betekintést nyerhettem a családok életébe, életterébe, megismerhettem más családtagokat is, amely az interjúszövegek és azok látens tartalmának a könnyebb értelmezhetőségét segítette. Az interjúk általában 60-90 percet tartottak, és többnyire zavartalanul zajlottak. Az interjúterv öt fontosabb dimenzió mentén tartalmazott kérdéseket. Az első négy dimenzióban a családok szerkezetét, szocializációs közegét, a családokban érvényesülő kommunikációs gyakorlatot, a megjelenő konfliktusok kezelésének gyakorlatát vizsgáló kérdéseket fogalmaztam meg, az ötödik részben pedig konkrétan az IKT eszközök használatának gyakorlatát, a kapcsolódó szülői viszonyulások feltárását célzó kérdések kaptak helyet. A családmódel, a családi munkamegosztás, a szülők nevelési elveinek, értékrendszereinek, a családi kommunikáció és konfliktuskezelés módjainak megismerése alapján kirajzolódott egy ún. lokális helyzetkép, egy olyan kontextus, amely lehetővé tette számomra a szülők IKT eszközökhöz és gyermekeik internethasználatához való viszonyulásának pontosabb értelmezését. A kutatási kérdések megfogalmazásában, az interjúk lebonyolításában saját terepismertemre támaszkodtam, a helyi közösség alapos ismerete és az a háttértudás, amellyel mint a „saját kultúrájában kutató etnológus” (Fél, 1991) rendelkezem, lehetővé tette számomra a saját kultúrán belüli összefüggések feltárását (émikus kultúrakutatás, Keszeg, 2011), a helyiek közös értelmezési gyakorlatának megragadását. Ugyanakkor az interjúszövegeket mint szöveg-

halmazt, mint a szülők narratívahalmazát kezeltem, és a társadalomkutató távolságtartásával és objektivitásával igyekeztem ezeket elemezni, és azokból következtetéseket megfogalmazni.

2.3. A kutatás terepe

2.3.1. Társadalmi kontextus

Kutatásom terepe egy olyan székelyföldi község, nevezzük Y-nak, amely szervesen illeszkedik abba a „kvázi archaikus” társadalomba, amely Székelyföldet jellemzi (Biró-Biró, 1995:190). Székelyföld alapvetően rurális vidék, „*egyike a Kárpát-medence nagyobb történeti, néprajzi régióinak*” (Magyar, 2011:287; Kocsis, 2012). Ez a vidék egy „tartományi mértékű tájegység” (Magyar, 2011:287), amely Románia területének központi részén fekszik, és amely Hargita, Kovászna megyék nagyobb részét, valamint Maros megye egy kisebb részét foglalja magába. Azon területet értjük alatta, amely az erdélyi történelmi székely székek területét foglalja magába. Székelyföld tehát az egykori székely székek közigazgatási egységek által alkotott terület, ahol a magyar etnikum regionális többséget alkot (Kolumbán, 2003). Ma Székelyföldön él az erdélyi magyarság magyarjainak közel fele (Kocsis, 2012). Erdély történeti-etnográfiai régiói közül itt többen élnek a magyarok, az itt élő magyarság „az egyik legjellegzetesebb magyar néprajzi csoportot alkotja” (Magyar 2011:287).

A 2011-es népszámlálási adatok szerint 810 367 főre tehető jelenleg a történelmi Székelyföld lakosainak száma. Ezen lakosság mintegy 71 százaléka magyar nemzetiségű. A térségben alacsony fokú az urbanizáltság, a székelyföldi városok – Marosvásárhely kivételével – kisvárosoknak (60 000-nél kevesebb lakosságú) tekinthetők (Fejes, 2018).

Székelyföld falvakból és kisvárosokból álló régió. Egy-egy kisebb város köré szerveződnek azok a mikrorégiók, amelyek mind földrajzilag, mind mentális síkon jól elkülöníthetők. A székelység határőr-nép volt a történelem során, a székelyföldi faluközösségek sajátos történelmi utat jártak be. A 20. század közepéig „idegenek” jelentették az itt élő társadalom számára a „gazdasági elitet”, akik kisüzemeket működtettek vagy a falvakban kereskedtek. Ilyen idegenek voltak a zsidók, az örmények, vagy Európa más országaiból érkező vállalkozók (Biró–Bodó–Gagy–Oláh–Túros, 1993).

A térség kisvárosairól ma is elmondható, hogy jelentősebb ipari vagy más infrastruktúrával nem rendelkezik, izolált földrajzi környezetet képeznek, hiszen a gazdasági, szellemi, kulturális és politikai centrumoktól távol esnek. Ez a régió a nagyobb ipari beruházások, gazdasági létesítések számára nem jelentett vonzáskörzetet. A régió városai az 1968-as területi, illetve közigazgatási átszervezés előtt 6–10 ezer lakossal rendelkeztek, ma a lakosság

száma 30-60 ezer között mozog. A lakosság növekedését az urbanizációs változások nyomán betelepedett románság, valamint nagyobb mértékben a környező falvakból városra betelepített falusiak száma adja, ugyanis ebben az időszakban érte el a régiót a „lendületes szocialista iparosítás és urbanizációs hullám” (Laki–Bíró, 2001:163–164). A térség kisvárosairól elmondható, hogy olyan várossá váltak, ahol a lakosok nagy része nem csupán falusi kultúrában nevelkedett, hanem a lakhelyük megváltozása után is állandó kapcsolatot tartott fenn azzal a környezettel, ahol nevelkedett (falusi környezetével). Ez sok esetben kétlakiséget is jelentett (városi lakhely és munkahely, rendszeres falura való hétvégi hazautazás és gazdálkodás, vagy városi munkahely falusi lakóhely) (Laki–Bíró, 2001).

A nyolcvanas évek második felében félbeszakadt a mintegy két évtizedig tartó „urbanizációs hullám”, de ez nem jelentette azt, hogy Székelyföld kisvárosaiból modern városok alakultak. A szocialista iparosodás tehát korántsem „futotta ki magát”, jelentős változásokat hozott ugyan, de a folyamat félbeszakadt. „2010-ben Székelyföldet a gazdasági mutatók alapján Románia közepesen fejlett régiójának tekinthetjük, kelet-közép-európai vagy nyugat-európai összehasonlításban azonban egyértelműen egy gazdaságilag fejletlen, önellátásra és mezőgazdasági jellegű jövedelem-kiegészítésen alapuló, az iparosodást nélkülöző térségként, többségében urbánus vákummal küszködő régióként kell meghatározzuk” (Fejes, 2018:24).

A székelyföldi közösségek szintjén – legyen az kistérség, vagy lokális közösség – számos olyan kulturális minta és magatartási modell lelhető fel ma is, amelyeknek hagyománya a paraszti társadalom mélyszerkezetének továbbélésére utalnak. Ezen minták továbbélésének egyik oka részben a modernizáció hiánya, időbeli késése, esetlegessége, egy további magyarázata azonban a székelyföldi falu társadalmi berendezkedésének sajátos jellege. Székelyföldön nem éltek nagy birtoktulajdonosok, a helyi közösségek egyfajta részleges helyi önkormányzatok révén szabályozták a közösségen belüli élet számos mozzanatát. Így tehát elmondható, hogy a modernizáció hiánya és a történelmi komponensek együttes jelenléte meghatározó abban, hogy ma is az itt élő közösségek együttélésének tradicionális jellege fennmaradt. A lokális-regionális társadalmi berendezkedés határozta meg és határozza meg ma is jelentős mértékben az itt élő emberek sajátos társadalmi helyzetét, szerepeiket és kapcsolataikat (Bíró, 1995: 235–236).

A térségben (Csíki-medence, Hargita megye) a rendszerváltás után tíz évvel készült háztartási adatfelvételekből összességében az derül ki, hogy a modernizáció és annak minden következménye a székelyföldi kistérségokban időbeli késéssel érkezett el. A gazdasági szerkezetváltás nagyon elhúzódott, és ennek eredményeként a munkaerőpiac újjászerveződése is

késett. A rendszerváltás utáni években magas tendenciát mutatott a munkaerőpiacról kiszorultak száma, az igen alacsony családi jövedelmek mellett korlátozottak voltak a családi erőforrások, általánosan alacsony volt az iskolázottsági szint, az emberek saját helyzetük a megítélésében alapvetően negatívan nyilatkoztak. A családi háztartások háromnegyedének (74,5%) rendkívül alacsony havi pénzbevételeből kellett eltartania magát, a megkérdezettek 40%-a úgy nyilatkozott, hogy családja anyagi helyzetének megítélését az “éppen megélünk” kijelentés szemlélteti legtalálóbban. Az alapvetően rossz közérzet, bizonytalanság, kiszolgáltatottság érzése meghatározó erejű volt a lakosság körében. A jövőképet bizonytalannak becsülték, a válaszadók több mint egyharmada arra a kérdésre, hogy “mi lesz Önből 10 év múlva” azt válaszolta, hogy “nem tudom”. A családok többsége a stagnálásra “kiváráásra”, a fogyasztások visszafogására, az addigi életszínvonal szinten tartására rendezkedett be (Laki-Bíró, 2001:265). A rendszerváltás után a társadalmi közérzetét a térségben a bizonytalanság jellemezte, hiányoztak a közösség életéből a stabil fogódzók és sok család anyagi nehézségekkel küzdött. A rendszerváltás utáni első évtizedre az egyéni, családi, közösségi és társadalmi rehabilitációs folyamatok zajlása volt jellemző (Laki-Bíró, 2001).

Az elmúlt években a térségben egyre erősebbé váltak azok a vélekedések, amelyek szerint Székelyföldnek nem szabad erőltetnie a klasszikus értelemben vett modernizációs trendeket. A félbeszakadt modernizációt megkerülve olyan posztmodern értékek kezdtek teret hódítani, melyek fontosabbnak tartják a családi léptékű gazdálkodást, a biodiverzitást, valamint a környezetvédelmet szemben az ipari mezőgazdasággal vagy a fogyasztói kultúrával. A 2012-es önkormányzati választások politikai diskurzusában megjelent fejlesztési trendek már egy más Székelyföld-képet tartanak követendőnek, mint ami a klasszikus gazdasági mutatók mentén sikeres lehetne. Ezen trendek értelmében az életképes társadalomszerkezet, az életminőség, az élhető településszerkezet, az étellel teli természeti környezet, valamint a közösségi szellem sokkal fontosabb, mint a GDP növekedése a régióban (Borboly Csaba: Olvasói levél. Minőségi élet – A Székelyföld védjegye).

„A jelenlegi trendek – megghiúsult modernizáció, az életmódbeli és mentalitásbeli visszavonulás a hagyományos életformákhoz, a nagyvárosok távolsága, magának Csíkszeredának a folyamatos lakosságcsökkenése (az előzetes népszámlálási adatok szerint a 2012-ben több mint 11%-al csökkent a megyeszékhely lakossága a 10 évvel korábbi népszámláláson mértekhez), a posztmodern értékek térnyerése, a szakmai és politikai diskurzusokban egyre inkább erőteljesen jelentkező fejlesztéspolitikai paradigmaváltás, valamint az elhúzódó gazdasági válság – mind arra engednek következtetni, hogy a közeljövőben a Csíki térségében nem fog

lezajlani hagyományos értelemben vett iparosodásra és urbanizációra alapuló modernizáció”(Fejes, 2018:30).

2.3.2. Y. község bemutatása

Kutatásom terephelyszíne Hargita megyében a Középcsík régió egyik jelentős települése. Lakosainak száma 3652, amelynek 96%-a magyar. Közigazgatásilag négy falu alkotja a községet: **Y1. (1769 lakos), Y2, Y3 és Y4.** Gazdaságilag Y1 a megyeszékhely vonzáskörzetéhez kapcsolódik legszorosabban, mind a fogyasztás és értékesítés (piac), mind a munkahelyek és a hivatali ügyintézés szempontjából. A község lakosai több forrásból teremtik elő a megélhetésüket. Munkalehetőség a községben csak a lakosság egy (kis) része számára biztosítható, a lakosság másik része a közeli városba ingázik. A lakosság jelentős hányada az állattenyésztésből és a földművelésből származó jövedelemmel egészíti ki munkahelyi keresetét. A mezőgazdálkodásból származó termények értékesítése, a tej kivételével (pár éve létesült tejfeldolgozó üzem a faluban), szervezetlen, a kereskedőknek kiszolgáltattak a termelők. Jellemző foglalkozások a faluban: növénytermesztés, állattenyésztés, famegmunkálás, könnyűipar, falusi turizmus, amely több községbelinek is munkahelyet biztosít.

Y1 falunak a múltban fejlett kereskedelme és ipara a Moldvából ide telepedett örményeknek is köszönhető. Az első örmény családok falubeli megtelepedése 1642-re tehető. 1672-ben a faluban már 60 örmény család telepedett meg. Benkő Károly szerint 1850-re a falu 2117 lakosából 510 örmény lakos volt (Vámszer, 2007). Az 1700–1800-as években a falu a vidék egyik legjelentősebb központja volt, aktív kereskedelmi tevékenységet folytatott Moldvával. Az örmények templomot építettek, emellett a két világháború között nyomda, kaszinó és könyvtár is működött a faluban. Jelentős részt vállalt a vidéki művelődési életből. Bár ma már csupán néhány örmény család él a faluban, a helyiek máig büszkéek valamikori „előkelőségükre”. Pár éve helyi rádiója és helyi kiadványa is van a községnek. A kutatásom terepéül szolgáló másik falu, **Y2**, egyike azon határtelepüléseknek, amely a gyimesi átjáró katonai védelmében játszott szerepet századokon keresztül. A falu az 1500-as évektől kezdődően közigazgatásilag és egyházilag is központ volt. Itt éltek a környék „pennásai” (írastudó). Lakossága megközelítőleg 900 fő. A faluban a környék többi településéhez hasonlóan a helyiek nagy százaléka foglalkozik növénytermesztéssel, állattenyésztéssel, Hagyománya van a famegmunkálásnak, bútorkészítő műhelye is van a településnek. **Y3** lakosainak száma megközelítőleg 853 fő. A települést 1496-ban említik a mai nevéen. A faluban kevésbé aktív a gazdasági és kulturális élet. Az itt élő emberek/ fiatalok **Y1** faluba vagy a közeli városba

járnak dolgozni, szórakozni, kulturális programokon részt venni. A növénytermesztés, állattenyésztés mellett erdő és legelőgazdálkodással foglalkoznak.

A 2000-es évektől kezdődően a községet alkotó három faluban komoly beruházások valósultak meg: ivóvízhálózat, szennyvízcsatorna-hálózat, telefonhálózat, kábeltévé-hálózat, internethálózat létesült.

A község három településén három általános iskola és három óvoda működik. Egy igazgatóság alá tartozik a hat intézmény, ahol összesen 462 diák (óvodás és iskolás) tanul. Az iskola központi épülete az Y1 falusi iskola, ott tanul 180 tanuló. Az óvodába 75 gyermek jár. A másik két településen összevont óvodai csoportok működnek, illetve Y3-ban két összevont (előkészítő-első és II.-III.-IV osztályok) iskolai csoport. V. osztálytól Y3 faluból a gyerekek az Y2 faluban található iskolában tanulnak tovább. Y2-ben 4 alsó tagozatos (I.-IV osztály), és két összevont felső tagozatos (V–VIII) osztály) működik. A tanulóknak a VIII. osztály befejezése után a közeli városban van lehetőségük továbbtanulni.

2.4. A célcsoport általános jellemzői

A térségre még igen jellemző a kiterjesztett családok jelenléte, amikor több generáció él egy udvaron. A megkérdezett szülők fele egy udvaron lakik a nagyszülőkkel, amely nem mindig jelent közös háztartást is, de a gyermekek nevelése szempontjából meghatározó szerepe van a nagyszülőknek. Ugyanakkor egyetlen családban sem történt válás, csupán egy esetben neveli az anya egyedül gyermekét az apa halála miatt.

A válaszadók **nemi eloszlását** tekintve a nők (anyák) jelentős többségben vannak, a negyven interjúalany közül mindössze 5 apával sikerült interjút készíteni. A vidéken még mindig erősen jelen van a nézet, mely szerint „a gyermeknevelés főleg az anya hatásköre”, ezért a témában ők tudnak érdemben nyilatkozni.

A megkérdezett szülők **életkorukat tekintve** 32 és 52 év közöttiek, az anyák **fele** 20 és 25 év között szülte első gyermekét. A számok arra engednek következtetni, hogy a térségben még nem jellemző a késői gyermekvállalás, alig 4 anya vállalt 30 éves kora után először gyereket. Talán a faluközösség íratlan törvényeinek érvényességére utalhat az is, hogy a megkérdezettek közül egyetlen anya sem szült 20 éves kora előtt.

Iskolázottság tekintetében a vizsgált családok zömében a szülők szakiskolát végeztek, szűk harmaduk pedig érettségivel rendelkezik. Felsőfokú végzettsége csupán 7 anyának és 1 apának van.

Foglalkoztatottság tekintetében a megkérdezett szülők jelentős hányada szakmunkásként dolgozik. Az apák az építkezésben, faiparban, az anyák inkább a kereskedelemben, egészségügyben találtak munkát. A családapák majdnem fele időszakosan (évente több hónapot) külföldi vendégmunkásként szerez jövedelmet. Ezekben a családokban a külföldi munka jelenti az elsődleges jövedelemforrást a családnak. Ezt egészíti ki a házastárs itthoni munkájából származó jövedelem, vagy/és a gazdálkodásból származó jövedelmek. Az anyák ötöde nincs alkalmazásban, háziasszony.

A vizsgált családok többségében (36 családból 23-ban) mintegy jövedelem kiegészítés-ként földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkoznak „...*a munkánkon kívül a gazdálkodás – sok földön, néha családilag, néha munkásokkal – nagyon strapás életmód... de ez van, nem tudunk megélni csak a munkánkból.*” (11. interjúalany). Csupán egyetlen család van, akik csak a gazdálkodásból származó jövedelemből élnek, visszafogott fogyasztással, gondos beosztással „*télen nekünk, miután megszántottuk a földet, nekünk nincs több bevétel, csak esetleg a pityóka vagy a gabona, ami eladódik.*” (1. interjúalany). A mezőgazdaságban használt területeket a családok nagyjából megörökölték, így azt idős szüleikkel együtt, néha kényszerből, művelik meg „*A férjem a gépekkel megműveli a földet, mert mi nem gazdálkodunk, hanem anyósoméék, de ott vannak a földek s meg kell csinálni*” (19. interjúalany). Bár igyekeznek gépesíteni a munkálatokat, a kis földterületeken kevés „profit” termelődik, többnyire saját használatra termelnek. A fenti idézetek jól szemléltetik az önellátásra berendezkedett családi kisgazdaságok alacsony termelékenységét, amelyek „önkiszákmányoló munkával” (Oláh, 1997) is csak kiegészítő jövedelmet tudnak biztosítani a családoknak. Bár a szakemberek folyamatosan a gazdálkodási mód korszerűsítését, a gazdálkodás szemléletének- és szerkezetének a változását sürgetik a kistermelők gazdaságaiban, a helyzet a rendszerváltozás után harminc évvel se sokat változott (Oláh 1997). A szülőkkel való beszélgetések során jól felismerhetőek voltak azok a szakirodalomból ismert alkalmazkodási formák (kiadáskorlátozás, többletmunka, nagyobb mértékű önellátásra törekvés), amelyek a családok anyagi helyzetének stabilizálására irányulnak.

3. Internethasználat a családban – szülői stílusok. Empirikus kutatás egy székelyföldi községben

A jelenkor társadalmában a család mint intézmény alapjaiban változott meg, a család-szerkezeti változásokkal együtt a családon belüli viszonyok is átalakultak. A változások lényege elsősorban, hogy a nemi szerepek újraformálódtak, a szerepek mind a szülők, mind a családban nevelkedő gyerekek körében rugalmasabbak, gyengült a szülői kontroll, ugyanakkor az intimitás a családi együttélés természetes része lett, nyitottabbá váltak a határai a felnőttek és a gyerekek világának, ezek a határok néhol eltűntek, vagy láthatatlanná váltak (Buckingham, 2002).

Kutatásom terepe egy székelyföldi, rurális térségű község, ez adja a kutatásom szocio-kulturális környezetét. A megfigyelések, eredmények értelmezéséhez, azt gondolom, elengedhetetlen azoknak a közösségi kulturális mintáknak és magatartási modelleknek az ismerete, amelyeknek továbbélése nagymértékben meghatározza a jelenlegi regionális-lokális társadalmi berendezkedést, illetve az itt élő emberek társadalmi helyzetét. Az eredményeket két nagyobb részben tárgyalom, az első részben a családok szerkezetét, funkcióit, a családi szerepeket és munkamegosztást, a szülők gyermeknevelési elveit, követett értékeiket, szabályozási (jutalmazás, büntetés) mechanizmusaikat, a családon belüli kommunikációt és konfliktuskezelési módozatokat elemzem. Mindennek legfőbb célja, hogy képet alkothassunk a családok életéről, hogy megismerjük azt a kontextust, amelyben az IKT eszközök térhódításának hatásait vizsgálom. A második részben a családok IKT eszközhasználati gyakorlatát, eszköz-ellátottságát, a szülők viszonyulásmódját, a szülői nevelési stílusokat és azok befolyásoló tényezőit veszem számba.

3.1. Családi szocializáció

A családi szocializációt tárgyaló szakirodalmak (Boreczky, 2001) egy sor változásra hívják fel a figyelmet, amelyek a modern család megjelenésének következményei. A család mint intézmény fokozatosan individualizálódott, elkülönült a nagyobb helyi és vallási közösségektől, módosultak az életutak, módosultak a családi szerepek, a nők részben ugyan, de kikerültek a család kötelékéből, az együttélési formák változásával számos új családszerkezet jött létre (egyszülős családok, újraraházasodott családok, nagyszülők gyerekek családja..stb). A változások nyomán a család szocializációs funkciója is megváltozott. Azt is megállapítják, hogy a változások iránya a „patriachalis család” eltűnésének irányába mutat, az átalakulások

kiterjednek a családi együttélés a házasság, a szexualitás, a szülőség, a válás az együttélés, a munka a hivatás területeire egyaránt. (Gyarmati, 2013).

Kutatásomban a család szocializációs funkciójának megváltozását próbálom tettenérni egy székelyföldi község serdülőket nevelő családjainak körében. Az interjúk során olyan kérdéseket is feszegettem, amelyek a nemi szerepek alakulására, a családi munkamegosztásra, a családok gyermeknevelési szokásaira, elveire irányultak, amelyek alapján képet alkothatok az illető családok működéséről, a kapcsolatok dinamikájáról. Kérdéseim a gyermekek nevelésében alkalmazott jutalmazásokra, büntetésekre, a szabályalkotásra is kitértek, ugyanakkor kíváncsi voltam a szülők ideális gyermekképeire, illetve saját szülőségük reflexióira is.

3.1.1. Nemi szerepek, munkamegosztás

A strukturális-funkcionális paradigma szerint (Parsons, 2000) a család mint társadalmi rendszer stabilitását a férj és a feleség közötti munkamegosztás biztosítja. A nemi szerepek azáltal, hogy egymást kiegészítik, biztosítják a rendszer egyensúlyát. A családban elsajátított szerepmagatartástípusok modellként szolgálnak a családon kívüli szerepek betöltéséhez (Cseh-Szombathy, 1979).

A kutatásomba bevont családokban érvényesülő munkamegosztást, illetve a nemi szerepek alakulását vizsgálva, arra a megállapításra jutottam, hogy ebben a térségben a tradicionális társadalmakra jellemző munkamegosztás több vonatkozásában is jelen van. Bár az anyák jelentős hányada munkába jár, továbbra is az ők hatáskörükbe tartozik a házimunka elvégzése és a gyermeknevelés. Az apáknak továbbra is a pénzkeresés, a “kinti” munkák bonyolítása a legfőbb feladata, legtöbbször csak akkor lépnek be a gyermek “megfegyelmezésébe”, amikor az anya már tehetetlen.

„Én szoktam előbb fegyelmezni, de ha P.(férj) látja, hogy már nem használ, akkor avatkozik be ő ”(39. interjúalany.)

Fokozottan így van ez akkor, amikor az apák hónapokig távol vannak a családtól, amikor vendégmunkásként hosszú ideig csak telefonon tájékozódnak az otthoni helyzetről. Kivételt képez néhány (két-három) család, ahol az apa alkalmi munkákat vállal, vagy kötetlen munkaidőben dolgozik, és aktívabban bekapcsolódik az otthoni teendők elvégzésébe.

„Besegít, mert van úgy, hogy éppen sok a dolgom és akkor L. (férj) is meghámozza a pityókát vagy megfőzi a teát vagy S.(gyermek) amíg kicsike volt, tisztába tevés vagy a für-

detésnél. Tehát szerencsére mindenbe besegít, egymásra vagyunk utalva, és ez olyan természetes”(6. interjúalany).

Néhányan a tanulásban nyújtanak segítséget a gyermeknek, mert „ők tudnak jobban románul”, vagy ők „értik jobban a mateket”.

„A férjem úgy szokta motiválni, hogy odahívja magához az asztalhoz, és akkor együtt átbeszéljük, megoldják, főleg a román és a matek feladatokat” (14. interjúalany).

Három-négy anya is elmondta, hogy a férje tudna főzni, mosogatni, ha nagyon kellene, hiszen a külföldi munka során rákényszerült, hogy megtanulja, de otthon csak „végső esetben” végezné ezt.

„Külföldön dolgoztam, megtanultam mosogatni, mostanig nem mosogattam. Mikor hazajöttem, egyszer-kétszer már előfordult, hogy a saját tányéromat elmostam. Mostanig nem volt ilyen” (35. interjúalany).

Az anyákkal történő beszélgetések során gyakran történtek olyan utalások, amelyek a szülők közötti aszimmetrikus viszonyra engednek következtetni. Több esetben is elhangzott, hogy a férfiak, a nagyszülők elvárják, hogy a nő saját munkája mellett vezesse a háztartást, nevelje a gyermekeket, és ha kell, a gazdaságban, mezei munkában is segítsen.

„... hogy megfogjon egy tányért? Egyszer az életben nem pakolta soha el az asztalt (a férj), és most sem, neki természetes, hogy minden kész legyen, és minden elő legyen téve” (25. interjúalany).

„A rend miatt állandó a veszekedés. Hát az a baj, hogy meg akarok felelni mindenkinek (anyósna, férjnek). Jön be G (a férj) és rendetlenség van, és veszekedni fog, és ezért ez a gyermekekre is kivetítődik, hogy azonnal összeszedjétek, azonnal így, azonnal úgy...” (13. interjúalany)

A gyermekek már a családban a hagyományos munkamegosztásra szocializálódnak, a fiúk szoktak kint, a gazdaságban, udvaron, mezőn segíteni az apjuknak, a lányok segítenek az anyáknak, ők foglalkoznak a kisebb testvérekkel. A beszélgetések során ugyanakkor hangsúlyosan jelen volt a szülők azon törekvése, hogy kiskoruktól fogva rászoktassák gyermekeiket a munkára. Minden családban jól meghatározott feladata van a gyermekeknek, akik ezt természetesnek veszik, hiszen ez minden családban így van. Az okostelefonok, az internet ugyan gyakran „elcsábítaná” a gyermekeket a feladatvégzéstől, de a szülők többsége szigorúan számonkéri, bünteti az el nem végzett munkákat, feladatokat.

„A gyerekek esetében, ha erélyesebb vagyok, akkor besegítenek a házimunkában. Ha meg nem, akkor ha rájuk van bízva... akkor a net az első” (25. interjúalany).

Sok családban valóban szükség van a gyermekek segítségére, például ha az apa külföldön dolgozik, a gyermekeknek részt kell venniük az állatok gondozásában, a favágásban, tüzelésben stb.

A szakirodalom szerint hagyományosnak mondható az a fajta szerepfelosztás, amely szerint a férfi a családfenntartó, az anyagi javakat biztosító, a hatalmat birtokló, a nő pedig elsősorban a háztartás vezetésének, a családban nevelkedő gyermekek gondozásának, nevelésének felelőse (Cseh-Szombathy, 1979, Stănciulescu, 1997). Az interjú beszélgetések alapján azt mondhatom, hogy az általam vizsgált családokban még erőteljesen megjelennek a tradicionális családmoddellre jellemző munkamegosztás jegyei, a hagyományosnak mondható nemi szerepek. A megkérdezett negyven szülő beszámolója alapján egyetlen olyan család sem került a mintába, amelyben az anya és az apa közötti munkamegosztás, a nemi szerepvállalás többnyire ne a hagyományos utat követné. Bár néhány családban vannak arra irányuló törekvések, hogy az apák is aktívabban részt vegyenek a házi munkák elvégzésében, vagy a gyermekek nevelésében, ez inkább „ritka kivételnek” számít. A családi szocializáció során a gyermekek mintaként követik szüleik szerepmagatartását, a fiúk inkább az apának segítenek, a „kinti” munkákba kapcsolódnak be, míg a lányok a „benti” munkákban segítenek.

Murinkó Livia (2014) tanulmányában olvasott megállapítások (Romániában a legegyszerűsebb a gyermekneveléssel kapcsolatos teendők megosztása, sokan egyetértenek azzal, hogy a nők nem egyenragúak a férfiakkal, és sokkal több feladat hárul az anyákra, kevésbé értékelik a háztartási munkát, a gyermek érdekében nem gondolják, hogy az anyának otthon kellene maradnia, vagy az apának kevesebbet kellne dolgoznia) jórésze visszaköszön az anyák, apák interjúiból:

„Neki (az apának) a feladata a kinti munka, tehát ő bent nagyon nem szokott. Ő se nem főz, aztán főz odakint magának Németországban, rá van utalva, hogy főzzön, de itthon nem.(...) ő nagyon nem foglalkozik, és én így látom jónak. A nőnek legyen a benti munka, a férfinak a kinti munka. És menjen el dolgozni, a pénzt hazahozza, s aztán anyu intézi. Vásárolni sem szeret. Sokszor küldöm, hogy vegyen egy kenyeret, és még ez is nehezebbre esik” (17. interjúalany).

„Nagyon távol áll tőle pl. egy mosogatás, egy porszívózás. Sajnos nem segít be!” (23. interjúalany).

A térségben is érvényesnek mutatkoznak azok a kutatói megállapítások, amelyek szerint minél nagyobb a nemek közötti egyenlőtlenség, annál kedvezőtlenebb az egalitárius értékeket valló nőknek a munkamegosztásban betöltött szerepe (Murinkó, 2014).

3.1.2. Nevelési elvek, módszerek, érvényes értékrendek

A strukturális funkcionális szemlélet szerint a mai modern társadalomban a család mint a társadalom legkisebb alrendszere, három alapvetően fontos funkció ellátásáért felelős. Az első funkció a reprodukciós és szocializáció által a családban felnövekvő **gyermek felelősségteljes nevelése**, azaz gondoskodik, védelmezi a felnövekvő gyermeket, hogy hasznos és felelősségteljes tagja legyen a társadalomnak (Czibere–Molnár, 2015). Második funkcióként **a gyermek anyagi támogatását, harmadikként a stabil érzelmi biztonság** megteremtését, a családtagok érzelmi támogatását (Coontz, 2005) említi az elmélet. A továbbiakban a családok működésének azokat a dimenzióit (nevelési elvek, módszerek, érvényes értékrendek, bizalmi kapcsolatok, családon belüli kommunikáció, jutalmazási, büntetési rendszerek, konfliktuskezelési stratégiák) vizsgálom, amelyek e három funkció teljesülésének folyamatába nyújtanak betekintést.

Egy családban érvényesülő értékrendek, nevelési elvek, módszerek megismerése, feltérképezése igen összetett feladat, nagy körültekintést igényel a kutatótól. Fontosnak tartottam, hogy zavartalan körülmények között kerüljön sor a néha nagyon hosszúra nyúló beszélgetésekre, hogy közvetlenséggel, elfogadással őszinteségre, nyitottságra ösztönözzem a beszélőket. Az interjúk során igyekeztem olyan kérdéseket megfogalmazni (A gyerekek nevelésében alkalmaz-e büntetést, dicséretet, jutalmazást? Milyen helyzetekben? Hogyan? Hogyan jelöli ki a korlátokat a serdülő gyerekek kapcsolatban? Hogyan sikerül a szabályokat, határokat betartatni a gyerekekkel? Milyen elvárásai vannak a serdülő gyerekekkel kapcsolatban?), amelyek “beszéltetik” a szülőket, amelyek mentén képet alkothatok az illető családok nevelési gyakorlatáról. A szülőknek nem kis nehézséget okozott, hogy saját szülőségükre, saját nevelési elveikre kellett reflektálniuk. A válaszokból jól kiérezhető volt a bizonytalanság, többször elhangzott a „nem tudom”. Mindannyian megfogalmazták, hogy ebben a “megváltozott világban” sokkal nehezebb gyermeket nevelni, hiszen a gyermekek már “nem úgy hallgatnak az idősebbekre”, sokkal “bátrabban visszaszólnak, sokkal akaratosabbak”. Amikor arról kérdeztem a szülőket, hogy mit várnak el serdülőkorú gyermekeiktől, elsőként legtöbbször az idősök, felnőttek tiszteletét említették. A legtöbb családban az ún, hagyományos értékeket sorolták a megkérdezettek. A szülők gyermekeiktől elvárják a tisztelet megadását, a becsületességet, a munkát, a szorgalmat, egymás megbecsülését, az őszinteséget és a rendtartást, a szófogadást, az engedelmisséget, a pontosságot.

„A tiszteletmegadás az első számú szabály nálunk...”(11. interjúalany).

„...mindig arra nevelem, hogy legyen tisztességes, mindig annyit nevelem, hogy mindenkinek köszönni kell” (4. interjúalany).

„Én nem tudok szemet hunyni semmiféle rendetlenség, hanyagság, trehányság felett”(11. interjúalany).

„Nem mehet el barátkozni ide-oda, amikor valamit nem csinál meg, vagy nem jön haza időben”(4. interjúalany.).

„Nem szólt, elment otthonról, aztán következőben nem mehetett...”(16. interjúalany.)

„Van, amikor ráérzek dolgokra. Én mindig ezt mondom D.-nak ,hogy olyan nincs, hogy ne próbáljon (hazudni), mert biztos, hogy mindegyik gyermek megpróbálja (...), de mindig csak arra gondolj, hogy adott egy olyan helyzet, hogy mondod, hogy itt voltál, és én tiszta véletlenül, abból kifolyólag, hogy nagyon sok embert ismerek, és nagyon sok ember ismer engemet, tiszta véletlenül kiderülnek a dolgok, és akkor sokszor tényleg az van, hogy semmi izé nélkül rákérdezek dolgokra” (2. interjúalany).

A tradicionális családi értékek dominanciáját támasztják alá azok a kijelentések is, amelyek a munkavégzésre (tanulásra is) mint legfőbb értékre tekintenek. A térség szűkös erőforrásai miatt gyakran többletmunkára és visszafogott fogyasztásra szocializálódott székely családokban továbbra is a munka alapérték, amelyre a gyermekeket is már kiskoruktól megpróbálják ránevelni. Ehhez szorosan kapcsolódik a takarékoság, a pénz beosztásának szükségessége, a dolgok megbecsülése, megkímélése.

„Nem az a fontos, hogy megkapjon mindent, amit szeretne, hanem inkább szenvedjen meg érte, dolgozzon ahhoz, hogy tudja értékelni, amije van”(7. interjúalany.).

A tanulás, mint a gyermek legfőbb munkája, prioritást élvez az otthoni tevékenységek között. A megkérdezett szülők 90 százaléka nagyon fontosnak tekinti a tanulást, mindannyian elmondták, hogy szeretnék, ha gyermekük diplomát szerezne. A szülők aspirációi szerint a diplomák legtöbb esetben szakiskolai vagy érettségivel záruló líceumi végzettséget jelentenek. Ugyan felsőfokú végzettséget is szeretne néhány szülő gyermekének (mérnök, orvos), de szavaikból az derül ki, hogy ez inkább vágy, mintsem konkrét célkitűzés. A szülők bár elmondják, hogy a mai fiatalok mind külföldre készülnek pénzt szerezni, ahol nem igazán számít a diploma, mégis a tanulást és a diplomát a jobb, könnyebb élet biztosítékának tekintik. Legtöbbjük arra biztatja gyermekét, hogy minél jobban és minél tovább tanuljon,

hogy „ne kétkezi munkával”, ne „robotmunkával” kelljen megkeresnie kenyerét. Szavaikból az is kiderül, hogy úgy érzik „manapság nehéz a szakmaválasztás”, hogy a fiatalok nincsenek könnyű helyzetben.

„Most úgy van, hogy nem is tudod, hogy mi a jó szakma, hogy jól is keressen, jól is éljen, ne tegye tönkre magát egészségileg, mert fiatalon nagyon hajszozni, az sem jó. Ezért próbáljuk úgy nevelni, hogy ha valamit dolgozni kell, akkor ne féljenek a dologtól, viszont tanuljanak is, mert az csak nekik jó” (33. interjúalany).

A szülők gyermekeik jövőjéről inkább általánosságokat tudnak mondani, egybehangzóan azt szeretnék, ha gyermeküknek olyan munkája lenne, amit szeret, és „*legyen egy jó megélhetése*”. Legtöbbjük gyermekére bízta a választást, „*azt szeretném, amit ők akarnak, nem azt, amit én szeretnék, hogy most ő ez legyen, vagy az legyen (33.interjúalany)*”. Bár legtöbbjük aggódik, hogy gyermeke külföldön talál majd munkát, azért reménykednek, hogy bizonyos idő után hazatérnek a fiatalok. A szülők többsége „jobb életet” szeretne gyermekének, vagy legalább olyan megélhetést, amilyen a szülőknek van. Szavaikból az is kiderül, hogy szerintük a mezőgazdaságban végzett munkának van a legalacsonyabb presztízse, többen óvni szeretnék gyermekeiket a „földtúrástól”.

„Természetesen hogy legyen érettségi, vagy egyetem is lehetne nyugodtan, nem szeretném, hogy abba a sávban maradjanak ők, amiben mi vagyunk. Tehát szeretném, hogy fennebb, mert nekem három éves szakiskolám van, kereskedelmi, és bizony jobb lett volna annak idején többet tanulni. Ezért nekik el is magyarázzuk, főleg A. (az apa), hogy dolgozz, mert úgy jársz, mint én, aztán túrhatod a földet” (5. interjúalany).

Az interjúban arra is kíváncsi voltam, hogy a szülők véleménye szerint „Milyen a jó gyermek?” A válaszok alapján leginkább egy hagyományos családmodell gyermekideálja rajzolódik ki, amely szerint elvárás a feltétel nélküli tisztelete a szülőknek, becsületesség, őszinteség, ellentmondás nélkül eleget tenni a munka, a tanulás kötelességének, a rend és fegyelem betartása, szófogadás, alkalmazkodó készség.

„A becsületesség, a tisztesség, az mindenképpen, legyen felelősségérzete mindenféle téren” (34. interjúalany).

A hagyományos értékekre nevelést „táplálja” a családok vallásossága is, amely máig meghatározó szerepet tölt be a közösség életében. A Szépvízen élők 96 százaléka római katolikus, vallásgyakorló, akik a keresztény élet előírásait családi életükben is próbálják követni. A mintába bekerült családok mindegyikében a szülők házasságban élnek, a mindennapi

életben nagy szerepe van az Istenhitnek. A vasárnapok elmaradhatatlan tartozéka a közös családi szentmisére járás.

„A mi családjunkban a hit, az Istennel való kapcsolat fontos. A gyermekeimet imádkozni megtanítottam, a templomba rendszeresen járunk, minden egyházi ünnepet megtartunk, együtt a családban, és tudjuk, hogy melyik ünnepnek milyen üzenete van” (19. interjúalany).

A megkérdezett szülők közül néhányan a serdülő gyerekeikkel kapcsolatos nevelési bizonytalanságok, kételyek kapcsán is beszéltek Istenbe vetett hitükről.

„Aztán meg félek attól, hogy rossz bandába keveredik, hogy rossz dolgokba fogják belevenni...ilyenek..... Istenben bízok, hogy ő megsegít és kiigazít mindent, úgy ahogyan eddig is kiigazított mindent” (15. interjúalany).

A beszélgetésekből ugyanakkor már felsejlenek a tradicionális családi értékrend, a vallásosság meggyengülésének jelei is.

„A mai fiatalok azt látom, hogy hiányoznak a templomokból, mindjárt csak az idősebb és a középkorosztály van ott, kevés a fiatal, a beszédjüket illetően nem nagyon van ott az Isten nagyon sok fiatalnak. Az én gyermekeimmel is néha megtörténik ez, ami elszomorít. Csak reménykedünk és bízunk abban, hogy a Jóisten segítségével csak visszatérnek a helyes útra, még ha időnként le-letérnek is róla” (11. interjúalany).

Az interjúk során a hagyományosabb nevelési elvek, módszerek hangsúlyos jelenléte mellett sok szülő nyilatkozataiban érzékelhető a törekvés olyan nevelési elvek, módszerek követésére is, amelyek némileg eltérnek a hagyományostól: többen hangsúlyozták a gyermekkel való beszélgetés, megbeszélés fontosságát, a rávezetés, bizalomépítés, elismerés, kölcsönös tisztelet, felelősségvállalás szerepét a nevelésben. Különösen a magasabb iskolázottsággal rendelkező, szellemi munkát végző (tanító, könyvelő) anyák emelték ki a közös szabályalkotás, a bizalmon alapuló szülő-gyermek kapcsolat szerepét, a büntetések helyett a megbeszélések, rávezetések szükségességét. Az is jól érzékelhető volt, hogy a szülők többsége számára nem bejáratott ez a közelítésmód, és bár tudják, hogy sokat kellene beszélgetniük gyerekükkel, hogy hosszútávon a rávezetés, beláttatás lenne eredményesebb, erre nem mindig van idő vagy lehetőség.

”...ha elkezdiünk beszélgetni, akkor úgy megnyílik, és olyan szépen elbeszéli a dolgokról s a barátokról, és így próbálom, mikor nekem is van időm, és leülünk egy kicsit. De ez általában akkor történik, amikor valami nagyon nagy hülyeséget csinálnak, és nagyon fel-

mérgesítenek, és én olyan vagyok, hogy ami a szívemen, az a szájamon. Én lehordom és utána meggondolom, hogy mégse így kellett volna, és akkor leülünk és megbeszéljük. Én úgy érzem, hogy ez nekem működik.” (38. interjúalany).

Amint az előző idézetből is kiderül, a „megbeszélések” nem mindig partneri viszonyról árulkodnak. Sok szülő azt is megbeszélésnek, rávezetésnek tekinti, amikor leültetik és megszidják a gyermeket.

Napközben az apák általában távol vannak (dolgoznak, külföldön vannak), így az anyákra hárul a teljes háztartási munka és a gyermekek nevelése is. Amikor munkából hazajönnek, kevés idejük, energiájuk marad a gyermekekkel folytatott hosszas beszélgetésekre, örülnek, ha a sürgős teendőket el tudják végezni.

Az általam vizsgált csoportban a szülők a gyermeknevelésben bár többnyire hagyományos értékeket követnek, jól kitapinthatóak azok a törekvések, amelyek a „modernebb” gondolkodás, felfogás irányába mutatnak. Különösen a magasbb iskolai végzettséggel rendelkező szülők tudatosan vallják, hogy „haladni kell a korral”, hogy a mai gyermekeket nem lehet csak tekintéllyel nevelni. A megkérdezett szülők közel fele, ha nem is mindig tudatosan és meggyőződésből, de megpróbál nyitottsággal, megértéssel közelíteni a gyermeknevelés során adódó problémákhoz. Ha nem is alkalmazza mindig sikerrel, de tudja, hogy elsősorban nem korlátozni, büntetni kellene, hanem „meghallgatni”, „megbeszélni”, „rávezetni”. A szülők egy másik jelentős csoportja (többségük alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik) számára nem tűnnek hatékonynak a „megbeszélések”, alkudozások, szerintük a „gyermeknek a szülő parancsol”, és a szülő akaratának kell érvényesülnie, ha másképpen nem, akár erőszakkal is.

3.1.3. Bizalom és szülői kontroll

Interjúim során a bizalom kérdését is körbejártuk a szülőkkel, főleg annak szülő-serdülő közötti vonatkozásait. Abban minden szülő egyetértett, deklaratív szinten, hogy az eredményes gyermekneveléshez elengedhetetlen a szülő-gyermek közötti kölcsönös bizalom. A mai modernitás hozta társadalmi változások (növekvő függetlenség utáni vágy, autonómiaigény, az egyéni érdekek előtérbe kerülése) feltehetően a székely családok életében is módosítják a családi együttélés régi formáit mind a párkapcsolat, mind a szülő-gyermek kapcsolat tekintetében (Utasi, 2002). A zömében hagyományos családi értékek, nevelési elvek, módszerek mentén szocializálódó szülők számára nem kis kihívást jelent olyan elvárásokkal, helyzetekkel szembesülni, amelyek megoldására alig vannak tapasztalataik, amelyeket nekik is meg

kell tanulniuk. A beszélgetésekben többen említették, hogy a serdülőkor változásainak „értelmezése” saját gyerekkorukhoz képest rengeteget változott, hogy az „ők idejükben” a tekintélyelvű nevelés kevés teret engedett a serdülőkori önállósodásnak, a szabad véleménynyilvánításnak. Hogy szüleik igyekeztek ellenőrizni még szabadidejüket is, hogy bizony nem volt ritka a testi fenyítés sem. Legtöbbjüknek saját szüleikkel kevésbé volt közvetlen, bizalmas a kapcsolata, a szülők magázása sok családban kötelező gyakorlat volt.

„...édesanyám ilyen volt, hogy annyit ütött, ha hibásak nem voltunk is, akkor is megvert, és én azt mondtam, hogy nem fogom így nevelni a gyermekeimet”(4. interjúalany).

„De mi is így voltunk felnevelve. Nálunk pardon otthon nem volt. Ha édesanyám, ha édesapám, de amit mondtak, azt kellett csinálni. Ott olyan nem volt, hogy „jó, majd később”(5. interjúalany).

„... jobb úgy, hogy megbeszéljük közösen, hogy ne féljen az a gyermek bármilyen problémája van, ne féljen elmondani, mert mi úgy voltunk, hogy mi anyutól nagyon féltünk, és nem mertünk elmondani sok mindent. Például én nem mertem elmondani, mert szigorú volt, és még meg is vert”(4. interjúalany).

„... én mai napig magázom édesapámat, lehet, hogy mi egy kicsit többet megengedtünk (a gyermekünknek), vagy nem tudom...”(27.interjúalany).

A hagyományos családmódellem jellemzője, hogy a családban rendszerint az apának volt a legnagyobb tekintélye, az „ő szava szent volt” mindenki számára. Az anyák hatásköre volt a gyermekek nevelése, az apa csak akkor avatkozott be, ha már „nagy volt a baj”. Bár az anyák többsége is munkába járt és pénzt keresett, a legtöbb családban csak a „második helyet” foglalta el a hierarchiában, és alkalmazkodnia kellett a férj elvárásaihoz (Stănculescu, 1997).

„Soha édesapám a kezét nem tette rám, de ha ránk nézett, akkor ha a föld nyílt volna meg, bújtunk volna bele, mert nálunk az volt, hogy veled beszélek és nézz a szemembe, nem hajtod le a fejed”(15. interjúalany).

A megkérdezett szülők mindegyike hangot adott bizonytalanságának a serdülőkorú gyermekének nevelése kapcsán. Sokuknak gondot okoz a serdülő fokozott érzékenysége, határozott véleménynyilvánításának, önállósodási törekvéseinek, lázadásának elfogadása. Ez utóbbit többen tiszteletlenségként értelmezik és büntetik. Többségük nehezen viseli, ha gyermeke „nem fogad szót”, vagy keveset beszél, nem osztja meg mindennapi történéseit, nem avatja be

személyes ügyeibe. Elmondásuk szerint számukra nagyon nehéz megtalálni az egyensúlyt a bizalom és a szülői kontroll mértéke között.

A beszélgetésekből az derült ki, hogy a családok nevelési gyakorlatában még sok helyen jelen a tekintélyelvűség, sok szülőnek meggyőződése, hogy az eredményes neveléshez elengedhetetlen az állandó szülői kontroll, a gyermek feltétel nélküli engedelmsége. A szabályok felállítását a családok többségében egyoldalú, a serdülők zömének kevés joga van a vélemény-nyilvánításhoz, általában a szülői akarat érvényesül. A szülők kevés teret engednek a serdülő önszabályozó képességének kialakulására, nem mindig nyitottak az őszinte, partneri viszonyon alapuló párbeszédre, a külső ellenőrzést tartják hatékonyabbnak.

„(M megbízok benne), ha megmondja hogy hova megy és kikkel, akkor igen, de így hogy na... Van egy nagyon jó besúgó, a Sanyika, a kántor ügyebár, és felhívtam. Mit akarsz ángyikám, mit akarsz? R. (serdülő) ott van-e? Itt van, itt van. Na, mondom, így na” (5. interjúalany).

Ha a gyermekek túlságosan feszegetik a kereteket, annak ellenére, hogy manapság nincs létjogosultsága a fizikai bántalmazásnak, bizonyos esetekben testi fenyítésre is sor kerül.

”Van úgy, hogy tényleg kivesz a béketűrésből, és akkor kap egy pofot, de akkor már szégyelli magát, mert ő már nagy” (17. interjúalany).

„Pedig azt mondják, hogy szép szóval többre mész, mint hogy megvered. De nálunk volt olyan, hogy veréssel többre mentem, mint szép szóval” (31. interjúalany).

A szülők többsége érzi, hogy „változnak az idők”, hogy a szigorúság és ellenőrzés csak addig hatékony módszer, ameddig a gyermekek a látóterükben vannak. Még ha nem is teljes meggyőződésből, de próbálkoznak a serdülők elengedésével, önállósági törekvéseik elfogadásával.

„Szerintem nem jó a túl szigorú szülő se, tehát jó, kell szigorúnak is lenni, mert kell, viszont kell engedni is... Én azt látom, hogy minél jobban fogja az ember, annál rosszabb, úgy vissza tudnak élni, és akkor nem éri meg. Kezdenek hazudozni, a gyermek úgy is eléri a célját, és akkor megéri? Akkor jobb, ha engedékenyebb az ember, és legyen őszinte. Tehát én mindig azt mondtam, hogy bármi baj történik, de azt bármilyen baj, legyek én az első, aki megtudom, merd elmondani, ne egy idegentől tudjam meg” (16. interjúalany).

A serdülők egyre intenzívebben igénylik kortársaik, barátaik társaságában tölteni az időt, a szülők többsége már szembesült az „elengedjem? - ne engedjem?” dilemmájával.

„...most már akkorák, hogy magukra is elmehetnek, és azt is próbálom engedni, hogy menjenek, mert így élük meg a szabadságot is. De nem volt mindig így, sokáig nem mertem elengedni a falun kívül..”(33. interjúalany).

Néhány kivételtől eltekintve, akik teljes bizalmat szavaznak a gyermeküknek és nem szabnak korlátokat számára, a többség a megelőlegezett bizalmat azért az ellenőrzés lehetőségével is „bebiztosítja”. A telefonálás állandó lehetősége, a barátok, osztálytársak szüleinek megismerése, és nem utolsósorban a falu közösségének „vigyázó szemei” garanciát jelentenek a szülők számára, hogy gyermekükkel nem történhet semmi rossz. A legtöbb családban szigorú időkeretek szabályozzák a gyermekek távolmaradását, a szülők általában ismerik a helyszíneket, a társaságot alkotókat is.

„Ha valamerre kérenzkedik, mindig megkérdem, kikkel mész, hova mész, és ha elengedjük, elmehet, de akkor megmondjuk, hogy hányra jöjjön haza...”(32. interjúalany).

Ha változás adódik, elvárják, hogy gyermekük tájékoztassa őket. Beszámolóikból az derül ki, hogy a serdülők zöme betartja a szabályokat, a kivételek pedig büntetésre számíthatnak szüleiktől. A helyi közösség, a helyek, emberek ismerete mondhatni óvó-védő funkcióval bír a szülők számára, a távolabbi helyek, a város jelenti számukra a több aggodalmat. Bár hangsúlyozzák, hogy megbíznak gyermekükben, azért az anyák többsége aggódva tekint a jövőbe, amikor gyermeke a városba kezd járni iskolába. Mindannyian kiemelték, hogy bár próbálnak gyermekük bizalmába férközni, de ez nem mindig sikerül.

„Hát persze (hogy bízok), csak a kettő keveredik valahol, mert ugye bízni kell, mert ha nem vége, de viszont ott van az is, hogy Istenem, mi lesz, ha mégse úgy lesz...”(5. Interjúalany).

„Én most is borzasztóan félek, hogy elmondjam, a nyolcadik osztály után bekerül középiskolába (Csíkszeredába), borzasztóan féltem a sok rossz megnyilvánulástól, amik vannak. Ezekről az avatásokról, amiket csinálnak a gyermekekkel, merthogy egy gyengébb lelkületű gyermek, el sem tudom képzelni, hogy védi meg magát. Aztán kezdődik, hogy milyen társaságba kerül, hova mennek, merre mennek”(15. interjúalany).

„Igen szoktunk (bizalmasan beszélgetni), csak nem mindig, vannak neki olyan periódusai, amikor megnyílik és akkor én is próbálok olyankor nagy türelemmel, mind a két fülem ki van nyitva, hogy úgy kérdezzek, hogy ne is nyomuljak, mert nem mindig van ez, hogy lehet úgy beszélgetni” (6. interjúalany).

Az elmondottak alapján az is kiderül, hogy a serdülők zöme az anyákkal alakít ki bizalmasabb viszonyt, vele beszélnek meg problémáikat, velük közvetlenebbek.

„Hát inkább én, mert ha itthon van is (apa), este jön haza, én többet vagyok itthon, és apu olyan amúgy is, hogy ő nem avatkozik bele ezekbe a dolgokba, tehát nem mondja, hogy tanuljatok s intézzétek. Inkább én vagyok az, aki többet beszélgetek velük” (17. interjúalany).

A hagyományos családmodell szerepei a legtöbb családnál ma is érvényesülnek, bár az anyák gyakran hangsúlyozták, hogy igyekeznek tájékoztatni az apákat is a gyermekkel kapcsolatos történésekről. Van, amikor meggyőződésből, van, amikor félelemből.

„Hát a leányomnak mindenképpen én vagyok az első, meg is mondtam, hogy neki bármi legyen az, ha valami kellemetlen, negatív dolog, akkor is kell én tudjak róla, mert mindenképpen az első az édesanya kell legyen az, akinek elmondasz mindent, ha rossz, ha jó. És megpróbál a szülő segíteni, ha tud, azután pedig mindenképpen megmondjuk apunak is, tehát olyan dolog nincs nálunk, hogy titkolva legyen egyik a másik elől. Még ha kellemetlen is, és esetleg vitát szül, akkor is megmondjuk, mert volt ilyen” (11. interjúalany).

„Hát a gyermekek, amikor olyan dolog van, akkor legelőre hozzám jönnek és akkor na... De A.-nak (apa) is megmondunk mindent, mert ő úgy is ki tudja nyomozni és akkor félünk tőle. Erősen nem titkoljuk, mert akkor rosszabbul járunk” (1. interjúalany).

A büntetés módja és a bizalom alakulásának összefüggésére is rávilágít az egyik interjúalany: *„Hát volt olyan hogy O. bukásra állt vagy volt olyan, hogy rossz jegyet kapott matekból, és nem merte elmondani, mert eleinte Ö. (az apa) megfenyítette, és megvolt a büntetés, hogy nem mehet a Sarkiba (kedvelt szórakozóhelye a fiataloknak), vagy nem barát-nőzhet, vagy a telefonja elvevődött vagy hasonló büntetések voltak. És akkor következőben nem mondta meg, és akkor én elmentem szülői értekezletre, és akkor tudtam meg, és az még rosszabb volt akkor. Aztán le kellett üljünk Ö.-vel s nyugodtan megbeszéljük, hogy az csak jobb, ha ő mondja el, minthogy én szembesülök, hogy év végén bukásra áll” (16. interjúalany).*

Arra is van néhány példa, hogy az apa is aktív részese a mindennapi történéseknek, hogy kiveszi részét a gyermekek neveléséből.

„Ő (apa) kicsi korától sokat foglalkozott vele. Tehát a tanulásban is inkább ő segített be, főleg románból, és az összehozta őket, sőt még az óvodában, mert volt türelme mindig, tehát rengeteg mondókát tanultak, és úgy ahogy nőtt, együtt sok mindent csináltak. L sok mindent megmutatott neki. Íjakat csináltak s íjaztak. Nagyon jó a kapcsolatuk...” (15. interjúalany).

A beszélgetések során gyakran fény derült a nevelési elvek, módszerek tekintetében mutatkozó szülők közötti különbségekre is. Ha a szülők valamelyike túlságosan szigorúan büntet, vagy túlzottan engedékeny, könnyen kialakulnak a családon belüli koalíciók, egymás elleni összefogások. Arra is adódott példa, hogy mivel nem közösen hozták meg a családban érvényes szabályokat, az egyik fél nem tartotta be, és ezzel érvénytelenítette házastársa döntését, véleményét a gyermekek előtt, amely bizony aláásta a másik szülői tekintélyét.

„Apu legtöbbször megpártolja, de az utóbbi időben nem, mert mondtam neki, hogy ez így nem jó, hogy én megszidom, és te megpártolod, mert ugye az volt, hogy azt látták, hogy apu megpártolja, ha én megszidom. Én próbáltam a férjemmel is megértetni, hogy ez így nem jó. Ha én megszidom, akkor te ne szólj bele” (17. interjúalany).

Különösen azokban a családokban volt jellemző az apák túlzott engedékenysége, akik hosszabb ideig külföldön dolgoztak, és amikor hazajöttek, nem akartak szigorúnak látszani. *„Apu inkább ráhagyja a dolgokat, vagyis inkább engedékenyebb, és akkor rosszul szokott esni.... Volt olyan, hogy szóltam, hogy kicsit miért nem vagy szigorúbb velük, és mindig azt mondta, hogy olyan kicsit vagyok velük együtt, utáljanak meg és rettegjenek, amikor tudják, hogy jövök haza?” (2. interjúalany).*

3.1.4. Jutalom, büntetés

A hagyományos családi nevelésben a feladatok elvégzéséért, a kötelességek teljesítéséért nem járt különösebb jutalom, dicsérő, elismerő szavak is csak ritkán hangzottak el. Tilalmak, korlátozások sokasága között nőtt fel a gyermek, a feladatok nem teljesítése, a közösségek, családok normáinak megszegése viszont mindig büntetést vont maga után. A büntetés szükségessége magától értetődő és széles körben elfogadott volt, szerves részét képezte a gyermeknevelésnek. A gyermek legtöbbször nem belső motivációból kerülte a nem kívánatos cselekedeteket, hanem a büntetéstől való félelem miatt. Ezzel szemben a modern, gyermekközpontú nevelés nagymértékben a dicséretre, jutalmazásra épít, amelyek pozitív megerősítésként hatnak, és a gyermeket a megfelelő viselkedésre ösztönzik. Ugyanakkor kiemelt szerepet tulajdonít a modellkövetésnek, a példaadásnak, amikor a gyermek utánpótlás révén beépíti magába a modell (szülő) viselkedésformáit és személyiségtulajdonságait. A megkérdezett családok körében a jutalmazások, büntetések tekintetében szintén egyfajta kettősség érzékelhető. A többit büntető, illetve a szinte egyáltalán nem büntető néhány család kivételével a többség mondhatni „vergődik a bizonytalanságban”, próbálja pozitív visszajelzésekkel (dicséret, engedékenység, tárgyi jutalmak, pénz) ösztönözni gyermekét tanulásra, jó magaviseletre, ugyanakkor büntet is, ha a helyzet úgy kívánja. A szülők nincsenek meggyőződve arról, hogy neve-

lési módszereik egyértelműen hatékonyak és célravezetőek, gyakran elhangzik, hogy bizonyos büntetések „nem értek semmit”, hogy bizonyos helyzetekben engedékenyekké válnak, hogy a büntetéseket illetően nem mindig következetesek.

„A büntetésekkel nagyon nagy bajban vagyok, mert ha valami olyat csinál, ami nem megfelelő, akkor azt mondom, hogy na most egy darabig nem kapsz csokit, de mindig meg-sajnálom. Én sosem tartom be azt az időt. Tehát ez, ami nem jó a részemről, hogy azt mon-dom, hogy nem, és aztán mégis. Próbálok tartani magam, de nehéz” (14. interjúalany).

„... most már kitapasztaltuk ezt a felét is, hogy szigor, nem tudom mi, büntetés... Nem ér semmit... Akkor momentán egy nagyon keveset s tovább vége... fizikai munka kell és mindjárt az energia csökken” (5. interjúalany).

„Nem tudom, de én azt érzem, hogy kell valami rendszer, csak nem akarok zsarnok sem lenni, hogy azt mondjam, hogy azt a cipőt, ha otthagytad, akkor gyere és tedd el. Inkább én félreteszem” (33. interjúalany).

A jutalmazás legtöbbször verbális, dicsérő, elismerő szavak formájában jut kifejezésre, vagy apró tárgyi jutalmak, „kedveskedések” formáját ölti (pizza, fagyi, csoki...). A meg-kérdezett szülők kis része pénzzel is jutalmazza serdülőkorú gyermekét, amelyet a gyermekek összegyűjtenek és saját belátásuk szerint felhasználnak. Általában a jó jegyekért, az elvégzett plusz feladatokért, a különböző munkálatokban nyújtott segítségért kapnak jutalmat.

„Hát igen, adunk neki... Hát úgy-e, most mivel lehet jutalmazni? Pénz kell ezeknek. Kicsi koruktól a pénz. Pedig én nem izéltem a pénzt. Ezek kicsi koruktól tudják, hogy az kell, és hát legyen. Ez (a gyermek) úgy gyűjti, úgy eldugja, s úgy megszámlolja, hogy amelyik 15 éve árul a boltban, nem tudja úgy megszámlolni” (1. interjúalany).

„Amikor jó jegyet kap, akkor meg szoktam ölelgetni. Elmondom neki, hogy ez nekem a legnagyobb boldogság, hogy jó jegyet hozott. Vagy hogyha például most a nyáron volt egy kirándulás, az 5-8. osztályból az első három tanulót vitték, ő köztük volt. És mondtam neki, hogy ezt magadnak köszönheted, hogy te ide elmehettél” (19. interjúalany).

A büntetés módszerei helyzetfüggőek, az eltiltások, megvonások a leggyakoribbak (nem mehet biciklizni, nem internetezik, nem barátnőzik, elveszik a telefonját, ...) a szidás, és ritkábban a testi fenyítés enyhébb formái is előfordulnak (nyakleves, vessző ...). Büntetést rossz jegyért, nem-tanulásért, a kiadott munkák el nem végzéséért, késésért, hazugságért, felelésért kapnak a gyermekek.

„Közben a kezünk is eljár, nem tartjuk a zsebünkben, mert amikor visszafórázik, nem tudom megállni, nem rendszeresen, de bizony a kisasszony is kap”(5. interjúalany).

A jutalmazás okai nem voltak ennyire egyértelműek a szülők számára, a beszélgetésekből az is kiderült, hogy a jutalmak sokkal ritkábbak, esetlegesebbek, néha csak késleltetve kapják meg őket. Volt néhány olyan család, ahol saját bevallásuk szerint kevesebb a dicséret és jutalom, és több a büntetés. Máshol pedig természetesnek tartják, hogy a gyermeknek jól kell tanulnia, azért nem jár jutalom.

„Több jutalmat akkor kap, amikor elmegyünk külföldre, és hogy ha itthon jól viselkedik, anyumékkal marad, akkor, ha jövünk haza, akkor például kicseréljük a telefonját vagy ilyesmi. Ennyi”(32. interjúalany).

„Hát kevés dicséret, lehet, régmódi vagyok egy kicsit, és sok nyakleves.(...) Nem dicsérem agyon, mindig azt mondom, hogy az a legjobb dicséret, amikor valaki olyantól kapja, lehet szülőktől is többet kéne, de (...) amikor mástól kapja, az szerintem előbbre fogja vinni”(20. interjúalany).

„Tanulásban nem igazán jutalmazuk, azt én úgy érzem, hogy az kötelessége, azt magának csinálja, egy tízesért kezdjek neki csokoládét adni vagy csak azért tanul? Tanulásért nem, fizikai munkát, ha megcsinálja, akkor”(16. interjúalany).

Viszonylag kevesen vannak azok (öt-hat szülő), akik teljesen megbíznak gyermekeikben, nem hisznek a korlátozások, tiltások, büntetések hatékonyságában, rábízzák a gyerekekre, hogy döntsön az őt érintő kérdésekben.

„Inkább arra, amit ő szeretne, mert amit mi szeretnénk, az esetleg neki nem jön be. És nem akarjuk ráerőltetni, ő döntse el”(8. interjúalany).

A szülőkkel való beszélgetések során arra a következtetésre jutottam, hogy többségük, bár deklarátíve nevelési elveikben a demokratikusságot vallják, valójában nem mindig tudnak azonosulni annak alapelveivel. Próbálkozásaikban nem mindig tudatosak, nem mindig következetesek, ezért az „új módszerek” sokuknál nem vezetnek eredményre. Konkrét nevelési helyzetekben gyakran számoltak be kudarcaikról, a „hiába beszélés” tényéről, tehetetlenség-érzésükről. Gyakran panaszkodtak a serdülők önfejűsége, engedetlensége miatt, akikkel nehéz elfogadtatni a szülők álláspontját.

A megkérdezett szülők legalább fele kimondva-kimondatlanul folyamatosan viszonyítja és hasonlítja saját nevelési elveit, módszereit a saját gyerekkorukban megtapasztalt mód-

szerekhez. Sokan “visszasírják” a szülők akkori tekintélyét, mások határozottan arra törekednek, hogy másfajta nevelést biztosítsanak gyerekeiknek, mint amilyenben nekik volt részük. A beszélgetések során jól kitapintható volt egyfajta kettősség a szülők nevelésről vallott nézeteikben, a múlt és a jelen gyakori “ütközése”, a „tudom” és „teszem” közötti ellentmondás.

A szülők értékpreferenciáit összegezve azt látjuk, hogy a hagyományos, klasszikus értékek (tisztelet, a becsületesség, a munka, a rend, a tanulás, engedelmesség, kitartás, pontosság) a családi nevelésben még mindig túlsúlyban vannak, de ugyanakkor megfogalmazódott az igény a demokratikusabb, „modernebb” értékek követésére (őszinteség, a dolgok megbeszélése, közvetlenség, motiváció) is, amelyek a gyermekkel való bizalmas kapcsolat kialakítását és fenntartását célozzák. Talán azt mondhatjuk, hogy a családok nevelési elveiket tekintve az átmenet, a változás különböző fázisaiban vannak. Van, aki még a szüleitől tanult módszereket alkalmazza „*Szidom őket és megvesszőzöm őket. Úgy, ahogy én annak idején emlékeztem, hogy anyjám mit csináltak*” (1. interjúalany) de már van, ahol a gyermekkel partneri viszonyt kialakítására törekednek, illetve megpróbálják bevonni a serdülőt a közös szabályalkotásba. A többség a két végpont között, hol az egyik, hol a másik szemléletmód „eszközeit” alkalmazza, és jellemzően bizonytalan a „végeredményt” illetően.

3.1.5. Kommunikáció, konfliktus

Az interjúk során a szülőkkel a családokban adódó konfliktusokról, azok okairól, megnyilvánulási formáiról, feloldási lehetőségeiről is beszélgettünk. A válaszokban a szülők és gyermekek közötti konfliktusok mellett gyakran említésre kerültek a házastársak közötti konfliktusok is. Arra a kérdésre, hogy miből adódik a legtöbb konfliktus a családban, a két leggyakoribb válasz: a pénz, az anyagiak miatt, illetve a gyermekek nevelésével kapcsolatos nézetkülönbségek miatt. A beszélgetésekből az is világossá vált, hogy a családok zömében a pénz megfelelő beosztása, az átgondolt, ésszerű költségek elengedhetetlen, a nehezen, gyakran komoly áldozatok árán megszerzett jövedelmet nem lehet “elpalni”.

„Mivel nem élünk olyan nagylábon, mindig a pénz kérdése az indító szikra. Mindig az, hogy kevés a pénz és azt be kell osztani, legtöbbször ez a probléma, de végül is megoldjuk”(35. interjúalany).

„Nem minden rózsás, mert vannak problémák, de megoldjuk. Pénzzel kapcsolatos, mit vettél, akkor elmondom, hogy ezt, ezt, ezt, tehát akadnak nézeteltérések...” (38. interjúalany).

Az anyák közül sokan konfliktusforrásként említették a szülők közötti nézetkülönbségeket a gyermekek nevelésére vonatkozóan. A túl szigorú vagy túl engedékeny szülő általában

elégedetlen házastársa viszonyulásával, amelynek hangot is ad, és ebből viták, veszekedések kezdődnek. Bár ezt megpróbálják a gyermekek jelenléte nélkül tisztázni, de az sem ritka, hogy mindennek a gyermekek is részesei. Van, amikor a gyermekek ezt a maguk hasznára fordítják, máskor megpróbálják a szülőket kompromisszumra bírni.

„Például ha nem tanulnak, én cirkuszolok, hogy vedd elő azt a könyvet és tanuljál. Nem méész sehová! És akkor jön (az apa), hogy nem látod, hogy mennyit tanult, hagyjad most már, hogy menjen ki” (29. interjúalany).

„Igen, és akkor mondja, hogy az anyaságból nagyon csődöt mondtál. Azt mondja, hogy kevés a kedvesség. Mondom, több férfiasság szorult belém, mert tényleg nekem hamarabb... Veszekedek. Akkor rájövök, hogy én kéne a békét (szorgalmazzam), de én vagyok a generátor” (20. interjúalany).

„Hát a gyermekek miatt legtöbbször. Az egyik enged, a másik nem enged. Ha elengedtem valahová, de nem kéreztél el az apjától, akkor az volt a baj. Volt olyan is, hogy Á. kéreztél tőlem és kérdelem, hogy apád elengedett? Igen, elengedett. Közbe az apjával nem is beszélt” (16. interjúalany).

Kisebb gyakorisággal, de a beszélgetésekben megjelentek a több generáció együttéléséből fakadó konfliktusok is. A kutatásomba bevont családok fele egy udvaron lakik a nagyszülőkkel, amely közvetve vagy közvetlenül hatással van a szülők gyermeknevelési gyakorlatára, életvezetésére. Már korábban is kiderült, hogy a családok értékrendjében kiemelkedően fontos az idősek tisztelete, erre nevelik gyermekeiket is. Ennek szellemében a fiataloknak alkalmazkodniuk kell az idősekhez, tiszteletben kell tartaniuk elvárásait.

„Van. Sajnos volt az, hogy Cs.-t (férjet) nagyon befolyásolják a szülei, ebből nagyon sok konfliktusunk a mai napig van, próbálják ők irányítani a mi családi helyzetünket, amiben már ugye 17 éve együtt vagyunk” (23. interjúalany).

„A konfliktus nálunk leginkább abból adódik, hogy eltervezünk valamit, hogy ezt csináljuk, vagy ide megyünk, és akkor anyósoméék szólnak, hogy ezt kell csinálni, és akkor N. (férj) semmiképpen nem mondja azt, hogy már ezt eldöntöttük, hanem jó édesanya, jövök. Ezt nekem elég nehéz volt elfogadni, de gondolom, hogy sikerült” (14. interjúalany).

A konfliktusok másik említésre kerülő kategóriája a szülő-gyermek közötti konfliktusok. A megkérdezett szülők legtöbbször a szófogadatlanságot, a kiadott feladatok el nem végzését, a rendetlenséget, késést, túlzott telefonozást, számítógépezést sorolják, mint a konfliktusok legfőbb okozóit.

„...amire ki szoktam akadni, hogy amikor elmegyek dolgozni, akkor rendet hagyok, és amikor hazajövök, akkor közben úgy néz ki a ház, és akkor kezdek csattogatni, hisztizni, hogy hogy néz ki a ház, miért nem tudtok rendet hagyni, seperjétek össze a házat, ne nézzen ki úgy, mint egy disznóól” (21. interjúalany).

„Ez a rendetlenség. Ez nekem nagyon vesszőparipám...ha sok ruha elő szedve, nem rakják a helyére, anyu hol van ez, anyu hol van az? Az én számomra ilyen nincs, tehát mindig, ha mindent helyre teszünk, akkor semmit sem kérdezőnk meg, hogy hol van. Tehát emiatt szoktunk összetűzni, a rend, a pontosság, a következetesség, nincs hanyagság, nem halogatjuk a dolgokat, tehát ezeken szoktunk összetűzni. Főleg a fiammal, mert sokszor utolsó percre hagyja a dolgait” (11. interjúalany).

„Hát, amiből konfliktus szokott lenni az, hogy elvárjuk azt, hogy legalább hétvégén vagy vakációban egy kicsit jobban vegyenek részt a családi életben, és többet kellene segítsenek, és nyitott szemmel kellene járni az udvaron, és meglátni a dolgokat” (11. interjúalany).

Néhányszor említésre kerülnek a gyermekek közötti konfliktusok is, amelyek nagyon gyakran a IKT eszközök használata miatt adódnak.

„Szokott. Most például új telefonom van, és azon van egy olyan játék, ami a többin nem megy, mert az enyém újabb fajta és az övék régebbi. És akkor most persze hogy gond, hogy melyik játsszon hétvégén. A két gyerek között ilyenkor alakul ki a konfliktus, hogy most én akarok játszani, most én akarok, és akkor mindig egyszerre akarnak persze (21. interjúalany).

„Ők ketten szoktak konfliktusban lenni, elég gyakran. Éppen ezért, mert két ellentétes természet és majdnem öt év köztük a különbség. Nagyon sokszor vesznek össze ilyen dolgokon, hogy sokszor bent szeretne lenni a lányom a szobában, és ha valaki barát jön a fiamhoz, akkor kiutasítja egyből a szobából. Vagy játszik, és éppen telefonbeszélgetést folytat az alatt, és akkor ismét követelőző, kiküldi a lányomat a szobából, és akkor ilyen olyan konfliktusok kerülnek” (11. interjúalany).

Az interjúk során arra is rákérdeztem, hogy miként nyilvánulnak meg a családtagok konfliktushelyzetben, milyen megoldásokat találnak a helyzetek feloldására. Közvetve arra is kíváncsi voltam, hogy az IKT eszközök túlzott használata miatt kialakuló konfliktushelyzetekben milyen megoldások születnek, hogy sor kerül-e szabályok meghozatalára, hogy a szülők árnyalják-e nevelési gyakorlatukat a számukra új helyzetekben? A válaszok alapján ismételtén kirajzolódott a családok zömének hagyományosabb elveken alapuló nevelési gyakorlata. Ha a szülők egymással kerülnek konfliktusba, bár a felek tudják, hogy ez nem oldja

meg a konfliktust, gyakori a veszekedés, kiabálás. Ez akkor szűnik meg, vagy “kifulladás”, ha az egyik fél abbahagyja vagy fel sem veszi a veszekedés fonalát.

„Á. olyan, hogy mi 25 éve házások vagyunk, de még jót ketten nem veszekedtünk. Mit egy jót, semmilyen sem. Én veszekedek, ő hallgat, tehát nálunk ez van, Árpai soha nem tesz szót semmit. Ő egy végtelenül csendes ember, így ahogy mondom. Mi a 25 év alatt nem veszekedtünk. Én nagyon sokszor vele, de ő soha nem szól vissza” (34. interjúalany).

A felek általában ismerik egymás “vitakultúráját”, tudják kinek mikor kell abbahagynia. Bár az anyák egyik része “bevallja”, hogy ők a “hisztisebbek”, akik többet veszekednek, de a pillanatnyi győzelem ellenére nem ők nyerik a csatákat.

„Én kiállok az ajtóba és visszakiabálok és elmegyek. De idebent nem lehet visszakiabálni, mert nem lehet bízni a kezében s akkor kimegyek és jól visszakiabálok és megyek ki. És úgy is az enyém az utolsó szó, és jobban járok, (ha kimegyek), mert idebent csak izélnék... Belefelejtünk egy idő után” (1. interjúalany).

„...Hát nem járt még mostanig el (a férj keze), de azért hirtelen, nem bírok benne. Amikor vissza akarok szólni jó keményen, ami a szívemen, a számon, akkor távolságban tartom magam, és úgy kiabálok vissza” (1. interjúalany).

„Ott hagynak, és hagyják, hogy csillapodjak le. Kimennek, és ők normálisan beszélgetnek, és rá kell jöjjenek, hogy magamra maradtam. Tudják, hogy kell anyut hagyni, hogy kitombolja a hisztit. Majd megbeszéljük” (20. interjúalany).

Többen is hangsúlyozták, hogy a családi béke érdekében tudatosan megpróbálnak “nem visszaszólni”, még akkor sem, ha ezt nem érzik igazságosnak.

„Hát az, hogy hirtelen lobbanékonyak vagyunk. A férjem igen, én is, de most már én tudatosan próbálok nem kikövetelni a magam igazát, most minek? Picit most úgy gondolom, hogy nincs olyan nagy jelentősége, ami miatt nagy vita legyen. Nem tudom, lehet közömböségnek számít, vagy most már az élet, nem tudom” (28. interjúalany).

„Szoktunk kiabálni, általában kiabálunk. A férjem kimegy, akkor én egyedül itt morrogok, de van úgy, hogy összekiabálunk, mikor én hallgatok, egy két pohár bor után, akkor nem szólok vissza” (32. interjúalany).

„Tehát volt nálunk is olyan, hogy hazamentem Borzsovába (a szülői házhoz), és egy nap nem jöttem haza. Viszont a gyermekeim nélkül nem tudom bírni, és azt mondtam, hogy én apa

nélkül nőttem fel és tudom, hogy milyen rossz, és akármilyen van, akármilyen családi vita van, de én ezt el tudom tűrni, és mindent elnézek a gyermekeimért, hogy ők boldogok legyenek, és ne lássák, mert őket nagyon megviseli. Sokan mondják, hogy jobb a válás, mint hogy veszekedésben nőjenek fel, de nem tudom, ha egyik fél engedelmes, akkor nincsen veszekedés, és én ezt tudom mondani”(4. interjúalany).

Mindannyian kihangsúlyozták, hogy amikor idegesek, akkor nem észérvekkkel vitáznak, akkor, ha egy idő után be is fejeződik a veszekedés, nem születnek megoldások. Arra majd esetleg később kerül sor, amikor megnyugodnak a kedélyek és megpróbálják megbeszélni a dolgokat. Az is kiderült, hogy nagyon gyakran egyszerűen nem születnek megoldások, inkább “megpróbálják elfelejteni”, “továbblépni”. A beszámolóok alapján megállapítható, hogy a családok nagyobbik részénél a felek a “családi béke érdekében” inkább a konfliktuskerülő magatartást gyakorolják, a megbeszélések ritkán vezetnek konstruktív megoldásokhoz.

„Nem szükségesek, de előfordul konfliktus minden családban, ha lehet, elkerüljük, egyik örökké kell hallgasson, hogy ne legyen konfliktus, de hamar kerül. Általában örökké én (az anya) hallgatók, ő erélyesebb. Az ő javára inkább, mert én kell hagyjam inkább, ha például összeveszünk valamin”(32. interjúalany).

Ezt a magatartást támasztják alá azok a válaszok is, amelyekből az derül ki, hogy a felek sokszor meg sem fogalmazzák nyíltan elégedetlenségük okát, csak “morognak, duzmálnak”, egyáltalán nem nyitottak a nyílt kommunikációra. Az érzelemmentes, higgadt megbeszélés még sok családban kivitelezhetetlen, még a házastársak között is, nemcsak a gyermekek esetében. A hagyományos családmodell tekintélyelvű apája több beszélgetésből visszaköszön, aki nem látja a megbeszélések értelmét, nem tartja fontosnak meghallgatni a családtagok egyéni véleményét.

„Én vagyok inkább az a beszélgetős típus, a férjem, ő annyira nem szeret, ő el is mondja, hogy nem kell mindent agyon beszélgetni. Én azért úgy szeretem kibeszélni a dolgokat, aztán van néha rossz tapasztalatom is, mert pont ebből a kibeszélésből lett egy nagyobb vita, de én szeretem kibeszélni”(30. interjúalany).

A nem-beszélésnek gyakori velejárója a haragtartás, amikor az egyik fél nem szól hozzá senkihez, magában hordozza sértettségét, és várja a másik fél bocsánatkérését.

„Nem szoktunk kiabálni, összeveszünk, morrogunk ketten kettőfelé. Aztán én vagyok az a személy, aki elhallgatók hamarabb, ő is valamikor, na de általában én vagyok az, aki elhallgat, és mondom magamban, hogy mondjad, mert ráérsz, maradok csendben. Ha össze-

veszünk, én vagyok az, aki hamarabb lép, kibékül, én nem tudom tartani a haragot, hála a jóistennek. Ő (férj) tudná tartani, ő tudná úgy tud merkelni, hogy le a kalappal. Én nem” (36. interjúalany).

„Van úgy, hogy elhúzódik, de úgy, hogy mi nem veszekedtünk. Az a harag, hogy nem beszélgetünk. Egyáltalán hozzá se szólok, ha valami olyan van, duzmálok. Reggel úgy elmegyek, hogy rá se nézek, és akkor eltelik egy pár nap, és akkor jön és békülők. Mert ő a kezdeményező, nagy ritkán esik meg, hogy én, de inkább ő” (29. interjúalany).

Kevesebben vannak azok a szülők, akik felismerték, megtapasztalták a megbeszélés hozadékát, tudatosan törekednek a problémák nyílt megbeszélésére, közös megoldására.

„Nálunk, ha van egy konfliktus, azt lezártuk, és azon többet nem parádézunk. Amikor lecsendesedünk, akkor megbeszéljük, hogy te hol tévedtél, én hol tévedtem, nyugodt állapotban. Azt megszoktuk beszélni, hogy hogy van és mint van, és akkor tovább nem hozzuk elő, főleg konfliktusként nem hozzuk elő azt az esetet” (21. interjúalany).

A beszélgetésekből az is kiderült, hogy a szülő-gyermek konfliktusok során többnyire a szülő az, aki „hangosabban” nyilvánul meg, a gyermekek, főleg a serdülők, ugyan próbálkoznak hangot adni véleményüknek, erre kevés családban van fogadóköze. A konfliktusok során általában a szülők „robbannak”, nekik fogy el a türelmük, ők elégedetlenek. Ez gyakran kiabálásban, veszekedésben, szidásban jut kifejezésre, ritkábban ugyan de egy-egy nyakleves is elcsattan.

„Hát annyit észrevettem, hogy ha rájuk kiabálok, akkor úgy meg vannak szeppenve, és aztán olyan rosszul érzem magam, hogy rendesen büntudatom van. Még egyszer volt, hogy nyakon csaptam és akkor azt mondtam, hogy kész, nem verekedünk. Nem azt mondom, hogy a kicsinél időközönként nem legyintek a fenekébe, de nem csapom nyakon.” (2. interjúalany).

„Beszólásai vannak, ajtócsapkodás. Olyankor kerül, de én nem is tolerálom” (20. interjúalany).

„Nem szoktunk veszekedni, de van, amikor tényleg nagyon kivesznek a sodromból, de nem nagyon sokszor, de van úgy, hogy nem csinálnak meg ezt vagy azt, és jövök haza, és fel van fordítva a ház. És akkor látják, hogy mérges vagyok, és nem szólnak egy szót sem. Segítenek, egykettőre mindent megcsinálunk” (17. interjúalany).

Van néhány család, ahol a serdülők „nem hallgatnak”, ők is szüleikhez hasonlóan kifakadnak, kiabálnak, visszaszólnak. Ezt a szülők elmondásuk szerint mindig nehezen viselik.

„És akkor kapott egy-két nyaklevest, de most már szégyellem megverni. Most már akkora, hogy lehet, meg sem tudom verni... Vagy lesepert az asztalról mindent, mert megmondtam, hogy az asztalon csinálj helyet, és rakjál rendet. És nem csinálta, s akkor puff! Mondom a következőben a laptop is lerepül s akkor mi lesz?... Vagy még szoktam mondani olyat, amikor nyersen hozzám szól, hogy beverem a fogadat, és csak akkor lesz új, amikor pénzed lesz. Felhúzzák az embert sokszor, egy szó is úgy felhúzza... Van, amikor az embert sok mindenre ráébreszti egy konfliktus. Aztán mikor lenyugodtál, akkor rájössz sok mindenre, sok mindenre megtanít. Az a baj, hogy az ember saját magától és a saját konfliktusaiból tanul”(19. interjúalany).

„A vérnyomása felmegy mindenkinek egy adott ponton, és elég vehemens típusúak vagyunk mind a négyen, tehát a hangunkat hallatjuk, mindenki próbálja a maga igazát bebizonyítani. De azért mindig sikerül valamilyen úton-módon egy arany középutat találni, hol úgy, hogy nem engedünk a 21-ből és kénytelen így csinálni, hol úgy, hogy engedünk, na akkor csináld úgy, ahogy akarod, de lássuk, hogy aztán milyen lesz az eredménye. Van, amikor muszáj ráhagyjuk, pedig mi úgy gondoljuk, hogy az nem a legjobb úthoz vezet, de van olyan, hogy ráhagyjuk, hogy na akkor lásd meg, hogy mi lesz, ha te nem mész a szülői utasítás szerint”(11. interjúalany).

„A fiam is olyan, hogy nagyon odamondogat, mint kamasz, sokszor megsérti az embert, de utána megbánja, és hol kinyilvánítja ezt, szóval vagy bocsánatot kér, hol nem kér bocsánatot, de látod a viselkedésén, hogy próbál közeledni. Amikor bocsánatot kér, és azt látom, hogy nem szívből jön, akkor mondom, hogy menj és aludj rá egyet, és gondolkozz el a dolgokon, mert még mindig ez a bocsánat nem az igazi” (11. interjúalany).

A szigorúbb családokban a serdülők nem szólhatnak vissza, ezt időben megtanítják nekik a szülők, inkább minél hamarabb jóvá kell tenni a tévedést, mulasztást.

„A nagyobbik ő nem felel, mondtam az előbb is, a kicsike, ő próbál vitatkozni. Én két mondatban leállítom, akkor elvonul a szobába, s egy kicsit duzmál” (34. interjúalany).

A fellobbanó indulatok után a szülők egy része megpróbálja nyugodtabb körülmények között megmagyarázni a gyermekének, hogy miben tévedett, de a szülők ritkán említettek olyan szituációt, ahol a serdülővel közösen hoztak volna szabályokat bizonyos nemtetsző viselkedések elkerülése céljából.

Ebben a fejezetben különböző dimenziók mentén (nemi szerepek, munkamegosztás, alkalmazott nevelési elvek, gyakorlatok, jutalmazások, büntetések rendszere, konfliktuskeze-

lés) vizsgáltam a családokat. Arra a megállapításra jutottam, hogy az általam vizsgált terepen a családok nagyon sok mutató mentén a „hagyományos családmmodell” kategóriájába tartoznak (értékek, munkamegosztás, nemi szerepek...). A családok zömében még mindig nagy arányban az anyákra hárul a gyermekek nevelése, nevelési elvek tekintetében az autoriter szülői stílus eszközei hangsúlyosan jelen vannak, a kommunikáció gyakran szabályozott, hierarchikus, a konfliktuskezelés nem föltétlenül megoldásközpontú. Alapértékek a szülők, idősek tisztelete, a szófogadás, az engedelmesség, a szülők által felállított szabályok elfogadása, tiszteletben tartása. Néhány családban próbálnak teret adni a serdülő önállósodási törekvéseinek, hangsúlyozzák a kölcsönös bizalmat és a felelősségre nevelést is. Ha a strukturális-funkcionális szemlélet szerinti három alapvető funkció (a gyermek felelősségteljes nevelése, a gyermek anyagi támogatása, a stabil érzelmi biztonság megteremtése) ellátásának szempontjából vizsgáljuk a családokat, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált családok mindegyikében ellátásra kerülnek az említett funkciók. Az interjúk során a szülők gyakran megfogalmazták, hogy minden erejükkel azon vannak, hogy a gyermekeiket felelősségteljesen felneveljék, hogy számukra mind az anyagi, mind az érzelmi bizonságot megteremtsék. Többször hangsúlyozták, hogy mennyire fontos számukra a gyermekeik „jólneveltsége”, a közösség és a család alapértékeinek tisztelete. A gyermekek anyagi támogatására törekvés szintén több helyen megjelent az interjúkban. A szülők többször említették nyitottságukat a gyermek továbbtanulásának vagy a „életben való boldogulásának” támogatására. Bár kevésbé tudatosan, de folyamatos a stabil érzelmi biztonság megteremtésére való törekvés is, különösen az anyák részéről.

A továbbiakban egy összegző táblázat segítségével próbálom szemléletesebbé tenni a különböző családmmodellekre jellemző családi szocializáció egyes dimenzióinak bemutatását. Az interjútervben található dimenziók (munkamegosztás a családban, nemi szerepvállalások, értékrendek, nevelési elvek, a szülő-gyermek kapcsolatban érvényesülő bizalom, kommunikáció, a jutalmazás és büntetés gyakorlata, a konfliktuskezelés módozatai) és a családmmodellek közötti keresztösszefüggések feltárása lehetővé tette számomra a szociokulturális kontextus jobb megértését.

Családmodellek – jellemzők

családmodell	többnyire hagyományos	átmenet a hagyományos és modern között	többnyire modern
dimenziók			
Munkamegosztás, nemi szerepvállalás	a férfi a családfő; hatalom, döntési jog; családfenntartás; “kinti” munkák; a nő háztartás + gyermeknevelés + munkahely	a női egyenjogúság fokozatos erősödése; az apák bekapcsolódása a gyermekek nevelésébe, és a háztartási munkákba;	partneri viszony egyenlő részvétel a családfenntartásban; a munkamegosztás nem nemi alapon történik, a szükség és lehetőség határozza meg;
értékrend	hagyományos értékek: idősek, felnőttek tisztelete, engedelmesség, alkalmazkodás, pontosság, rend, becsületesség, munka –(szorgalom), vallásosság	egyre inkább előtérbe kerülnek az egyéni igények; a tiszteletet ki kell érdemelni (nem kijár vkinek); a munka mellett a szabadidős tevékenységek is felértékelődnek; a vallásosság árnyalódik;	modern értékek: individualizáció, egyéni jólét; a szabadidő felértékelődése; nyitottság, őszinteség, kölcsönös bizalom, elfogadás;
nevelési elvek	szülői tekintély érvényesítése, szabályozás, ellenőrzés	kevesebb szülői tekintély, több megbeszélés; kevesebb szabály és kontroll, több lehetőség az önállóságra;	gyermekközpontúság; önállóságra, felelősségre nevelés; partneri viszony;
bizalom	alacsony szintű bizalom kevés szabadság,	egyre nagyobb bizalom és egyre több szabadság;	magas szintű bizalom; nagyobb szabadság a gyermeknek;
jutalom-büntetés	büntetés, korlátozás rendszeres, jutalom esetleges	kevesebb korlátozás, kevesebb büntetés, több dicséret és jutalom	pozitív ösztönzés, jutalmazás, sok dicséret
kommunikáció	hierarchikus, a szülő utasít, számonkér, a gyermek szót fogad, hallgat (elhallgat)	közvetlenebb kommunikáció, lehetőség az elmondásra, az őszinteségre	közvetlen, nyitott; nem hierarchikus; őszinte
Konfliktuskezelés	a szülői tekintély érvényesítése, egyoldalú megoldások (büntetések)	a gyermek érvelésének mérlegelése, elfogadása; törekvés a közös megoldásra;	mindenkinek joga van az érveléshez, vitához közös megoldások;

1.1. ábra Forrás: saját szerkesztés

Az egyes dimenziók jellemzőit „összefésülve” három családmódel körvonalazódik: a hagyományos, a modern és az ún átmeneti, amelyben mind a hagyományos, mind a modern családmódel jellemzői közül több is megjelenik. Az általam vizsgált családok közül legkevesebben a „többnyire modern” kategóriában vannak, és róluk sem mondható el, hogy minden dimenzió mentén „modernek”. Például a munkamegosztás terén még erősen érvényesülnek a hagyományos „férfi” és „női” szerepek, vagy a gyermekközpontú neveléssel kapcsolatos kijelentések sem mindig mutatkoznak meg a gyakorlatban. A többnyire hagyományos és az „átmeneti” kategóriában gyakorlatilag szinte azonos arányban oszlanak meg a családok. Nagyon nehéz egyértelműen besorolni őket egyik vagy másik kategóriába, hiszen az egyes dimenziók mentén változóak a jellemzők. Például tudják, hogy a konfliktusok megoldásának egyik hatékony módja lenne a megbeszélés, az őszinte beszélgetés, és bizonyos helyzetekben alkalmazzák is, máskor egyoldalúan, büntetéssel lezárják a konfliktust. Vagy megpróbálnak megbízni a gyermekeikben, de időnként elbizonytalanodnak és kezdik ellenőrzni őt. Összességében azt mondhatjuk, hogy bizonyos dimenziók mentén érződik a hagyományos családmódel térvesztése, különösen a gyermeknevelés terén. A családok zöme változásban, mondhatni átmeneti állapotban van, amely sok bizonytalanságot, feszültséget, kísérletezgetést jelent a szülőknek.

A továbbiakban arra keresem a választ, hogy ezekben a családokban a digitális eszközök milyen hatással vannak a szülő-gyerek kapcsolatra, milyen a szülők viszonyulásmódja az IKT eszközökhöz, milyen szabályozási, ellenőrzési mechanizmusokat működtetnek.

3.2. A családok IKT eszközökhöz való viszonyulása

Romániában az információs társadalom terjedését elősegítő beruházások, és hálózatépítések néhány éves fáziskéséssel valósultak meg. Mivel a fejlesztések elsősorban a nagyvárosokban létesültek, a székelyföldi térség emiatt hátrányban volt. Ez a késés jelentkezett az IT eszközök térhódításában is, mind a családok, mind a hivatalok, szervezetek és vállalkozások eszközellátottságában egyaránt. Az IT eszközök az itteni emberek értékrendjében való beilleszkedése elhúzódott. Ez a helyzet valószínűleg befolyásolta és befolyásolja ma is az információs társadalom és az új média szerepének alakulását a térségben. Az IKT eszközök berobbanása, gyors fejlődése sajátos térségi magatartási mintákat hívott életre, az újszerű, a helyi értékrend szerint mondhatni idegen technológiát mind a helyi elit, mind a családok körében fenntartásokkal, a hiányzó kompetenciák miatt gyakran ellenérzésekkel fogadták. Az is említést érdemel, hogy az információs társadalommal kapcsolatos közérdekű ismeretterjesztés ebben a térségben elmaradt, nyelvi nehézségek miatt a román anyagoknak nem volt számottevő relevanciájuk (Biró, 2012).

A térségben az IKT eszközök térhódításának hatásaival foglalkozó kutatások közül talán a legjelentősebb a Nemzetközi Gyermeckentő Szolgálat és a Csíkszeredai Sapientia EMTE csíkszeredai Társadalomtudományi Tanszékének együttműködése által megvalósuló kutatási program. A 2011-ben induló többéves kutatás témája "A média hatása a gyermekekre is fiatalokra". Az említett kutatási program keretében készültek el azok az átfogó reprezentatív kérdőíves adatfelvételek (2012, 2014, 2016) a térségben, amelyek VII. és XI. osztályos tanulók média és IKT eszközhasználatára irányultak. Emellett esetelemzések, interjúk formájában is vizsgálták az IKT használat sokszínű, és nemcsak a fiatalokra kiterjedt jelenségkörét a térségben (Bíró - Bodó, 2013).

Berényi Hajnal (2013) a 2012-es kutatási eredmények alapján vizsgálta a szülő-gyerek kapcsolat alakulását az internethasználat tekintetében, hetedikes falusi és városi diákok és szüleik körében. A kérdőíves adatfelvétel eredményeiből az derül ki, hogy a székelyföldi hetedikes gyerekek internetes tevékenységét a szülők kevésbé követik, a szabályozás, ellenőrzés ritka, a szülőknek legtöbb esetben nincs rálátásuk gyermekük internetes tevékenységére. A városi fiatalokhoz képest a vidéki hetedik osztályosokat még kevésbé ellenőrzik szüleik. A kérdőíves felmérésből az is kitűnik, hogy a szülők kismértékben interneteznek együtt a gyerekeikkel, különösen a vidéki diákok esetében. A biztonságos internetezésről a hetedik osztályos serdülők elsősorban a kortársaiktól, illetve az internetről szereznek információkat, csak harmad- (városi diákok), illetve negyedsorban (vidéki diákok) hallanak erről szüleiktől (Berényi, 2013). Az említett kutatás során a szülőkkel készített interjúkból kiderült, hogy a szülők jelentős részének véleménye szerint a 13-14 éves korú serdülők internetes tevékenységét már nem lehet követni, szabályozni (sem az időtartamot, sem a tartalmat). Ugyanakkor az eredmények alapján a szerző azt is megállapította, hogy a szülők egy jelentős része nem tartja fontosnak gyermeke ellenőrzését internetezés közben. Az interjúk alapján háromféle viszonyulási módot különít el. Az „**optimista**” szülő úgy gondolja, hogy gyermeke hasonló dolgokra használja a világhálót, mint ő (film, zene, kapcsolattartás stb.), ezért nem tartja szükségesnek ellenőrizni. A „**pesszimista**” szülő, aki a legkevésbé ért a számítógéphez, veszélyesnek tartja az internetezést. Ezért próbálja ellenőrizni gyermeke internethasználatát, de mivel kevésbé ért az IKT eszközhasználatához, a serdülők könnyen megszegik a szabályokat. A „**realista**” szülői csoport álláspontja szerint ők eddig megtették minden tőlük telhetőt annak érdekében, hogy gyerekük védve legyen, most inkább szabadjára engedik őket, bíznak abban, hogy a fiatalok tudják mit szabad és mit nem szabad tenniük. A vidéki szülők nagy része az első két típusba volt sorolható, a realisták csoportjában elenyésző volt a jelenlétük. Az interjúkban a szülők bevallották, hogy kompetenciájuk nem elégséges ahhoz, hogy ellenőrizni

tudják gyermekeik internetes tevékenységét, illetve ha szabályozni és ellenőrizni próbálják, a serdülők igen gyakran kijátszák a szülői ellenőrzést (Berényi, 2013). Berényi tanulmánya összegzésében megjegyzi, hogy az IKT eszközhasználat vonatkozásában a szülők és gyerekek kompetenciája között nagy szakadék tátong, és ez megnehezíti ebben az időszakban az amúgy is konfliktusos szülő-gyerek kapcsolatot. Véleménye szerint a jó szülő-gyerek kapcsolat érdekében a kompetenciák közeledése lenne hasznos, de sajnos ennek ellenkezője valósul meg a gyakorlatban (Berényi, 2013). Gergely Orsolya szintén a 2012-es adatok alapján állapította meg, hogy a székelyföldi vidéki térségekben a szülők elenyésző mértékben játszanak szerepet gyerekeik médiahasználatában (Gergely, 2013). Ez a megállapítás a 2016-os kutatási eredmények alapján is érvényesnek látszik, a megkérdezett serdülők alig 14 százaléka mondta azt, hogy édesanyja gyakran vagy nagyon gyakran ellenőrzi, hogy milyen internetes oldalakat néz (Biró, Sárosi-Blága, 2017).

3.2.1. A kutatásba bevont családok eszközellátottsága

A fejezet bevezetőjében bemutatott helyzet óta eltelt szűk évtizedben alapvető változásként említhetjük az IKT eszközök számának jelentős megnövekedését, a családok életébe való behatolását (Biró, Gergely, Kiss, Berényi, 2013; Biró, Gergely, 2015; Biró A, Sárosi-Blága, 2016; Gergely, 2017). Elsősorban a serdülők és fiatalok körében vált nélkülözhetetlen tartozékká, ők azok, akik digitális bennszülöttként fenntartások nélkül, zökkenőmentesen kezelik ezeket az eszközöket. Az utóbbi évtizedben gyakorlatilag Székelyföld is felzárkózott az európai átlaghoz (Eurostat, 2019). Különösen az okostelefonok száma emelkedett ugrásszerűen, míg 2012-ben a megkérdezett fiatalok 50%-a jelezte, hogy használnak a családjában okostelefont, addig 2016-ban ez az arány 90% fölé emelkedett (Biró, Sárosi-Blága, 2016). Ez maga után vonta a mobil alapú internetkapcsolatok számának növekedését is. A kutatásokból az is kiderül, hogy az asztali számítógépek helyett a családokban inkább laptopokra és táblagépekre váltanak.

Az általam vizsgált székelyföldi községben az eszközellátottság tekintetében hasonlóak a tendenciák: a kutatásba bevont családokban mindenhol van legalább egy okostelefon, ha nem a szülőnek, akkor a gyermeknek. A megkérdezett negyven szülő közül 5 szülőnek ugyan nincs saját okostelefonja, de van serdülő gyerekeiknek. Tehát azt mondhatjuk, hogy a családokban az egy okostelefonos ellátottság 100 százalékos. Természetesen legtöbb családban mind a szülőknél, mind a gyerekeiknél van saját telefonja, a családok 90 százalékában három vagy négy telefon is megtalálható. A telefonok mellett a családok háromnegyedének laptopja és/vagy táblagépe is van.

A szülők elmondása szerint gyermekeik gyakorlatilag „kiharcolják” maguknak az okostelefont. Az egyik leggyakrabban hangoztatott érv, hogy az osztályban a többieknek is van. Van, akinek fontos, hogy a tanuláshoz a gyermek minden eszközt megkapjon, vagy van, aki saját hiányokkal teli gyermekkorát próbálja kompenzálni, és ezért veszi meg gyermekének a telefont.

„Mert én ezt a telefont nem vettem volna meg neki tízévesen, de hát már az egész osztálynak volt” (25. interjúalany).

„Ő azt mondta, hogy neki laptop kell, és azt mondta, hogy mindenkinek laptop van, s azért nem tud tanulni és haladni, mert nincs laptop... Na, az tanult a laptopon? Semmit. Mindig játszott rajta” (1. interjúalany).

„Neki is az okostelefonra szüksége van, volt okostelefonja, de most kapott karácsonyra először olyan okostelefont, hogy ilyen Huawei, nem tudom hányast. Egyre okosabb telefonok vannak most már. Nem követelőzött, de elmondta, hogy a barátainak is van, és neki is jó lenne, és akkor megvette az apja karácsonyra” (4. interjúalany).

A másik fontos érv, amely elhangzott a beszélgetések során, hogy egyre gyakrabban kapnak olyan iskolai feladatokat a tanulók, amelyeknek megoldásához szükség van IKT eszközre és internetkapcsolatra. Nagyon sok szülő említette, hogy az internet nagy segítséget jelenthet a tanulásban, akár a szülő segítségét is kiválthatja.

„Hát kell (az okoseszköz), mert vannak olyan leckék, hogy nincsenek meg a könyvek vagy az interneten kell megnézni.. és mi már nem tudunk segíteni” (20. interjúalany).

Ahol az egyik szülő külföldön dolgozik, ott nagyon hasznosnak tekintik a rendszeres kommunikáció szempontjából. A rokonokkal, ismerősökkel olcsón fenntartható kapcsolat előnye nagyon sok interjúban megjelent.

Majdnem minden szülő elmesélt olyan helyzeteket, amikor a telefon a gyermek „táv-irányításában” vagy ellenőrzésében játszott fontos szerepet. Naponta többször felhívják gyermekeiket, emlékeztetik elvégzendő feladataikra, de a szabadidős programok „biztonságát” is segíti a telefon. Paradox helyzet, hogy az okostelefonok egyfelől lehetőséget adnak a szülőknek, hogy bármikor kapcsolatba léphessenek gyermekeikkel, másfelől viszont éppen az ellenőrizhetőség esélyét csökkentik, hiszen a gyermek számára könnyen hozzáférhető nem megfelelő tartalmak, online tevékenységek, kapcsolatok a szülők előtt könnyen rejtve maradnak.

Az eszközellátottság, az eszközbeszerzés tekintetében azt mondhatjuk, hogy a szülők maximálisan betöltik materiális szerepüket (Livingstone-Bober, 2004), gyakorlatilag minden szülő, néha az anyagi nehézségek ellenére is, beszerezte, megvásárolta gyermekének az okostelefont és finanszírozza annak fenntartását.

3.2.2. IKT eszközhasználati kompetenciák a családban

Az információs technológiák a modern társadalom és gazdaság szerves részévé váltak. A történelem során kevés technológia és innováció terjedt olyan széles körben, és olyan sebességgel mint az internet és a számítógépes technológiák. Az internethasználat mára az emberi kapcsolattartás és információszerzés legmeghatározóbb eszköze lett, széles körben meg tapasztalt előnyei a következők: kapcsolattartás, gyors információszerzés, ügyintézés, munkavégzés, szórakozás, művelődés. Hatása társadalmi szinten is meghatározó jelentőséggel bír, hiszen ma jelentős befolyást gyakorol a közösségek szerveződésére, a szabadidő eltöltésének módjára, az emberek életmódjának meghatározó részévé vált (Selwyn 2002).

Az IKT eszközök robbanásszerű megjelenésének és terjedésének hatása a családok életébe is begyűrűzik, hiszen a gyerekek egyre zsenyebb korban találkoznak az internet világával, önállósodásukkal párhuzamosan egyre több időt töltenek a világhálón, egyre nagyobb szabadságot élveznek ezen a téren és egyre több gyakorlatra, tudásra tesznek szert. A szülők többsége mára már elismeri, hogy gyermeke sokkal több tudással rendelkezik az IKT eszköz és tartalomhasználat terén, ez a kompetenciakülönbség a szülők és gyerekek között egy olyan aszimmetrikus helyzetet teremt, amely megzavarhatja a hagyományos családmódban érvényes hierarchikus szülő-gyerek kapcsolat rendjét.

a) Szülők digitális kompetenciája

A kutatásom célcsoportját képező szülők generációjára (zömében 35-45 év közöttiek) az internethasználat, az IKT eszközökhöz való viszonyulás tekintetében az idegenkedés, fenntartásokkal teli közeledés jellemző. Az interjúkból az látszik, hogy meglehetősen kevés információjuk van az eszközök használatáról, ők az okostelefonnak elsősorban a telefonos funkcióját használják, az „okos” része legtöbbször facebookozásban, hír- és időjárás előrejelzésének olvasásában merül ki. Néhányan a hirdetéseket böngészik, és gyermekeik segítségével megtanultak interneten vásárolni is.

„szoktunk ilyen... a Székely Hirdetőre (helyi weboldal) feltesszük, hogy ha valami állat van (eladó). Hát inkább a R.(serdülő) az ilyen hacker, érti, hogy hogy kell feltenni és ilyesmi” (4. interjúalany).

A negyven szülő kb. fele emelte ki az internetes információkeresés hasznosságát, egészséggel, kertészkedéssel, főzéssel kapcsolatos információkra szoktak rákeresni. Szűk tíz százaléuk filmeket, kis videókat is nézeget, illetve zenét is hallgat internetről.

„Hát én meg szoktam nézni recepteket, vagy például most neki vagyok fogva ilyen... regenerozok (termékforgalmazás), ott azt meg szoktam nézni, vagy van facebookom, és azon vannak idézetek, vagy receptek. Vagy például megnéztem a hétvégén, hogy a gyömbérből hogy kell elkészíteni az influenza ellen a teát” (19. interjúalany).

„Főleg telefonálásra (használok), hallgatom a Mária rádiót is, s zenét, mert amikor éjszakások vagyunk, akkor valami kell, mert borzasztó az, amikor öt éjjel egy héten ébren kell lenni, azt nem kívánom senkinek” (5. interjúalany).

„Én megnézek közbe egy filmet, eladó alkatrészeket, ha valamit javítani kell, sokszor a YouTube-on megnézem” (24. interjúalany).

A megkérdezettek közül alig két szülő használja munkahelyén a számítógépet (könyvelő és titkárnő). A szülők zöme az IKT eszközökről, azok használatáról, működéséről nehézkesen beszél, nem rendelkezik azzal a szókinccsel, amely lehetővé tenné számára a „szakszerű” beszélgetést a témáról. Kapcsolódó tudásukat, készségeiket nem formális oktatás keretében szerezték, legtöbbször gyerekeiktől, ismerősöktől tanulták meg az okostelefonok, az internet használatát. Általában azt a szükséges minimumot tanulták meg, amely lehetővé teszi a kapcsolattartást, facebookozást, esetleg információk keresését. Minden szülő elmondta, hogy gyakran kér segítséget gyermekétől, és a szülők többsége meg vannak győződve, hogy gyermeke a témában sokkal többet tud nála, hogy sokkal gyorsabban értenek meg és tanulnak meg kapcsolódó információkat, hogy sokkal magabiztosabban mozognak a neten, üzemelnek be készülékeket, vagy töltenek le programokat, tartalmakat a netről.

„Hát A. (férj) semmire sem használja egyáltalán, neki most van okostelefonja, de annyit kacagtunk, mert ment Vásárhelyre dolgozni, és a régi telefonja gombos, amit nagyon szeretett, elromlott. A gyermek odaadta a régebbi telefonját, ami érintőképernyős. De telefonálni nem tudtunk, mert repülő üzemmódot állított be. Azt mondja, hogy úgy utálja, mert simogató telefon és nem szereti, ő egyáltalán nem internetezik. Megnézi az időjárást, hogy tudunk-e kaszálni vagy pityókát ásni, vagy néha kérdezi, hogy a Székely Hirdetőn mennyibe kerülnek az állatok. Néha R.val (a serdülő) ketten neteznek. Mondja R.-nak, hogy nézze meg ezt, vagy azt, de hogy ő csinálja, úgy nem” (4. interjúalany).

Bár az összes családban van vezetékes vagy mobilinternet, illetve a községben ingyenes wi-fi használatra is van lehetőség, a szülők elmondásuk szerint átlagban napi fél-egy órát töltenek a világhálón. A beszélgetésekből az is kiderült, hogy a vizsgált családokban hat apa és egy anya egyáltalán nem internetezik. A szakirodalomban a digitális kompetenciának nagyon sok meghatározásával találkozhatunk, Soós (2013) definíciója alapján *„digitális kompetencián az információs társadalmi technológiák (IST) magabiztos és kritikus használatát értjük a munka, a szabadidő és a kommunikáció során. Ez magában foglalja az információ megkeresését, értékelését, tárolását, bemutatását a kommunikáció és az együttműködő hálózatokban való részvétel céljából, az interneten keresztül.”* (Soós, 2013:3). Ha a szülők digitális kompetenciáját a fenti meghatározás fényében vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy zömében alapszintű kompetenciával rendelkeznek.

Ha az attitűdök komponenseinek (tudás, érzelem, cselekvés) megnyilvánulásai (Donat – Brandweiner–Kerschbaum, 2009) alapján vizsgáljuk az interjúszövegeket, elmondhatjuk, hogy megkérdezett szülők internethasználattal kapcsolatos tudása, általános ismeretei nagyon hiányosak, számukra az IKT eszközök használata a gyermekek révén vált közvetlen tapasztalattá (Biró – Bodó, 2017). Tulajdonképpen nincsenek korábbi tapasztalataik az internethasználattal kapcsolatosan, nem látják át az eszközhasználat tartalmi vonatkozásait. A gyakorlatból nem ismerik azokat a veszélyeket, amelyek fenyegethetik a gyermeket, nem ismerik a szabályozás módját. Előzetes tudás és tapasztalat hiányában többségük sztereotípiákat hangoztat, amely nagyfokú bizonytalansággal társul. Ez határozza meg az IKT eszközök használatához való viszonyulásuk érzelmi hátterét is, a megkérdezett szülők majdnem kétharmada a negatívumok szemszögéből közelít az IKT eszközhasználatához, ha fel is ismerik bizonyos pozitív hozadékát, hangsúlyosan kifejezésre juttatják aggodalmaikat, félelmeiket, szorongásaikat. Mivel az eszközhasználat tartalmi vonatkozásaira nincs rálátásuk, többnyire a használat időtartamához kötik az IKT eszközök káros voltát: minél többet használja serdülő az okoseszközt, annál károsabb számára.

b) Gyermekek internethasználata a szülők szerint

A fiatal generációk, szüleikhez viszonyított IKT eszköz és tartalomhasználat terén való nagyobb tudás és kompetenciaelőnye nem jelent biztonságosabb, felelősségteljesebb internethasználatot, hiszen a kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy „minél nagyobb tudással rendelkezik valaki, valamint minél többet és minél sokoldalúbban használja az internetet, annál nagyobb a valószínűsége, hogy kockázatot rejtő tevékenységet is végez” (IRC, 2011). Az iskolában zajló informatikai tanórák elsődleges célja az, hogy alapvető kompetenciákat fej-

lesszen a számítógép és internethasználat terén, ugyanakkor képességeket, jártasságokat adjon az alapvető szoftverek használatához. „A jelenlegi óraszám mellett kevés idő jut annak megtanítására, hogy képesek legyenek a veszélyeket elkerülő, egészségtudatos felhasználókká válni, továbbá koruknak megfelelő, hasznos tartalmakat fogyasztani” (Mihalik, Szabó, Kovács, 2014:48). Ugyanez a megállapítás a romániai informatikaoktatásra is érvényes. Az internet-használat egyik legintenzívebb időszaka serdülőkorra esik, így ez a korosztály áll az internet-függőség témakörében a nemzetközi kutatások fókuszában (Holtz és Appel, 2011).

Amikor a szülőkkel a gyermekeik IKT eszközhasználatáról, annak időtartamáról, tartalmáról beszélgettünk, még inkább érzékelhető volt a bizonytalanság. A fogalmak pontos használata helyett inkább csak körülírták a jelenségeket, megfogalmazásaikban gyakran elhangzott a „nem tudom”, a „valami”, a „hogymondják”.

“Én amit tudok, hogy szokták csinálni, az az Xboxozás. Ez valami, amit lehet hordozni, ez is valami...Nem tudom megmagyarázni, hogy mi az” (6. interjúalany).

A gyermek IKT eszközhasználatának időtartamát szintén nehezen tudták meghatározni, hiszen bevallásuk szerint gyakorlatilag nehezen tudják ellenőrizni, hogy mikor mit csinál a telefonján a gyermek. Aki pedig fizikailag sincs a gyermek mellett (munkába jár, vagy egyéb elfoglaltsága van), az végképp nem tudta megbecsülni az időtartamot. Sok szülő számára az sem világos, hogy tanulás közben is „online vannak” a serdülők, hogy közben követik a csoport-beszélgetéseket, hogy akkor is „beszélgethetnek”, ha éppen a tankönyv előtt ülnek. Vagy éjszaka, lefekvés után is folytatódhatnak a beszélgetések, írogatások, amelyet a szülők egyáltalán nem tudnak követni. Abban mindannyian egyetértettek, hogy gyermekeik „túl sok időt” töltenek a világhálón, hogy „órákat képesek nyomogatni a telefonjukat”.

„A kicsike, ő tiszta internetbolond, olyan, hogy aztán egyfolytában nyomja. Most is azt csinálja, fel van ülve... De abszolút meg sem szólal, TV-t sem néz, hanem nyomja a telefont. Pedig még a házi olvasmányai sincsenek kész. Elmegyek munkába is, hiába telefonálok, hogy elővetted-e a könyvet, mert úgysem azt csinálja”(4. interjúalany).

„Kapcsolja be a gépet, ... vannak ezek a Minecraftos játékok, amiket bekapcsol s nézi, és ezzel eltelik az egész délutánja. Neki ez a programja, amíg nem vagyunk itthon. Ha rajta múlna, egész nap a készülék előtt ülne, egy cseppet sem zavartatná magát” (15. interjúalany).

A legminimálisabb időtartam, amelyet alig öt szülő „vallott magáénak” saját gyermeke IKT eszközhasználatára vonatkoztatva, az a napi 2-3 óra volt. A szülők majdnem háromnegyede napi négy vagy annál több órára becsülte serdülő gyermeke internethasználatát. Ezek a

számok hétvégén, vakációban még magasabbak, akkor még többet „engedik” gyermekeiket internetezni. A „sokat” használók, és a „kevesebbet” használók csoportjai között a különbség nem abban mutatkozik, hogy mire használják az eszközt, hanem abban, hogy mennyi időt. A szülők elmondása szerint a legtöbb serdülő az okostelefonját chatelésre, zenehallgatásra, közösségi oldalak böngészésére használja. A laptopot és/vagy a számítógépet leginkább tanulásra, szórakozási (zenehallgatás, játék, filmletöltés, youtube videók) és/vagy kommunikációs (facebook, skype, chat, stb) célra használják.

A szülők számára szintén nehézséget okozott azoknak a tevékenységeknek és tartalmaknak a megnevezése, amelyet a gyermekeik az IKT eszközökön néznek, gyakorolnak. Szerintük leginkább chatelésre használják gyermekeik az okostelefonjaikat, hiszen egész nap azt látják, hallják, hogy kérdések jönnek, válaszok mennek, hogy telefon nélkül sehová sem lehet menni, mert akkor lemaradnak valamiről.

„Hát követni rosszul lehet ebben az internetes, telefonos, hülye világban. Én eleget értek az internethez, de én azt mondom, hogy nem tudom követni, ha ő nem akarja, akkor én nem tudom követni. És ez mind köszönhető ennek az elrohant internetes világnak. És nagyon felgyorsult, mert nem vagyunk megállva a Facebooknál, hanem Instagram és nem tudom milyen nyavalya... Nem tudod követni... Tudod követni, hogyha megy az úton. De az interneten nem tudod, hogy kikkel társalog, nem tudod. Az egy dolog, hogy olyan szerződése van mindkettőnek, hogy nem tudják meghaladni, ami benne van. Ha elfogyott, helló (25. interjúalany).

„Lesik, ahogy kimentem a házból, abban a pillanatban a telefon a kezükben. Beülnek a budira, rájöttem, hogy azért ülnek annyit a budin, mert telefonoznak, és akkor nem szólok rájuk. Nekem rendesen frászsom van ettől, hogy számítógépeznek vagy telefonoznak egyfolytában” (13. interjúalany).

A másik olyan tevékenység, amely a szülők meglátása szerint „beszippantja” a gyermekeket, a kisebbeket is, a játék. Mindig vannak divatos játékok, amelyeket sokan játszanak az osztálytársak, iskolatársak is, és amelyből nem lehet kimaradni, lemaradni.

„H. nagy focirajongó és letöltött egy csomó játékot, ilyen focis játékokat. Látom, hogy a szomszédgyermekek ide lejönnek hozzánk, mert ugye van wifi, és ezzel foglalkoznak” (4. interjúalany).

Külön kategóriát képeznek a youtube filmek és zenék, amelyeket a szülők elmondása szerint a serdülők rendszeresen néznek, hallgatnak, és amely miatt nagyon sok mindent nem hallanak meg Ugyanakkor sok időt szánnak a közösségi oldalak böngészésére is.

„A laptopot nem használják, amióta a telefonok megvannak... Hanyatt fekszenek az ágyban és ott pörgetik, fülhallgató a fülüükben, hallgassák a zenét és játszanak vagy írnak...”
(31. interjúalany).

Van, aki az iskolai feladatok megoldásához is segítségül hívja az internetet, néhány szülő említette a fordító programok, a helyesírási oldalak, a házi olvasmánynak kiadott regények filmesített változatát, kapcsolódó elemzéseket, mint olyan forrásokat, amelyek az iskolai munkához kapcsolódnak. Van, aki örül annak, hogy létezik ilyen jellegű segítség a gyermeke számára, hiszen „ő nem tudna segíteni”. Mások nehezményezik, hogy miért kapnak olyan feladatokat a gyermekek, amelyek megoldásához használni kell az internetet, hiszen anélkül is állandóan „ott lógnak”.

Ha összehasonlítjuk a szülők és gyermekek IKT eszközhasználati készségét, jártasságát, szembeötlő a két generáció közötti kompetenciabeli különbség. Mivel a tanulók egyre többet használják az IKT eszközöket, egyre gyakoribb az iskolai keretek közötti használat is, egyre magasabb szintű kompetenciákra tesznek szert. Ez egyértelműen arra utal, hogy a szülő-gyermek közötti IKT kompetenciakülönbség még tovább növekszik. A szülők saját bevallásuk szerint „elismerik” gyermekeik többlettudását ezen a területen, a beáramló új digitális eszközök kezelését, működtetését gyermekeiktől tanulják. Ebben a fordított szocializációs folyamatban már nem föltétlenül „érvényesül” a szülői szigorra és tekintélyre épülő, hierarchikus szülő-gyermek kapcsolat. A szülő „tanulóvá”, a gyermek „tanítóvá” válik, az eddig bejáratott viselkedésminták felborulnak, a szülők eddig használt szabályozási, ellenőrzési eljárásai már nehezen fenntarthatóak. A digitális eszközök használatát illetően a megkérdezett szülők néhány kivételtől eltekintve nem rendelkeznek saját tapasztalaton alapuló kompetenciákkal, ismeretekkel. Az új helyzet komoly kihívás elé állítja őket, hiányoznak a követhető, tapasztalaton alapuló új magatartásminták, nincsenek egyértelmű „útmutatók”, amelyek mentén biztonságban elindulhatnak. A gyorsan változó helyzetekre sokféle és állandóan változó viszonyulásmódokkal reagálnak.

3.2.3. Szülői viszonyulások

A szakirodalomban az internethasználathoz való viszonyulás mérését általában az ún. attitűdkomponensek mentén vizsgálják. Ilyen attitűdkomponensek az internethez kapcsolódó általános ismeretek (gyakran sztereotípiák), a hozzá fűződő érzések (tetszés, elutasítás...) és a hozzá kapcsolódó előzetes tapasztalatok (Donat–Brandweiner–Kerschbaum, 2009). Az említett attitűdkomponensek mentén vizsgálva a kutatásba bevont szülők viszonyulását az internethasználathoz, először az internethez kapcsolódó ismereteiket veszem számba. Amint a korábbi fejezetben is ismertettem, a szülők többsége a gyermekeik által került kapcsolatba az

internethasználattal, a különböző IKT eszközök használatával, alig néhány szülő van, aki saját munkája révén már korábban is használta az internetet és a számítógépet. A szülők foglalkozását vizsgálva azt látjuk, hogy többségükben fizikai foglalkozásúak, (különösen az apák), akiknek munkája nem tette szükségessé a IKT eszközök használatát. Az anyák közül is négyen-öten végeznek olyan munkát, amely az az utóbbi néhány évben szükségessé tette bizonyos felhasználói ismeretek megszerzését (könyvelő, titkárnő, tanító, asszisztensnő). A többiek „informális” módon, ismerősöktől, saját gyerekeiktől tanulták meg azt az alapszintű tudást, amely a hétköznapi boldoguláshoz szükséges. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy az előzetes tapasztalataik is hiányosak az internethasználat terén, kevesen vannak, akik a serdülő számára hasznos, megosztható tapasztalatokkal rendelkeznek. A konkrét ismeretek és tapasztalatok helyett a szülők többsége azokat a sztereotípiákat hangoztatja, amelyek a közbeszédben, a médiában terjednek. Mivel sokkal gyakoribbak a negatív töltetű, az internethasználat veszélyeit és káros hatását kiemelő „hírek”, a szülők hajlamosabbak negatívan viszonyulni a problémához. A gyermekek internethasználata, illetve saját okostelefonjaiknak köszönhetően egyre többször megtapasztalják az előnyöket is, mint a kapcsolatteremtés és kapcsolattartás lehetősége a családtagokkal, barátokkal, az interneten elérhető információgazdagság, amely arra készíti őket, hogy folyamatosan újradefiniálják viszonyulásaikat. Ebből adódóan gyakori az önmaguk számára sem tisztázott, nem egyértelmű viszonyulás, amely a kutató számára is megnehezíti az egyes attitűdök beazonosítását, besorolását.

A szülői viszonyulásmódok sokfélesége jól tetten érhető azokban a szövegrészekben, amelyek az internet hasznosságát, veszélyeit taglaló szülői véleményeket tartalmazzák. A beszélgetések során jól kitapintható volt a bizonytalanság, a sok kérdés és dilemma. Nagyon sok szülő számára nehéz volt „letisztult” véleményt megfogalmazni az IKT eszközök használatának hasznosságával, veszélyeivel kapcsolatosan, közvetlen tapasztalatok hiányában a válaszok egy része a köztudatban hangoztatott sztereotípiákra épült.

„Szerintem a mindenféle információ, ami lehet, hogy nem jó nekik és egészségügyi szempontból sem jó, függőséget okozhat, vagy rossz bandába keveredhet.”(22. interjúalany)

„Tompítja az agyat, ha sokat nézik, nem jó az agynak, nem jó a szemnek... Ezek voltak témák nálunk is, hogy miért nem”(20. interjúalany).

„Van az a sok videójáték, amiket ők néznek, az butítja őket. Lefoglalja annyira, hogy nem is foglalkoznak egyébvel”(7. interjúalany).

„Hát beszéltünk, hogy mindenféle hülyeségbe nem kell belépni... Az interneten keresztül képezik ki a terroristákat s minden...”(1. interjúalany)

A megkérdezettek körülbelül egyharmada azt állította, hogy az internethasználatnak sokkal több káros hatása van a gyermekekre, mint hozadéka. Ők azok, akik nehezményezik a sok „telefonozást”, mert elvonja a gyermekek figyelmét a fontosabb dolgokról (tanulás, házi munkák), féltik gyermekeiket a sok, nem gyermeknek való tartalomtól, az álhírektől, a viselkedésüket esetleg negatív irányba befolyásoló „kezdemenyvezésektől”. Attól is tartanak, hogy gyermekeik függővé válhatnak, hogy a telefonos kapcsolattartás a személyes beszélgetések rovására megy. Ugyanakkor a személyes dolgok, információk „kitergetését”, nyilvánosságra hozását is elítélik.

„Semmi jót nem látok az internetben! Minden személyes ki van teregetve” (10. Interjúalany).

„Nem igazán van a hasznukra. A gyermekekre rossz hatással van, mert mindenki az interneten lóg, nem hancúroznak az utcában, a pályán, vagy épp az udvaron, hanem le vannak feküdvé az ágyra, és simogassák a telefont. Á. (a serdülő) simogatja a telefont és még a laptop is be van kapcsolva. Bekapcsolja a tévét is, és kérdeztem, hogy vegyünk még valamit, hogy azt is be tud kapcsolni? Ki kell vegyünk valamit abból a szobából, hát elég egy telefon, minek kell mindent bekapcsolni? Azon megy valami videó, ezen mit tudom én, mit csinál, és megy a tévé is. Így elment a világ”(25. interjúalany).

„Ha tőlem függne, teljesen eltörölném a világhálót!”(5. interjúalany).

„A másik oldala az, hogy a gyermekek úgy bele vannak a játékba bolondulva, hogy nem tudják tenni le. Mert hogyha nem volna ez, akkor kénytelen volna valami egyébnek nekifogni. Mert ezelőtt nem volt internet, nekifogott egy fiúgyermek például faragni és egy leánygyermek kötni, és akkor az nem hasznosabb volt?... Most próbáld meg, hogy faragjon, földhöz veri magát és úgy se veszi a faragót a kezébe” (1. interjúalany).

„Hát (az internet) hasznukra például a gyermekeknek egyáltalán nincs, és a felnőtteknek sincs. Helyesen írni nem tudnak. Miért nem tudnak? Ott pötyögtetünk, írogatunk, adja a telefon vagy nem adja ékezet nélkül, és ahogy esik, úgy suppan. Meg lehet nézni a felnőtteket is, hogy mit, s hogy írnak ki az internetre. Én ezt látom. Többször volt, hogy Cs.(serdülő) megkérdezte, hogy anyu ezt két z-vel vagy egy z-vel, vagy ly-nal írják? Ez a probléma. És még az a probléma, hogy feladják a házi feladatot is, minek vegyen az a gyermek egy könyvet vagy füzetet a kezébe, bepötyögi az interneten és onnan kimásol valamit és megvan, nem erőltette meg magát. Nem olvasott el egy oldalt abból a könyvből, és nem is olvasnak, és nem is tudnak helyesen írni, és nagyon összecsapják azt az írást is, mert nem érdekli, és nem figyelnek oda” (5. interjúalany).

A véleményvonal másik végén azok a szülők állnak (a megkérdezettek szűk ötöde), akik szerint az internethasználat előnyei mellett eltörpülnek annak veszélyei. Ők azok, akik kiemelték a bármikor hozzáférhető információk gazdagságát, a tanulás és iskolai feladatok megoldását segítő korlátlan lehetőségeket. Néhányan az okostelefonok gyakorlatias előnyeit említették, mint a kapcsolattartásnak, az ellenőrizhetőségnek a hasznos eszköze. Elmondásuk szerint ők támogatják gyermekeik szabályozott internethasználatát.

„Pozitív véleményem van, hasznos, ha jóra használjuk és mértékkel. A határok tartása fontos” (37. interjúalany).

„Azt gondolom, hogy az internet nagyon jó, nagyon kell. Amire a gyermekeim használják, az jó. Ha jó dolgokra használod, akkor jó!” (24. interjúalany).

A megkérdezettek szülők több mint fele az "esély" és a „veszély” kettőségét érzékelve ambivalens módon viszonyul gyermeke internethasználatához. Legtöbbször az iskolai feladatok megoldásához szükséges internethasználatot tekintik „legitimnek”, amely amellett, hogy felmenti a szülőt a segítségnyújtás feladata alól, mindenképp hasznos az iskolai eredményesség szempontjából. Az IKT eszközhasználatnak a tanulásban nyújtott hasznossága mellett a szülők ezeket az eszközöket inkább károsnak és veszélyesnek érzékelik.

„Hasznosnaktartom, de ugyanakkor károsnak is. Én nem támogatom, hogy a tanuláson kívül más dolgokra használják a netet a gyermekek. Aztán ezek az internetes játékoktól falra mászok, na, azokért nagyon dühös vagyok!” (13. interjúalany).

„Jó dolog. A tanuláshoz szükség. Más szempontból sok olyan dolgot lehet neten meg nézni, ami nem válik a javukra. Megoszlik a véleményem” (19. interjúalany).

„Vannak dolgok, amiben kell, de van, amiben hátrányos. Egyre kevesebb az olvasás, mert okostelefonon megoldjuk, de amikor egy kérést meg kell írni, azt nem tudják. Hasznos a kommunikáció terén, egyébként sok hülyeség van rajta” (36. interjúalany).

„Egy szempontból jó, de inkább káros. Nem a korukhoz illő tartalmakat néznek rajta. Függőséget okoz, befolyásolja a viselkedésüket, eltereli a figyelmüket minden másról” (19. interjúalany).

„De ezek a játékok, amik fel vannak téve, amivel kinyilvánul az erőszakosságuk, a mindenféléjük, azt hiszem, hogy eltetném az egész föld kerekességéről. Mert különben maga az internettel nekem nincsen semmi, mert az kell, úgy érzem, most is a tanulásban egyre többet kell, ettől eltiltani nem tudom. De ő amikor olyan, hogy nem tudsz hozzászólni, mert „nem

tudtam lelőni”, s mert „nem tudtam megölni” vagy micsoda, akkor mondom, hogy nézz a tükörbe, hogy hogy nézel ki. És minek a hatására?”(15. interjúalany).

„Hasznos is, káros is. Hasznos is, de van olyan része, ami nem hasznos. Vannak olyan játékok, amikbe úgy belebolondulnak a gyermekek, hogy egyáltalán nem hasznos. Például H. (kisebbik gyermek) nagy focirajongó és letöltött egy csomó játékot, ilyen focis játékokat, Látom, hogy a szomszéd gyermekek is idejönnek hozzánk, mert ugye van wifi és ezzel foglalkoznak. Nem játszanak, hanem kiülnek a hintára vagy ide a ház elejébe a lépcsőkre és nekiállnak négyesben, és ezzel foglalják le magukat. Nem játszanak, mint ezelőtt a gyermekek, hanem interneteznek, ez a játék nekik. Tehát ez nem hasznos egyáltalán, de ha elveszem tőle, akkor szomorú, látom én azt, hogy nem kapja a helyét. A tengerre úgy mentiünk el, hogy nem lesz wifi, nem lesz internet, telefonon, hanem fürdés, napozás. De a kicsike nem bírta magával, ...ölt meg, anélkül nem tudott ülni. Tehát ilyen játékfüggő lett a kicsike” (4. interjúalany.).

A szülők IKT eszközhasználathoz való viszonyulása tekintetében megállapítható, hogy a szülők az internethasználatra nem úgy tekintenek, mint az életvitelüket megváltoztató tényezőre. Legtöbbjük az eszközhasználat hatásait a gyermekeik magatartásának tükrében mérik, és óvatossággal, gyakran előítéletekkel közelítenek a jelenséghez. Akik nem ismerik fel az IKT eszközhasználat előnyeit saját és gyermekeik életében, akik napirenden csak a serdülőket „beszippantó” negatív hatásával találkoznak, inkább viszonyulnak elutasítóan, negatívan a digitális világhoz.

3.2.4. Szülői stílusok – internetes szülői stílusok

A szülői stílus fogalmának értelemezése a szakirodalomban különböző szempontok alapján történik. A két fő szempont, amely különböző variációkban fordul elő az egyes elméleti megközelítésekben a szülő-gyermek közötti érzelmi kapcsolat, illetve a szülői kontroll (pszichodinamikus megközelítés, tanuláselméleti megközelítések, Schaefer (1965) szülői nevelői attitűdök cirkumplex modellje, Baumrind (1971), Maccoby és Martin (1983) Holden és Edwards (1989) mértéke. Az elméletek tükrében az „ideálisnak” tekintett szülői stílus jellemzői a szülő meleg-érzékeny viszonyulása gyermekéhez (Schaefer, 1965), a viszonylagos szabadság biztosítása – stabil, rugalmas szabályokkal (Baumrind, 1971), gyermekközpontúság (Maccoby és Martin (1983), szoros emocionális kapcsolat (Holden és Edwards (1989). A korai elméletek után Baumrind (1971) modellje az egyik legismertebb, amelyet Maccoby és Martin (1983) továbbfejlesztettek, és négy szülői nevelési stílust különítettek el (autoritativ, autoritariánus és engedékeny és elhanyagoló). Erre alapozva Valcke és munkatársai (2010) négy internetes szülői stílust (internet parenting style) alakítottak ki. Az alacsony fokú–magas

fokú kontroll és az alacsony fokú–magas fokú érzelmi szülői bevonódás négyes mátrixa adja az említett négy szülői stílust. A szülői szabályozás és kontroll, illetve a szülői bevonódás mértékének megállapításához Valcke és munkatársai (2010) az internethasználat szabályozására és a szülők IKT eszközökhöz való viszonyulására, érzelmi bevonódására vonatkozó állításokat fogalmaztak meg (11 állítás a szülői kontrollra, 14 állítás az érzelmi bevonódásra, együttműködésre vonatkozott), amelyeket a szülők a Likert-skálán értékelték (az állítások magyar fordítása a mellékletben megtalálható).

Az említett szakirodalmak alapján kézenfekvőnek tűnt számomra, hogy a kutatásomba bevont szülők nevelési stílusát Baumrind (1971), illetve Valcke és munkatársai (2010) által kidolgozott két fő dimenzió, a szülői szabályozás, kontroll és a szülők érzelmi bevonódása mentén tipologizáljam. Bár Valcke és munkatársai (2010) kérdőíves vizsgálatot folytattak, az általuk alkalmazott mérőeszközt interjúszövegek esetében is alkalmazhatónak gondoltam, különösen a szülői kontroll és az érzelmi bevonódás operacionalizálásában. Az általuk használt állításokat tanulmányozva, azokat összevonva, adaptálva hét kijelentés alapján próbáltam megragadni a szülői szabályozás fogalmát:

- Van az internethasználat időtartamára, időpontjára vonatkozó szabály.
- Van a böngészhető oldalakra, tartalmakra vonatkozó szabály.
- Van az internetes kapcsolattartásra vonatkozó szabály (kivel léphet kapcsolatba, milyen formában, mit oszthat meg magáról...).
- A szülő használ szűrőprogramot.
- A szülő jelen van, amikor a gyermekek interneteznek.
- A szülő kisebb-nagyobb rendszerességgel visszanézi a gyermek által böngészett oldalakat.

A szülő érzelmi bevonódásának mértékét, a gyermek IKT eszközhasználatának támogatottságát az alábbi öt állítás alapján próbáltam vizsgáltam:

- Az internethasználatra vonatkozó szabályokat a szülő a gyermekkel közösen hozta, azt mindkettő elfogadta.
- A szülő gyakran beszél a gyermekének az internet hasznosságáról.
- A szülő gyakran beszél a gyermekének az internet veszélyeiről.
- A szülő gyakran beszélget gyermekével az interneten látott-hallott, felfedezett dolgokról, a meglepetést okozó vagy sokkoló tartalmakról is.

- A szülő követi, hogy kikkel van internetes kapcsolatban a gyermeke, gyakran beszélgetnek az internetes kapcsolattartás előnyeiről, hátrányairól.

A fenti állításokat az interjúszövegekben explicit, illetve implicit módon megjelenő válaszok alapján próbáltam számszerűsíteni, hogy valamelyest „mérhetővé” váljanak a szabályozás, illetve bevonódás szintjei, hogy besorolhatóak legyenek az egyes szülői stílusokba. A kvantitatív módszer felhasználása a kvalitatív kutatási eredmények értelmezéséhez több szempontból is problémásnak bizonyult. Az egyes állítások „kódolása” során rá kellett jönnöm, hogy bár a megkérdezett szülők az interjúkban többé-kevésbé kifejtették a fenti állításokkal kapcsolatos álláspontjukat, beszéltek az IKT eszközök használatát szabályozó gyakorlatokról, érzelmi bevonódásokról, ezek szintjének, mértékének számszerűsítése, a magas-közepes-alacsony kategóriákba való besorolása éppen azoknak a plusz információknak az „elvesztését” jelentené, amelyek az árnyalatok, a sokszínűség, a mélységek megértését segítik. Már első ránézésre látszott, hogy a Valcke és munkatársai (2010) által használt kérdőív állításaira, különösen az érzelmi bevonódás, támogatottság tekintetében, az általam megkérdezett szülők esetében szinte mindenki alacsony „pontszámot” kaphat, hiszen nagyon ritka az, hogy szülő-gyermek közösen hozzanak szabályokat, vagy alig egy-két szülő beszélt gyermekének az internet hasznosságáról, vagy a családok zömében alig van beszélgetés a nézett tartalmakról. Nincsenek szűrőprogramok, ritka a közös internetezés, és a tartalmak szabályozása is esetleges. De sok családban vannak korlátozások, tiltások, büntetések, konfliktusok és „vesződések”, amelyek „ránézésre” a szabályozás magas szintjét is jelenthetik, de valójában a szülők heroikus küzdelmét tükrözik. A korábban bemutatott „mérőeszköz” alapján a kutatásomba bevont szülők internetes nevelési stílusa szinte mind egyetlen negyedbe koncentrálódna (magas szintű szabályozás-alacsony szintű bevonódás, azaz autoriter), amely igen sematikus, „egyszínű” képet nyújtana a kutatásomba bevont szülők nevelési stílusáról. Be kellett látnom, hogy a szülői szabályozás vagy az érzelmi bevonódás szintjének fogalma igen „relatív”, nehezen mérhető, számos körülmény és befolyásoló tényező figyelembevételét teszi szükségessé. Ezért elvettem a számszerűsítő, csoportosító közelítésmódot, és inkább a „leíró”, összefüggések feltárására irányuló megoldást használok.

3.2.4.1. Szülői szabályozás

Serdülőkorban az addig mindenhatónak látott szülő tekintélye és presztízse csökkenni kezd, a serdülő függetlenedésre törekszik. Egyre kritikusabban viszonyul szülei elveihez, értékrendszeréhez, egyre nehezebben viseli a felügyeletet, a gondoskodást (Pinzari, 2012). Ebben az időszakban a szülők nehezebben tudnak hatni gyermekeikre, a szülő-gyermek

kommunikáció is gyakran konfliktusokkal terhelt. Érzelmi szinten is eltávolodni látszik a családtól, inkább a kortárs csoport normáihoz igazodik. Az egykorúak csoportjaira szüksége van, tapasztalatokat kell szereznie, amelyek lehetővé teszik számára a későbbi leválást, a függetlenedést (Papalia & Wendkos–Olds, 2012). Ebben az életkorban a saját okos eszköz a függetlenség jelképévé is válik, amely lehetővé teszi az „elvonulást”, egy saját privát világ létrehozását. Az okos telefon használatának szülők általi szabályozását gyakran saját autonómiájuk elleni merényletnek élik meg a serdülők, és nehezen viselik. A szülőknek ebben a „kényes” helyzetben kell megtalálniuk a felügyelet, a szabályozás és a gondoskodás szintjének optimális egyensúlyát, amelynek biztosítása szükséges ahhoz, hogy a serdülő megfelelő magatartása, egészséges identitása kialakulhasson.

„... Tudod követni, hogyha megy az úton. De az interneten nem tudod, hogy kikkel társalog, nem tudod. Az egy dolog, hogy olyan szerződése van mindkettőnek, hogy nem tudják meghaladni, ami benne van. Ha elfogyott, heló” (25. számú interjúalany).

Különböző nemzetközi kutatási eredmények (Bleakley, A.; Ellithorpe, M.; Romer, D. 2016, Faltýnková, Blinka, Ševčíková és Husarova, 2020) rávilágítottak, hogy szoros összefüggés van a serdülő internetfüggősége és a szülői felügyelet mértéke, illetve a szülő melegsége, támogató viszonyulása között. Hogy a meleg, gondoskodó családi légkör és a megfelelő szintű szülői felügyelet alacsonyabb függőséget jósol, de a túlszabályozás, az állandó ellenőrzés és a „fojtó” gondoskodás nagyobb eséllyel vezethet internetfüggőséghez. És bár látszólag a serdülők számára egyre kisebb jelentőséggel bír a család, a családi környezetben megélt érzéseknek, tapasztalatoknak, a szülők viszonyulásának, és a velük való kapcsolatnak továbbra is igen nagy szerepe van a serdülők életében. Különösen a támogató, segítő viszonyulás nagyon fontos (Yao, M.Z.; He, J.; Ko, D.M.; Pang, K, 2014).

A felügyelet és az elengedés egyensúlyának megtalálása az általam vizsgált szülők számára is komoly kihívást jelent, az anyák többsége megfogalmazta ez irányú dilemmáját. Sokan úgy érzik, hogy gyermekeik „leválásának” nehézségeit az internet és okos telefon megjelenése gyakran még bonyolultabbá teszi. Amíg korábban személyesen (vagy ismerősök, falustársak) segítségével tudták felügyelni gyermekük szabadidejét, szórakozási szokásait, ha távolról is, de ismerhették barátait, osztálytársait, kapcsolatait, az internet és az okos telefon ezt igen megnehezíti számukra, gyakran egyszerűen megfosztja a szülőket a felügyelet, a követés lehetőségétől.

„A telefonon nézhet akármit. Azt néznek, amit akarnak, én már nem tudom követni” (1. interjúalany).

„Hát követni rosszul lehet ebben az internetes, telefonos, hülye világban. Én eleget értek az internethez, de én azt mondom, hogy nem tudom követni, ha ő nem akarja, akkor én nem tudom követni” (25. interjúalany).

Ha a szülők megfelelő szintű IKT kompetenciákkal rendelkeznének, akkor is nehéz volna számukra úgy gyakorolni a „támogató” felügyeletet, hogy az ne váljon a serdülő számára elviselhetetlen, tolkodásnak tűnő kontrollá. Tiltások és állandó ellenőrzések nélkül szabályozni az internethasználatukat, az ellenkezések, impulzív magatartások ellenére éreztetni a család nyújtotta a támogatást, biztonságot. Vonatkozó kutatások rámutattak, hogy a tiltás és a fokozott ellenőrzés inkább „táplálja” az internetfüggőséget, míg a támogató felügyelet csökkenti annak esélyét. (Bleakley, A.; Ellithorpe, M.; Romer, D, 2016).

A szakirodalom különbözőképpen kategorizálja a szülői internetszabályozás módozatait. Livingstone és Helsper (2008) tiltó (restrictive) és a támogató (instructive) szabályozásról, Lwin, Stanaland és Miyazaki (2008) szabályozó (csak szabályokkal), támogató (csak magyarázatokkal, beszélgetésekkel), szelektív (szabályokkal és beszélgetésekkel) szabályozásról, illetve szabályozás nélküliségről, Livingstone és Health (2008) pedig aktív együtt használókról (active co-use), technikai szűrőt alkalmazókról, szabályokat alkalmazókról és közvetlenül ellenőrzőkről beszél.

Az interjútervben 10-15 kérdés is (közvetlenül vagy közvetve) az internethasználat szabályozására (a családtagok mikor mennyi ideig használják az internetet, van-e szabály a bön-gészhető tartalmakra, oldalakra vonatkozóan, az internetes kapcsolatteremtésre vonatkozóan, van-e közös internetezés, hogyan születnek a szabályok, a szülők hogyan ellenőriznek, mennyire következetesek stb.) vonatkozott. A tárgyalt szakirodalmi csoportosítások alapján vizsgálva a kutatásba bevont szülők internetszabályozási gyakorlatát, megállapítható, hogy a szülők nagyobbik hányada inkább a tiltó (restrictív) szabályozást alkalmazza, leginkább idő-tartamra és időpontra vonatkozó szabályokkal, és kevésbé magyarázatokkal vagy rávezető beszélgetésekkel. A tiltó jellegű szabályozás nagyon sok szülő nevelési gyakorlatának része, nemcsak az IKT eszközök használatára vonatkozóan. Különösen azokban a családokban, ahol a szülők még gyakran használják a tekintélyelvű nevelés módszereit, a tiltás, korlátozás, büntetés szerves részét képezi a gyermeknevelésnek.

Ezekben a családokban kevés a konkrétan, egyértelműen megfogalmazott és következe-tesen alkalmazott szabály, a szülők többnyire tiltásokkal és szituációfüggő büntetésekkel próbálnak szabályozni. Ha a szülő “megelégteli” a túlzott telefonozást, akkor büntetést vagy elvonást alkalmaz. Általában a hirtelen felindulásból fogant büntetések, elvonások kiszámít-

hatatlanok, pontosan, konkrétan megfogalmazott elvárások hiányában a büntetések hosszútávon nem hoznak eredményt, a gyermekek nem érzékelik ezek jelentőségét, felelősségtudatuk, önszabályozó képességük nehezebben alakul ki.

Néhány interjúból az is kiderült, hogy a “problémák” megítélése sem mindig következetes, van, amikor ugyanazt a dolgot szabad, máskor meg nem. Ráadásul a büntetések is kis “könyörgéssel” gyakran megszüntethetőek, lecsökkenthetőek. Az interjúkban a szülő engedékenységére vonatkozó kérdés is elhangzott, amelyre a szülők kétharmada igenlő választ adott. Többen meséltek olyan helyzetekről, amikor a kiszabott büntetést hamarabb feloldották, az elkobzott IKT eszközök rövid idő után visszakerültek gazdájukhoz. A szülők azt is hangsúlyozták, hogy mennyire nehéz számukra következetesnek lenni, főleg ha telefonokról van szó, hogy szabályozási próbálkozásaik gyakran kudarcba fulladnak.

“Vannak szabályok az internethasználatra vonatkozóan?”

Nem, én nem tiltottam ennél jobban tőlük... nem mondhatnám, hogy vannak szabályok, szidtuk, amikor verekedtek, voltak megbüntetve, volt elvéve tőlük, A.(a férj), ha kell, veszi s zárja el s akkor meg vannak büntetve (...) Hát én is van, hogy elveszem, de addig könyörögnek... Ha én veszem el, akkor egyéb nincs, én megyek elől és ez a kettő (gyermek) utánam. Akkor jobb, ha visszaadom, minthogy kísérnek ki a kapun, be a kapun, hátra a csűrbe, s vissza... Jönnek utánam és akkor nekem nincs türelmem, inkább visszaadom, mint a bodyguardok jönnek utánam” (1. interjúalany).

“Igen, volt hogy elvettem a telefonját, de nem bírja ki egy fél napot, alig bírunk ki maximum két órát. Addig könyörgött, amíg visszaadtam”(25. interjúalany).

„Ez nálunk úgy van, hogy szerintem a hangulatomtól is függ. Ha jó a hangulatom, akkor hagyom, hogy játszanak. Viszont ha stresszes vagyok, akkor idegesít, hogy játszanak. S akkor tetetem le, hogy menjetek, csináljatok valamit vagy olvassatok vagy játszodjatok, mindegy, csak hagyjátok azt a telefont. Én nem tudok most órát mondani, mert sosem nézem, hogy most ekkor leültek, és ekkor álljanak fel” (20. interjúalany).

A szülők egy jelentős hányada megpróbálja közvetett módon elterelni, elvonni a serdülő figyelmét a túlzott IKT eszközhasználatról. Különböző házi munkákba, közös tevékenységekbe próbálja bevonni őket.

„...ott van a telefon, azzal húzódnak be (a szobájukba) és olyankor hívom ezt ide, azt oda. Mondom, hogy a telefont azt hagyd itt, mert nem lesz semmi baja, menj a kutyának adj enni

vagy hozzáál fel valamit a pincéből. Mert ugye ők mennek be a szobába, mert hát én itt dolgozom, és hogy ne zavarjanak, így húzódnak el és elé a telefont” (33. interjúalany).

“Hétféteken sincs sokkal több lehetőség internetezni, mert akkor felborítom az egész házat, és kifele mindenki. És akkor őket is be kell vonjam, mert bevonom őket is. S csak este egy-két órát interneteznek” (29. interjúalany).

Többen utaltak rá, hogy a szabályozást igen megnehezíti, hogy a szülők nincsenek mindig fizikailag közel a serdülőhöz (pl. dolgoznak vagy a gyermeknek saját szobája van, és ott használja leginkább a telefonját), hogy sokan közülük nem értenek annyira az eszközök használatához, hogyvisszanézdhessék a böngészett tartalmakat. Vagy sokszor a szülőknek nincs idejük, energiájuk az ellenőrzéshez, követéshez. Ezért aztán a túlzott használatnak nem mindig vannak következményei, ezt a serdülők egy része kihasználja. A szülők ezt kudarcént, sikertelenségként élik meg. Az alábbi interjúrészletek jól szemléltetik a szülők „vergődését” a szabályozás, a korlátozás terén.

„Nem tudjuk korlátozni... Csináltam olyat, hogy a wifit kikapcsoltam, visszakapcsolták. Csináltam olyat, hogy az összekötőt kivettem, hogy ne tudják... Az még na, nem volt amit csináljanak. Próbáltuk összeszedni a telefonokat, de úgy eldugták, s lehalkították, hogy nem kaptam meg. Ha kérésre kérjük, akkor nem adják ide. Olyan nagyfejűek, nem engednek. Hiába hogy szigorú vagy, nem tudod elvenni a telefont. Mindent elkövetnek. Azt mondja, meg is üthetsz, de nem adják ide” (39. interjúalany).

„Nincs korlát, amikor látom, hogy annyira bele van kapcsolódva, hogy se nem lát, se nem hall, akkor aztán nekem is gyűlik fel és állítom félre. De rendesen remeg a gépért. És akkor én még azért sem (engedem), ülj le és pihenj, vagy pedig gyere velem (apának segíteni)(40. interjúalany)

„D. (a serdülő), ha felkel egy szombat reggel, és odaül a számítógép elé, este 12-kor is meg lehet őt találni ott. Ha odaül, akkor játszik. Amikor mi elmegyünk szombat délelőtt dolgozni, és a nagyszülőkkel vannak itthon, fullba nyomja a gépet (39. interjúalany)

„... figyelmetlen és hanyag (a serdülő), nem tanul annyira, és nem tud odafigyelni, mert mindig azon jár az esze, hogy mikor lehet gépezni. Ha mindig azon gondolkozik, akkor valamilyen szinten már függő. Lehet, hogy az a hiba, hogy nincs megszabva, hogy ettől eddig, hanem csak ettől valameddig. Nincs korlátok között, hogy eddig. Ha ő egy nap alatt kijavítja (helyrehozza a mulasztást), másnap már megint játszhat. Próbáltunk többfélét. Hogy hosszabb időt büntessük. És mi sem tudtuk tartani magunkat hozzá, mert ha én büntettem, meg, akkor ő

(a férj) sajnálta meg, és akkor egymást is noszogattuk, hogy ejsze nem kellett volna” (39.interjúalany).

„Más világban élünk, mint ahogy felnőttünk. Ők nekik most ez van, ezt is tudomásul kell venni, mert nekik ez van. Ő ebben érzi jól magát, és kicsit kell hagyni, hogy legyen gyermek-kora is”. (8. interjúalany)

Majdnem az összes szülő említett olyan helyzeteket, amikor az internetet, az okostelefonokat mint büntetési eszközöket használták. Nemcsak a túlzott használat miatt, hanem egyéb mulasztások, nem-tanulások esetében is az eszközmegvonás bevett büntetési gyakorlattá vált.

„...hogya tényleg azt látom, hogy túlzásokba esik, akkor az a legnagyobb büntetés, hogy elveszem egy- két napra vagy x órára a telefont..”(28. számú interjúalany).

„Büntetés inkább a telefonért van, mert nyomják a telefont közben este, és akkor vagy villanyoltás, vagy elveszem a telefont”(22. számú interjúalany).

„Például ha rossz jegye van, akkor megbüntetem, telefont elveszek, laptopot eldugom” (29. számú interjúalany).

„Igen (elveszem a telefont). Amikor nem végzik el a feladatot, vagy rajta kapom, hogy többet telefonoznak. T.- nak (serdülő) azt mondtam, hogy ha még egyszer meglátom, hogy telefonozol, akkor elveszem egy hónapra. És elvettem egy hónapra a telefonját.”(13. számú interjúalany).

A közösen megalkotott, következetesen betartatott szabályok kis száma, az IKT eszközök ésszerű használatáról szóló közös kommunikáció hiánya óhatatlanul a konfliktusok megszorodásához vezet. Az interjúbeszélgetések során a szülők többen is elmeséltek olyan konfliktusba torkolló szituációkat, amelyek legtöbbször az IKT eszközök túlzott mértékű használata miatt alakultak ki. A konfliktusok nagyobb hányada a szülő-gyermek között alakul ki, és a konfliktusok legfőbb oka, hogy a túlzott internethasználat miatt a serdülők elhanyagolják a tanulást vagy a kiadott otthoni feladataikat. Mivel kevés konkrét szabály van leszögezve az eszközhasználatra vonatkozóan, amelyet számon lehetne kérni a serdültől, egy hosszabb mulasztási folyamat eredményeképpen válik láthatóvá a „probléma”, amikor már megjelennek a rossz jegyek, vagy az el nem végzett otthoni feladatok miatt egyszerűen elfogy a szülő türelme. Ezeknek a konfliktusoknak a kialakulása „kiszámíthatatlan”, több tényező is befolyásolja kirobbanásukat. Ha a szülő fáradtabb, ha sok a teendő, akkor nagyobb az esélye, hogy rászól vagy megbünteti a gyermeket a túlzott IKT használat miatt. Meghatározó a gyermekek

viselkedése is, ha halmozódnak az egyes problémák (rossz jegyet kap, nem jön pontosan haza, visszaszól), nagyobb valószínűséggel következik be a büntetés. A legtöbb családban a konfliktusok feloldása, megoldása a korábban (3.1.5. alfejezet) bemutatott konfliktuskezelés mintájára történik: a szülő indulatossá válik, kiabál, és büntet. A leggyakoribb büntetés ezekben a helyzetekben az IKT eszközök megvonása, elzárása. A család nevelési gyakorlatának függvényében a serdülők vagy tiltakoznak, vagy könyörgőre fogják, és megpróbálják enyhíteni a büntetést. Tehát tulajdonképpen nem születik konstruktív megoldás, közös szabályalkotás, inkább pillanatnyi „tűzoltás” van. A probléma nem oldódik meg, bizonyos időközönként újra és újra felbukkan. A büntetések esetlegesek, sok szülő esetében hiányzik a tudatosság, a következetesség. A legtöbb családban a szülők nem az IKT használat valós veszélyei miatt aggódnak, inkább az „elrabolt” idő haszontalanságát, az el nem végzett feladatokat nehezményezik.

„Túl sokat gépezik. Annyira beleéli magát, hogy bármit mondhatunk neki, nem hallja meg. Vagy K.-val (kistestvér) is durván bánik, azért hogy gépezhessen. Vagy pedig a tanulás rovására megy. Vagy a házimunka nincs megcsinálva, az a kicsi se, amit kértünk tőle” (7. interjúalany).

A szülő-gyermek közötti konfliktusok mellett említést érdemelnek a testvérek közötti konfliktusok is. Ez főleg akkor fordul elő, ha a családban nincs minden gyermeknek saját külön eszköze. A konfliktus oka rendszerint a testvérek közötti megegyezés hiánya, hogy ki mikor, mennyi ideig használhatja a közös eszközt. A szülők legtöbbször nem a közös szabályalkotásban találják meg a megoldást, inkább vásárolnak egy másik eszközt a testvérnek is.

„Ha egyiknek van és a másiknak nincs, akkor itt olyan verekedés van, hogy ments meg jóisten.... És akkor az apja eldugja a laptopot és kerestük... És akkor mondom, hogy de nekem kell, mert olyan is volt, hogy eldugta és nekem se adta ide, hogy nézzem meg a sorozatomat este. És akkor veszekedtünk” (1. interjúalany).

„Most például új telefonom van, és azon van egy olyan játék, ami a többen nem megy, mert az enyém újabb fajta és az övék régebbi. És akkor most persze gond, hogy melyik játsszon hétvégén. A két gyerek között ilyenkor alakul ki a konfliktus, hogy most én akarok játszani, most én akarok, és akkor mindig egyszerre akarnak persze” (21. interjúalany).

A szülők egy kisebb csoportja meggyőződésből nem állított fel szabályokat az IKT eszközök használatára vonatkozóan, vagy mert úgysem tudja ellenőrizni, vagy mert teljesen megbízik gyermekében.

„Nem szoktam ilyen korlátokat (tartalmak, időtartam szabályozása) hozni, és tudod miért nem szoktam? Mert ha én elmegyek munkába, ha nem húzom ki az internetet vagy teszem fel, hiába húzom ki én, ha a kábelt nem vágom el, akkor ő biza, hogy fog netezni” (2. interjúalany).

„Nincs (szabály az internet használatára vonatkozóan a családban). Szerintem azért mindenki tudja, hogy mit lehet. Nem hiszem, hogy szükséges lenne” (34. interjúalany).

„Nálam nincs szabály, mert én úgy láttam, hogy ő amíg magától nem vitte el a telefont se az iskolába, hogy esetleg szünetben egy kicsit netezzen, akkor még nem kellett (szabály)” (30. interjúalany).

3.2.4.2. Érzelmi bevonódás

Azok a szülők, akiknek nevelési gyakorlatában inkább a megbeszélés, rávezetés módszere van túlsúlyban, az IKT eszközhasználat esetében is a magyarázatok, beszélgetések általi szabályozásra törekszik. A beszélgetések többnyire a veszélyekre, a túlzott internet- és telefonhasználat negatív következményeire próbálják felhívni a serdülők figyelmét, a hasznos oldalak ajánlása vagy a szülők részéről nyújtott technikai segítség csak ritkán fordul elő. Ezekben a családokban a szülők inkább megpróbálnak konkrét, érthető elvárásokat megfogalmazni serdülő gyerekük IKT eszközhasználatának szabályozására, törekednek a következetességre, a büntetéseket elkerülendő érvekkel próbálnak hatni gyermekeikre.

„Tehát ha megbeszélem vele és magyarázom, az többet ér, mint bármilyen büntetés” (3. interjúalany).

Nagyobb hangsúlyt fektetnek a kölcsönös bizalom kialakítására, fenntartására, az eltérő álláspontok közelítésére.

„Szabály, hogy hét közben csak akkor kapcsolhat számítógépet, amikortanult. .... csak akkor játszunk, és annak is meg van szabva egy idő. Tehát még hétvégén sincs ilyen, hogy reggeltől estig, egyáltalán, mert ha bemegyek kétszer-háromszor hétvégén a szobába és egyfolytában a gép előtt van, akkor elég heves vita tör ki, vagy olyan is volt, hogy kihúztuk a kábelt” (11. interjúalany).

Jobban ismerik, használják az internet nyújtotta előnyöket, a hátrányokról, veszélyekről is árnyaltabban beszélnek gyermekeiknek. Ezek a szülők általában jobban kezelik az internetet, és magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek.

„Jó dolog, ha okosan használják, de függőséget okozhat. Tehát én nem vagyok a technika ellen, kell a fejlődés minden szinten, csak tudni kell használni. Elmondtam a gyermekeknek, hogy az internetről is csak olyan dolgokat keressünk, ami hasznunkra van, vagy ami tudásunkat gyarapítja, eligazodást ad. Tehát semmiképp se butaságokra pazaroljuk az időnket. A telefonról, mindenképp kell a kapcsolattartás, de ne vegye át a helyét egy eszköz a személyes kapcsolatnak. Tehát legyen idő a barátokra, ne csak telefonon, skypeon keresztül, messengeren keresztül, a személyes kapcsolatok mindenképpen legyenek meg, mert az más” (11. interjúalany).

„Az ismerkedés nem megfelelő emberrel, én ezt el is mondtam, főleg a kicsikének, mert őt érintette jobban ez a dolog, hogy nagyon vigyázzon, hogy kit jelöl vissza ismerősnek vagy kivel ismerkedik. Vagy ha ismerkedik, akkor lehetőleg személyesen (25. interjúalany).

A csak érveléssel, magyarázatokkal, beszélgetésekkel szabályozó szülők száma alacsony, az sem ritka, hogy a családon belül a szülők eltérő módon szabályoznak. Az egyik fél inkább tilt és korlátoz, a másik inkább engedékeny, vagy próbálja érvekkel meggyőzni a serdülőt. Az egyik bizalmat szavaz neki, a másik inkább kontrollál. Ezekben a helyzetekben általában a „tiltó szülőt” kihagyják a bizalmas beszélgetésekből, s a serdülők igyekeznek kívül kerülni annak látóteréből.

„Hazajön (serdülő) ebédet, tabletet kapcsol, zenét hallgat vagy esetleg vannak ezek a Minecraftos játékok, amiket bekapcsol s néz. És ezzel eltelik az egész délutánja. Neki ez a programja, amíg nem vagyunk itthon. El is mondtam neki, hogy nekünk tisztán ez a számítógépfüggőség és a tanulás, itt kezdődik minden gondunk egymással. Mert nem szeret tanulni. Az apja elnézőbb, ő esetleg csak annyit mond neki, hogy anyu ha jön haza, akkor kezdődnek a gondok, miért nem ülsz le... De ennyi.. Emiatt bánkódok rendszeren, mert nem vesz komolyan, megkönnyeztet, úgy érzem sokszor, mintha félvállról venne, mintha le akarna pattintani, és bármi gondja van, először az apjához megy..” (15. interjúalany)

Néhány olyan család is van, ahol bevallásuk szerint nem szoktak az internethasználat előnyeiről, hátrányairól beszélgetni, és az IKT eszközök használatának szabályozása sem okoz problémát. Úgy ítélik meg, hogy serdülőik esetében nincs szükség szabályozásra. Vagy azért, mert a szülők nem tekintik az internet- és telefonhasználatot problémának, szerintük gyermekük annyira őszinte, annyira bizalmas a viszonyuk, hogy ha valami történne, biztosan elmondaná.

„Ha veszélyes lenne, akkor rögtön megmutatná” (37. interjúalany).

„Erről még nem volt téma (az internet használatának szabályairól), de ő tudja általában, hogy mit szabad használni, és mit nem. Úgyhogy akármire nem nagyon lép fel, és nem nagyon tesz ki semmit, nem is nagyon szokott kirakni bármit” (6. interjúalany).

Vagy azért, mert a szülők közül sokan nem érzik a veszélyességét a túlzott internet-használatnak, túl „távolinak” tartják.

„Hát így a közvetlen környezetünkben vagy az ismeretségi körben nem (került senki veszélybe), az internet veszélyeiről a tévében elég sokszor lehetett hallani, vagy baráti körben is volt, amikor beszélgettünk róla, de az, hogy valakinek ebből problémája adódott volna az ismeretségi körből, olyanról nem hallottam” (34. interjúalany).

„Azért is nem (ellenőrzöm), mert nem viselkedik sem másként, vagy nem akar menni vagy akármilyen, nem olyan, hogy most valaki biztatta és azért csinálja, ezért én gondolom, hogy nem történne meg, vagy nem beszélnek olyanról (a kék bálnás esetre hivatkozik)” (33. Interjúalany).

A nyugat-európai kutatásokban gyakran emlegetett együtt-internetezés (active co-use) az általam vizsgált családokban nagyon ritka. Pontosabban előfordul, de általában a serdülő magyaráz és segít a szülőnek, és nem fordítva. Ezek az együtt-internetezések tulajdonképpen technikai segítségnyújtások, amelyek során a serdülő megmutatja szüleinek, hogyan kell információkat keresni, vásárolni, programokat letölteni, kapcsolatokat létesíteni. Ennek elsődleges oka a szülők alacsony IKT kompetenciája, akiknek szükségük van a serdülő segítségére. Ritkábban egy-egy közös filmnézésre, közös játékra is sor kerül.

„Volt olyan, hogy megkértem, hogy meg kellene valamit szerkeszteni vagy kinyomtatni, s láttam, hogy olyan dolgokat készített, hogy el voltunk csodálkozva, hogy hogy lehet. Mi nullák vagyunk” (39. interjúalany).

„Bármiben (segítenek a lányok). Ha bármit kérdezek, segítenek. A beállításoknál is. Most például meg kell kérdezzem, mi lehet, mert a reggeltől elment a hangja. Mert azért ők jobban értik, eleget próbáltam ide-oda belelépni, de nem sikerült nekem” (38. interjúalany).

„Ha valamit akartam rendelni netről, akkor O. (a serdülő) rendelte meg, mert én nem értettem, hogy mit hogy kell. Vagy ha valamit le kell tölteni, akkor ő csinálta meg” (16. interjúalany).

„... most került neki okostelefon (a férjnek), és megtanította a nagyobb fiam, hogy hogy kell messengeren, hogy kell youtube-ozni, mert ugye ment külföldre (17. interjúalany).

A „fordított irányú” közös internetezéseknek komoly hozadéka lehet a serdülők számára, a „szakértői státusz” önbizalmat nyújt számukra, kimondva-kimondatlanul a szülők elismerését élvezik. Különös jelentősége lehet ennek az autoriter nevelési stílusú családok esetében, ahol az aszimmetrikus szülő-gyermek kapcsolat gyengüléséhez is vezethet. Ugyanakkor a közös internetezés olyan társas cselekvésként is felfogható, amely erősíti a szülő-gyermek kapcsolatot, a családi kohéziót.

A megkérdezéskor szűrőprogramot egyetlen interjúalany sem használt. Ennek elsődleges oka valószínűleg, hogy a szülők közül kevesen tudnak ennek lehetőségéről, nem ismerik ennek beállítási módját. Ez az eredmény összecseng Kirwil (2009) 18 európai ország gyermeknevelési gyakorlatát (Romániáét is) vizsgáló kutatásának eredményével, amelyben megállapította, hogy országtól függetlenül a szülők a szabályozásban kevésbé alkalmazzák a technikai megoldásokat, szűrőprogramokat, inkább beszélgetéssel próbálják rávezetni gyermekeiket a helyes használatra.

A serdülő által „fogyasztott” tartalmak közül a szülők többsége leginkább a felnőtt tartalmak (pornográf oldalak) és az agresszív jellegű filmekről óvna serdülőjét. Az ellenőrzések esetlegesek, nem rendszeresek, és nagyon ritkák.

„Azt nem állíthatom, hogy esetleg egyebet nem néz, de ha nem ülsz ott mellette, akkor nem is tudhatom...” (2. számú interjúalany).

„A szexualitás, a reklámok, ahogy jönnek elő már időnap előtt. (Internetezés közben a serdülők) olyasmit nézhetnek, vagy olyasmivel foglalkozhatnak, ami nem nekik való. (7. interjúalany)

„Vannak olyan témák, amik nem nekik valók. Nagyjából követem, holott ők jobban értik kezelni, mint mi”(33. interjúalany).

Az ellenőrzés módja is változó, leginkább a „leskelődés” vagy az előzmények visszanevezése jellemző. Van, akik egyáltalán nem ellenőriznek.

„Na, ez az. Ellenőrizni, azt nem tudom. YouTube-on szokott nézni valamiket. Van úgy, hogy elkobzom (a laptopot) és nem lépik ki, hanem csak lecsukja. Akkor látom, hogy YouTube-on ilyen motoros dolgokat szokott nézni, és szereti ezeket a hülye dübörgő zenéket, az még szokott menni. A telefonja nagyon titkos. Ilyen chatelések s magyarországi beszélgetések, ez megy” (25. interjúalany).

„A youtube-os dolog óta (a serdülő „dokumentálta” az életét, a felvételt likegyűjtés céljából megosztotta a youtube-on) bele szoktam nézni, vagy az üzeneteibe belenézek, mert volt olyan, hogy bejelölt nem tudom kiket, és mondta, hogy csak játékos barát. Mondtam neki, hogy az egészet letörölöd onnan. Most egy ideje megint nem néztem, de kell nézegessem” (17. interjúalany).

„Megkérem hogy oldják fel, mert másképp nem tudom, úgy végig szaladom, de ritkán. Bízok abban, hogy nem... Még egyelőre nem történt olyan, hogy kelljen kövessem. Szoktam figyelmeztetni, amikor hallottam, hogy voltak ilyen-olyan társaságok, vagy mik voltak, a kék bálnás is, hogy nem szabad mindennel foglalkozni. Volt úgy, hogy Sz. (apa) is elvette s megpróbálta, eleinte nem volt lezárva... De nem tudom mire fel van ez a lezárási mánia mindenkinek. Úgy érzem mintha valakinek valami takargatni valója volna. Mert azért itt mind felnőttek vagyunk” (38. interjúalany).

„... szoktam lesegetni a telefonján. Úgy van a szobája, hogy ő nem veszi észre, amikor én bemegyek. És akkor ott állok, és nézem, hogy mit csinál. És akkor van, amikor tényleg a románt (házi feladatot) csinálja” (12. interjúalany).

A serdülők internetes kapcsolatainak ismerete körül szintén sok volt a bizonytalanság. A szülők egyik része elismerte, hogy nem szokta, nem tudja követni gyermeke beszélgetéseit, levelezéseit, chatelését.

„Nem nagyon szoktam követni, és azért nem, mert amikor nem vagyok a közelében, nem tudom miket csinál, vagy éppenséggel mit néz, mert ha nem is lép fel a Facebookra, de beléphet egyéb helyekre” (3. interjúalany).

Mások, önmagukat megnyugtatta, bíznak gyermekük ítélőképességében, nem gondolják, hogy veszély fenyegetné őket. Bár a sztereotípiák szintjén hallottak a veszélyekről (a „kék bálnás” eset, a terroristák, a pedofilek), azokat távoliaknak érzik, amelyek saját gyerekeiket nem érhetik el.

„Azt mondja, hogy az ismerősökkel, osztálytársakkal beszélget... Én még nem vettem észre (hogy másokkal beszélgetne), de lehet. Nem szoktam ellenőrizni, hogy kivel beszélget” (32. interjúalany).

„Idáig tudtam követni teljesen, tudom, hogy kik a barátai. De azért nem mutatom neki azt, hogy közben a telefonjába és belenézek, mert kíváncsi vagyok a dolgokra, hogy hová mennek és mit csinálnak, és nehogy valami...” (4 számú interjúalany)

A szülők néhányszor emlegették azokat a közösségi (leginkább osztályközösségi) hatásokat is, amelyek bizonyos mértékig ösztönzik, néha kényszerítik serdülőiket az internetes játékokba való bekapcsolódásra.

„Sokszor volt ez a probléma, hogy az iskolában kiközösítették őt amiatt, hogy abbahagyta a youtube-ozást. Mindenki ráállt, hogy ezt ne csinálja. És akkor volt egy olyan határ, hogy mondta, hogy őt nem szereti senki” (17. interjúalany)

„Hát a fotókat sem szeretem nagyon, hogy feltegye, cserélgesse, habár az is már ciki, hogyha nem teszi” (28. interjúalany)

A serdülők IKT eszközhasználatának szabályozását, a szülők internetes stílusát vizsgálva megállapítható, hogy ennek alapját tulajdonképpen a szülők általánosan vett nevelési stílusa, gyakorlata képezi. A családok zömében a többnyire hierarchikusan szervezett, aszimmetrikus szülő-gyermek kapcsolat, az ennek megfelelő, inkább utasításokra, számonkérésekre, és nem partneri beszélgetésekre alapozó kommunikáció, kevesebb autonómiára, inkább korlátozó, tiltó, büntetésekre alapozó szabályozás, a kevesebb bizalom, több ellenőrzés jellemző. Ebben a kontextusban érthető, hogy a szülők többsége serdülők IKT eszközhasználatának szabályozásában is inkább korlátozó, tiltó, büntetésekre alapozó módszerekkel próbálkozik. A korlátozások leginkább a használat időtartamára vonatkoznak, a tartalmakat és kapcsolatokat a szülők többsége nehezen tudja követni, szabályozni. Többségük arra panaszkodott, hogy egyre kevésbé vagy egyáltalán nem eredményesek ezek a próbálkozások, hogy ha a serdülő „rákattan” a telefonozásra, vagy online játszásra, akkor gyakran megszegi a korlátokat, és könnyen kijátsza a büntetéseket is. A szülők közül sokan napirenden megküzdnek gyermekeik „szenvédélyével”, és sokszor arra kényszerülnek, hogy „taktikát” váltsanak. Megpróbálják más jellegű tevékenységekkel elterelni a figyelmét az okostelefonról, vagy megpróbálnak beszélgetéseket, tárgyalásokat kezdeményezni. Az állandó konfliktushelyzetek elkerülése érdekében „engedni” kényszerülnek, kompromisszumot kötnek. A serdülőkor amúgy is az önállósodás, leválás időszaka, az okoseszköz megkönnyíti a serdülő számára ezt a folyamatot. És megnehezíti a szülők számára, hiszen ha a serdülő nem akarja, a szülőnek nem lesz rálátása az ő virtuális életére, a fogyasztott tartalmakra, a kapcsolataira. Azok a szülők, akik felismerik ennek veszélyét, megpróbálják kialakítani, megerősíteni a bizalmon alapuló szülő-gyermek kapcsolatot, elfogadással, támogatással viszonyulni a serdülő eszközhasználatához. Akik tudatosabbak gyermeknevelésükben, és több időt, energiát tudnak fordítani gyermekeikre, könnyebben alkalmazkodnak az új helyzethez. Amelyik családban nem nagyon van „kultúrája” az őszinte, nyílt kommunikációnak, ahol a szülők kevesebb időt tudnak gyermekeikkel foglal-

kozni, ott állandó a küzdelem, és több a büntetés. Néhányan a szülők közül belefáradnak, és bizonyos idő után „feladják”. Lemondanak a szigorú szabályozásról, ellenőrzésről, különösen azok, akiknek nincs vagy kevés a saját IKT használati tapasztalatuk, ismeretük. Az interjú beszélgetések alapján az IKT eszközhasználat szabályozását illetően nagyfokú bizonytalanság, tanácsalanság körvonalazódott a szülők zömének részéről, akik gyakran az addigi bejáratott nevelési gyakorlatuk kudarcával szembesültek, akik biztos fogodzók, szablyszerűségek, magatartásminták nélkül kénytelenek megoldásokat találni. Ezt a folyamatot nehezíti, hogy saját digitális kompetenciáik többnyire alacsonyak, hogy kevés olyan ismerettel, saját tapasztalattal rendelkeznek, amelyek segítenék a serdülők helyzetének megértését. Az új helyzetekben folyamatosan reagálniuk, válaszolniuk kell a kihívásokra, amelyek viszonyulásmódok sokaságát eredményezik. Ezek a viszonyulások folyamatosan alakulnak, változnak, néha egy-egy interjúban belül is, nehéz markáns kategóriákat alkotni, szülői stílusokat elkülöníteni. Beszélgetéseikben néha a szigorú szülői tekintély érvényesítésére, máskor a békés megbeszélésre, az őszinte, bizalomra alapozó kommunikációra esküsznek. Ugyanakkor nagyon sokan bizonyos helyzetekben a fizikai bántalmazásnak is létjogosultságot tulajdonítanak. Folyamatos az „útkeresés”, a kísérletezgetés, a viszonyulások újraértelmezése. Ez az ambivalencia mindenképpen arra enged következtetni, hogy „repedezik” a tradicionális szülői tekintély, és ebben az IKT eszközök megjelenésének is jelentős szerepe van.

3.2.4.3. Értelmezések – a szülői stílust meghatározó tényezők

Az IKT eszközök használatának szabályozása, vagy a szülők ehhez való viszonyulása részét képezi a szülők általános nevelési gyakorlatának, és az általuk alkalmazott szülői stratégiák, technikák jól tükrözik a szülők értékrendjét, gyermeknevelésről vallott nézeteiket (Lareau, 2003). Az elméleti felvezető harmadik alfejezetében tárgyalt szakirodalmak rávilágítottak egy sor olyan kulturális és strukturális tényezőre, amelyek jelentősen befolyásolhatják a szülők nevelési stílusát. Kiemelt szerepet tulajdonítottak az osztályhovatartozásnak (Bianchi and Robinson 1997; Cooksey et al. 1997; Coontz 1992; Hays 1996; Lareau 2003; McLanahan 2004; Menaghan 1991), az iskolázottságnak, a foglalkozásnak, a végzett munka komplexitásának (Kohn et al. 1986, Cooksey et al. (1997), a jövedelemnek és a forrásokhoz való hozzáférés lehetőségének (Coontz 1992; Hays 2003; Hochschild 2002;), a szűkebb társadalmi, illetve lakókörnyezetnek (Holloway és Pimlott-Wilson (2014).

A továbbiakban, az említett szakirodalmakra alapozva, bizonyos kulturális és strukturális tényezők és a kutatásba bevont szülők nevelési gyakorlata, stílusa közötti néhány lehetséges összefüggés feltárására vállalkozom.

A szülők iskolai végzettségét vizsgálva, megállapítható, hogy többségüknek szakiskolai végzettsége van, a többiek pedig érettségivel záruló középiskolai végzettséget szereztek. Főiskolai, egyetemi végzettséggel hét anya és egy apa rendelkezik. Ennek megfelelően alakul a szülők foglalkozása is: az apák esetében egy mérnök kivételével mind fizikai foglalkozású szakmunkások vagy gazdálkodnak, az anyák esetében egyharmaduk gyári szakmunkás, nyolcan a kereskedelemben elárúsítóként, bárosként, heten az egészségügyben ápolóként, asszisztensként dolgoznak. Hárman szellemi foglalkozásúak (pedagógus, titkárnő, könyvelő), heten pedig háziasszonyok (a szülők iskolai végzettségét, foglalkozását tartalmazó táblázat a mellékletben megtalálható).

Senki sem dolgozik vezető beosztásban. Tehát összességében azt mondhatjuk, hogy többségük a „munkásosztályt” képviseli, szakiskolai vagy középfokú végzettséggel. Bár a családok jövedelmének felmérésére nem irányult konkrét kérdés, a foglalkozási besorolások, illetve a közvetett utalások alapján jól érezhető, hogy a jövedelmek folyton kiegészítésre szorulnak (hol külföldi munkavállalásból, hol mezőgazdasági tevékenységekből származó bevételekből). Tehát a forrásokhoz való hozzáférés tekintetében sokuk számára behatároltak és szűkösek a lehetőségek.

„Sokszor a pénz miatt is kerül vita ugye, hogy mire költsünk, kérdezi (férj), hogy az kell-e? Biztos kellett-e? Hogyha nyugodtabb vagyok, s úgy reagálok le, hogy hát igen, kell, de ha felkapom a vizet, hogy már megint ezt kérdezed, hát persze hogy kellett, akkor inkább abból kerül a konfliktus” (38. interjúalany).

Az említett kutatási eredmények (Scherman, 2012; Lareau, 2000; Bianchi and Robinson, 1997; McLanahan 2004) rávilágítottak, hogy a szülő iskolázottsága szorosan összefügg a gyermekkel töltött idő mennyiségével, hogy a magasabban iskolázott szülők több minőségi időt töltenek gyermekeikkel, hogy esetükben a tanulás, az iskolai teljesítmény felértékelődik. Hogy több fejlesztő játékot, olvasást, kevesebb passzív tevékenységet (tévés) engedélyeznek. Hogy tudatosabban figyelnek a szabályozásra, a közös szabályalkotásra, a nyitott kommunikációra.

Bár a megkérdezett szülők közül többnyire mindenki fontosnak tartotta gyermeke iskolai előmenetelét, továbbtanulását, a főiskolát, egyetemet végzett anyák részéről több tudatosság és tenniakarás volt érzékelhető. Elmondásuk szerint különös figyelemmel követik gyermekeik iskolai előmenetelét, rendszeresen megpróbálnak segítséget nyújtani, rendszeres napirendre, tanulásra szoktatni őket.

„Tudjuk, hogy a gyerekek, az iskolás tanulónak a tanulás az első és a legfontosabb. Annak érdekében próbálunk megtenni mindent, hogy segítsük, ahol segítségre van szüksége, mert van, amiben segíteni kell. Kicsi plusz román, kicsi plusz matek...” (11 számú interjúalany).

„Elsősorban egyszer a tanulás. Hazaérnek, ebédelnek és utána tanulnak. Ha marad idő, akkor kérem meg csak, hogy segítsenek. Nekiünk az első, itt sehová nem mennek addig, amíg nem tanulnak. Tehát se mezőre, se erdőre, csak annyit, hogy begyűjtanak esetleg délben, de ennél tovább nem” (22. interjúalany)

Ezekben a családokban magasabbak a gyermekek továbbtanulási aspirációi is, többségük mindenképpen a felsőfokú végzettség megszerzését tűzte ki célul. És ezt nemcsak a vágyak szintjén említik, hanem konkrét elképzeléseik vannak az egyes lépcsőfokokról, és a szükséges anyagi áldozatokat is könnyebben meghozzák.

„Muszáj, mert hogyha a kötelet elengedtem, elszalasztottam a kezemből. Én így gondolom. Mert volt úgy, hogy I.-nak (a serdülőnek) azt mondtam, na lássuk, most vedd elő a házi feladatot, lássuk mit írtál le. Mondta I., hogy anyu, hetedikes vagyok. Mondom, engem nem érdekel, ha tizenhetedikes vagy is (....) Panaszom egyáltalán nem lehet tanulási szempontból, viszont ez kemény munka, hogy jól tanuljanak. Ifjúsági szervezetben benne vannak, táncsoportba, misére, mindenhová járnak. Mi szabadságra nem megyünk, soha nekiünk pihenés nincs, de minden táborba igyekeztem elengedni és meg is volt az eredménye, na. Tehát az idén is voltak ifjúsági táborba, a kicsike is volt Magyarországon cserkész táborba, tehát tudjanak beilleszkedni a közösségbe, nekem ez a fontos” (22. interjúalany).

Ők azok, akik fontosabbnak tartják az IKT eszközök használatának szabályozását is, akik nagyobb következetességgel ellenőriznek, akik inkább érvekkel próbálják meggyőzni serdülőiket az egészséges eszközhasználat szükségességéről. Kevesebb korlátozással, tiltással, inkább tudatos terelgetéssel próbálják gyermekeiket olyan tevékenységek felé irányítani, amelyek hasznosak számukra (olvasás, barkácsolás, kreatív jellegű tevékenységek), és ha ilyen jellegű oldalakat böngésznek, azt engedélyezik számukra. Fontos számukra a kétoldalú kommunikáció, a serdülő önállóságának támogatása.

„Sokat beszéltem vele, sokat olvastam neki és sok mindent, most már úgy érzem, hogy lehet nem is kellett volna ennyire kibeszéljek mindent neki. Sokszor olyan jó érzés, mert tényleg sokszor úgy elbeszélgetek vele (a serdülővel), mintha egy felnőtt lenne, és annyira meggondolt meglátásai vannak” (27. interjúalany)

„D.-nak (a nagyobbik gyermek) úgy látom, hogy jó, hogy egy kicsit kikapcsolódik (számítógépezéssel), mert ő azért a könyvet is a kezébe veszi, és ami le van írva házi olvasmánynak, annak utánajár, hogy beszerezzé. És el is olvassa. Neki úgy jó egy kicsit kikapcsolódni. A lakberendezés az ő témája (ilyen jellegű oldalakat néz a serdülő), neki azt látom, hogy nem árt. D. -nél (másik gyermek) azt látom, hogy neki teljesen más” (14. interjúalany).

A szülői stílusok Baumrind és Valcke- féle négyes felosztása szerint leginkább ezek a szülők tartozhatnának az autoritatív csoportba. Ők azok a szülők, akik próbálnak egyértelmű elvárásokat megfogalmazni gyermekiek felé, ugyanakkor próbálják felelősségvállalásra, önszabályozásra nevelni őket. Próbálnak teret engedni a serdülők önállósági törekvéseinek, megtartani a kiépített bizalmat és nyitottnak lenni a közös kommunikációra.

A szakirodalom szerint az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők elsősorban a gyermekek alapszükségleteinek kielégítésére kénytelenek koncentrálni, kevesebb idejük marad foglalkozni a gyermekkel, az őket fejlesztő tevékenységekkel, vagy a gyermekeik iskolai előmenetelével. Kevésbé tudatosak a gyermeknevelésükben, kevesebb az érzelmi alapú beszélgetés, kevesebb jelentőséget tulajdonítanak az iskolának.

A kutatásba bevont szülők közül a szakiskolai végzettséggel rendelkezők a legtöbben reggeltől-estig kénytelenek dolgozni, sőt gyakran gazdálkodnak vagy különösen az apák időszakosan külföldi munkát is vállalnak. Elmondásuk szerint állandó időhiánnyal küzdenek, legtöbbször csak hétvégén adódik lehetőség a gyermekekkel való beszélgetésekre, közös programokra, ritkábban közös játéokra.

“Hát, foglalkozni kéne minél többet a gyerekkel, de még a pénzt is meg kell keresni, a mezőn is dolgozni kell, ha valamilyen szezon beáll, akkor azt kell csinálni, még kevesebb időm jut. Hétközben egyáltalán nem tudok figyelni. Látom Sz. A. -t (szülőtárs), úgy tudja vinni ide-oda, erre-arra, otthon mikor tud dolgozni? Nem tudom, de nekem nincs időm erre, hogy ennyit vigyem őket ide-oda” (1. interjúalany).

Több szülő azt is elmesélte, hogy évek óta nem voltak nyaralni, az állatok, a gazdaság állandó jelenlétet kíván. Az alacsony jövedelmek kiegészítésére végzett folyamatos pluszmunkák tulajdonképpen a gyermekektől veszik el az időt, és nemcsak a fizikai időt, hanem a nevelésükre fordítható energiát is.

„A másik az, hogy nincs amikor (ellenőrizni), mert ha te is napirenden belenéznel, mégis többet tudnál. De mikor úgy el vagy fáradva, akkor nem nagyon jön” (39. interjúalany)

„...egyre kevesebbet beszélgetünk, az is befolyásolja, hogy nagyon sok a tanulnivalója (a gyermeknek), a másik, hogy nekem is nagyon sok dolgom van” (19. interjúalany)

„Szerintem nyugodt körülmény csak akkor tud lenni, amikor az ember nem fáradt, tehát meg kell találni azt a pillanatot, amikor az ember nyugodtan le tud ülni, és nem fáradtan, higgadtan, normálisan megbeszélni” (16. interjúalany).

A hónapokig külföldön tartzkodó, vagy az estig dolgozó apák szinte teljesen kiesnek a gyermeknevelésből, ami azt is jelenti, hogy ennek terhe és felelőssége legtöbbször az anyákra hárul. Az anyák többsége szintén munkába jár, megterhelő fizikai munkát végez, vagy közülük sokan a nagyon sok türelmet, érzelmi bevonódást igénylő segítő szakmákban (ápolók, pedagógus) dolgoznak (Dellinger 2002; Hochschild 1983).

„(Az apa) reggel kimegy fél hatkor a házból, elvégzi az állatokat, elmennek építeni vagy mezőre, vagy valahova, este hazajön fél nyolckor, elvégzi az állatokat és 10-11 órakor jön be. Tehát az, amit együtt van a gyermekekkel, az, amíg kint vannak a mezőn (a család minden tagja szokott segíteni a mezőn). Ez annyira fáj nekem, nem mondom, mert minden évben elme- gyünk valahova nyaralni is, közbe lemegyünk Tusnádra, szóval vannak ilyen napok is, viszont az, hogy leülök, és egyet játszok a gyermekekkel, erre nem jut idő. Nálunk este édesapám örökké vette elő a hegedűt, hegedült, énekeltünk, tehát ez jó volt nekünk. És látom, hogy az én gyermekeim ennyivel szegényebbek, tehát hogy nem játszik velük és akárhogy, az apjuk, tehát a fiúk inkább az apára néznek fel” (13. interjúalany).

Az anyák közül van, aki három váltásban dolgozik, mások hétvégén is kénytelenek munkát vállalni a jövedelem kiegészítése miatt. Ezekben a helyzetekben a gyermekek köve- tése, vagy a közös programok szervezése szinte teljesen lehetetlenné válik.

„Mi ketten járunk munkába, három váltásban a férjemmel, ő még hétvégén is van úgy, hogy kell dolgozzon, és akkor amikor nem vagyunk itthon, akkor a nagyszülőkkal vannak (a gyerekek). Nem tudjuk követni őket, nincs ahogy. Muszáj, különben nem lenne miből meg- élni...” (7. interjúalany).

A gyakran megterhelő munkavégzés mellett az anyák közül sokaknak büntudata van, hogy nem tudnak kellő időt és figyelmet fordítani gyermekeikre, hogy időnként elfogy a türel- mük, és kiabálnak, büntetnek.

„Magamról nem mondhatom, hogy jó szülő vagyok, mert sokszor elgondolkodom azon, hogy hibás vagyok azért, hogy például T. (a gyermek) ennyire nem szeret tanulni. Én bűn-

tudatot érzek emiatt. Hogy a családban ne legyen vita, hogy legyen minden... Ha arról volt szó, hogy megyünk a mezőre, akkor megyünk a mezőre, és volt úgy, hogy a gyermekekre való figyelés elmaradt...” (13. interjúalany).

„Bízok benne, örökké arra gondolok, hogy a Jóisten biztos megsegít. Ha megverem is (a gyermeket), arra gondolok, hogy ahogy mondja az evangélium, Isten a gyermeket ajándékba adja neked, hogyha megverem is, Isten gyermekét vertem meg. Olyan rossz érzésem van, de nagyon sokat imádkozok azért, hogy sikeres legyen az életében, és bízok, hogy a Jóisten biztos megsegíti, amiben én nem tudok segíteni” (39. interjúalany).

„Igen szoktam (büntetni a gyermeket), van amikor letérdel, amikor nem azt csinálja, amit mondtam. Nem mindig, mert azt sem tudom néha, hogy a fejem hol van. Van amikor csak megszidom, hogy nem csinálta meg” (17. interjúalany).

Sok anya arról is beszélt, hogy sokszor már nincs türelme állandóan megkérni a családtagokat, hogy segítsenek, inkább elvégzi helyettük.

„Sokszor volt, hogy elmondtam kétszer- háromszor, hogy légy szíves, porszívózzál, de meg sem hallották. Sokszor a zene úgy megy a szobában, hogy kell kiabáljak, hogy hallják. Akkor volt, hogy már nem volt kedvem se beszélgetni, se kéregetni, se kiabálni, inkább megcsináltam” (16. interjúalany)

Tehát a korlátozó, büntető jellegű nevelési gyakorlatot gyakran a folyamatos, kimerítő, pihenést nélkülöző munkavégzés miatti fáradtság, türelmetlenség is „táplálja”, amely az IKT eszközök szabályozásában is érvényesül. Számukra nagyobb kihívást jelent az IKT eszközök megjelenésével kialakuló új helyzet kezelése is. Többnyire ők azok, akik kevésbé használják, így kevésbé tartják hasznosnak az IKT eszközöket, ezért aztán nehezebben viselik serdülőik „állandó telefonozását”.

„Szabály az is,, hogy egyszer hazajövünk, levetkőzik, tanulunk, és utána telefonozunk. Viszont ez sem jön össze. Azt próbálom, hogy hogy lehet ezt megcsinálni. Lesik, és ahogy kimentem a házból, abban a pillanatban a telefon a kezükben. Beülnek a budira, rájöttem, hogy azért ülnek annyit a budin, mert telefonoznak, és akkor nem szólok rá. Nekem rendesen frászom van ettől, hogy számítógépeznek vagy telefonoznak egyfolytában.” (13 számú interjúalany)

„D.-vel (serdülő) egy kicsit nehezebb, mert hiába kérem, hogy ne a telefont, hanem a könyveket vedd a kezébe, mert házi olvasmány van, nem annyira szereti és nem tudom, hogy tudom rávenni” (14 számú interjúalany).

Mivel a gyermekkel való állandó egyezkedésekre, megbeszélésekre kevés idejük és energiájuk jut, többségük inkább a tiltó, büntetésekkel nyomatékosított szabályozással próbálkozik. Sokan hangot adtak bizonytalanságuknak, büntudatuknak, tudják, hogy a gyermekkel sokkal többet kellene beszélgetni, hogy nem kellene vele kiabálni, őt állandóan büntetni, esetleg fizikailag is bántalmazni. Többen törekednek is ezek alkalmazására, de a hétköznapi gyakorlatban (a sok munka, a „hajtás”, az időhiány, a fáradtság miatt) keveseknek sikerül. Talán ezzel magyarázható az is, hogy sokuknak nehézséget jelent a következetesség. Bár legtöbbször hirtelen felindulásból könnyen büntetnek, de könnyebben engednek is. A serdülők egy része ezt „jó érzékkel” kihasználja, és a büntetések lerövidítését, eltörlését gyakran „kikönyörögi”. Ez a fajta nem következetes, hol tiltásokra, korlátozásokra, hol megengedésre alapozó nevelési stílus az IKT eszközök használatának szabályozásában hosszútávon kevésbé vezet az önkontroll kialakulásához. Ugyanakkor jól tükrözi ezeknek a szülőknek, különösen az anyáknak a nehéz helyzetét, a bizonytalanságot, amely gyakran tehetetlenségérzéssel párosul. Tanácstalanok, azt érzékelik, hogy gyermekeik IKT eszközhasználatát alig tudják szabályozni, hiszen a szabályok közös megbeszélésére, az alkudozásokra kevés idő jut, fizikailag is kevés időt tudnak együtt tölteni. Amikor együtt vannak is, legtöbbször csak a „telefonozásra, számítógépezésre” fordított idő mennyiségét tudják követni, a tartalmakra kevés rálátásuk van. Mivel a serdülők digitális kompetenciái jobbak, bármikor „titkosíthatják” saját online tevékenységüket. Kételyeikkel, félelmeikkel gyakran az anyák magukra maradnak, sok családban a férjek, a nagyszülők a feleség feladatának, felelősségének tekintik a gyermekek nevelését, szabályozását. Külső szakmai segítséget sem nagyon kapnak, az iskolában eddig egyetlen alkalommal (a kék bálnás eset kapcsán) került terítékre a biztonságos internetezés. Többségük saját anyai ösztöneiben és a Jóisten segítségével bízik, szerintük észrevennék, ha gyermekeiket veszély fenyegetné.

“Az biztos, hogy akkor az (az internetes zaklatás.) látszódná az iskolában is, vagy látszana a tanulmányi eredményein is, hogy ott valami gond van, mert annyira csak ismeri mindenki a saját gyerekét, hogy most tudja, hogy egy visszahúzódo vagy egy jó kedélyű, aki szeret beszélgetni, fecsegni, és ha megváltozik, akkor ott valami csak van...” (2. interjúalany).

Inkább a telefonozással elfecsérelt idő, az el nem végzett feladatok miatt aggódnak, az egyéb veszélyeket kevésbé érzékelik. Ehhez az is hozzájárul, hogy a szűkebb közösség biztonságot nyújt számukra, hiszen az ismerőseik, falustársaik közül „senki nem került az internet miatt veszélybe”. Nehéz volna ezeket a szülőket besorolni valamelyik szülői nevelési stílusba. Ugyanaz a szülő, helyzettől függően, hol autoriter, utasít, parancsol, büntet és „nem enged a huszonegyből”, máskor megengedő, nem szid, nem konfrontálódik. Ha az ideje megengedi, és

a helyzet úgy hozza, beszélget gyermekével (az internetről is), magyaráz, vigasztal, felvilágosít, máskor alig van ideje, hogy szót váltson gyermekével. Ezek a szülők bár sokat korlátoznak, tiltanak és büntetnek, azt gondolom, hogy nem sorolhatóak egyértelműen a Baumrind-i értelemben vett autoriter nevelési stílusba. Esetükben általában nincsenek egyértelmű, pontosan megfogalmazott, leszögezett szabályok, amelyeket ellentmondást nem tűrően, szigorúan ellenőriznek. Bár elvárják a gyermek részéről az engedelmisséget, de bizonyos helyzetekben „lazulnak” az elvárások. A szigorú ellenőrzések is esetlegesek. A néhány valóban tekintélyelvű szülő kevés engedményre hajlandó, megköveteli, hogy gyermekei engedelmeskedjenek, szó nélkül teljesítsék a szülők által kijelölt feladatokat. Nevelési gyakorlatukban a korlátozásokat, tiltásokat, büntetést alkalmazzák elsődlegesen. Ezt az IKT eszközhasználat szabályozásában is próbálják fenntartani, amely nagyon sok konfliktust és büntetést von maga után. Közülük kerülnek ki az IKT eszközök használatának legvehemensőbb ellenzői is, hiszen gyakran tekintélyük elleni merényletként érzékelik a serdülők elvonulását a számukra hozzáférhetetlen virtuális világba. Számukra a legnagyobb kihívás a kontrollvesztés elfogadása, a szülői tekintély érvényesítése helyett a bizalomra alapozó szülő-gyermek kapcsolat kiépítése.

Bizonyos szakirodalmak a szülők munkájának autonómiaszintje, összetettsége és a szülők nevelési gyakorlata között is találtak összefüggéseket. Megállapították, hogy a munkavégzésüket önállóan szervező, irányító szülők nevelési gyakorlatukban több autonómiát engedélyeznek gyermekeiknek, a több kontollal felruházott, vezető beosztású szülők pedig gyermeknevelésükben is tudatosabban szerveznek, ellenőriznek (Cooksey et al., 1997; Menaghan, 1991). Ha az említett szempontokból vizsgáljuk a szülők munkáját, beosztását, azt látjuk, hogy a kutatás időszakában senki nem volt vezető beosztásban, a háziasszonyokon kívül mindenki alkalmazotti státuszban dolgozott. A gyárakban, kereskedelemben, egészségügyben dolgozó anyáknak valószínűleg kevés autonómiájuk van arra, hogy munkájukat önállóan szervezzék, irányítsák. A beosztottként végzett munka során a szabályok betartására, alkalmazkodásra szocializálódtak, ennek hatásai talán gyermeknevelési gyakorlatukban is megmutatkozhat. Tény, hogy a szülők többsége gyermekeiktől is elvárja, hogy engedelmeskedjenek, hogy kövessék a szülői utasításokat, parancsokat, hogy ne „háborogjanak” és fogadják el szüleik tanácsát.

„...hogy tartson tiszteletben, ha valamit megkérek, azt csinálja meg, nagyjából így ennyi.” (35. interjúalany)

„...fogadjanak szót, ha valamit mondunk, akkor az legyen úgy, tehát ha jóra intjük, az legyen úgy, a szófogadás és, hogy tudjunk mindent megbeszélni. Ne titkolózzanak, ne hazudjanak” (4. interjúalany).

A korábban bemutatott strukturális és kulturális tényezők kölcsönhatásának keresztmet-
szetében vizsgálva a kutatásomba bevont szülők internetes nevelési stílusát úgy tűnik, hogy a
szülők iskolázottsága az egyik legmeghatározóbb tényező. A magasabb iskolai végzettséggel
(főiskolával, egyetemmel) rendelkező szülők (főleg anyák) esetében figyelhető meg leginkább
a partneri viszonyra alapozó szülő-gyermek kapcsolat, amelyben a szülő tudatosan törekszik a
kölcsönösen nyitott, bizalom teli kommunikációra serdülőjével, ahol a beszélgetések, tárgya-
lások nagyobb szerepet kapnak. Ez megmutatkozik a serdülő IKT eszközhasználatának szabá-
lyozásában is. Mivel ezek a szülők jórészt rendelkeznek bizonyos fokú digitális kompeten-
ciával, pontosabban meg tudják határozni elvárásaikat az okoseszközök használatát illetően,
nemcsak az időtartamot, hanem a tartalmakat és a serdülő kapcsolatait is jobban követik.
Többet érvelnek, magyaráznak, nem annyira korlátozásokkal, inkább meggyőzéssel próbálnak
hatni a serdülőre. Fontosabbnak tartják meghallgatni a serdülő álláspontját, biztosítani számá-
ra bizonyos fokú önállóságot, hogy tapasztalatokat szerezhessen, és a későbbiekben önszabá-
lyozóvá válhasson. Elmondásuk szerint számukra is kihívást jelentenek az IKT eszközök, az
új helyzetben ők is számos nehézséggel szembesülnek. De a korábban megalapozott őszinte-
ségen, elfogadáson alapuló szülő-gyermek kapcsolatban könnyebben megtalálják a hangot
serdülőikkel, bizalmasabb viszonyuknak köszönhetően több rálátásuk nyílik gyermekeik
eszközhasználatának minden vetületére. Nyitottabbak a tájékozódásra, az önképzésre. Bár ők
is küzdenek az időhiánnyal, és általában nélkülözniük kell az apák állandó jelenlétét, több
energiát fordítanak gyermekeik nevelésére, iskolai előmenetelük követésére, jövőjük terve-
zésére. Többet fektetnek be kulturális tőkéjük gyarapításába, amelynek szerves részét képezi a
megfelelő szintű digitális kompetencia kialakítása is.

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel (szakiskola) rendelkező szülők lényegesebben
kevesebb időt és energiát tudnak fordítani gyermekeikre, a sokszor magukra hagyott gyerme-
kek könnyebben válnak az internet, az online játékok rabjává. Mivel szüleik kevésbé értenek
az IKT eszközökhöz, nem tudják ráirányítani serdülőik figyelmét a hasznos oldalakra, a
tartalmas szórakozást, informálódást biztosító programokra. Ezek a serdülők úgy tekintenek
az okostelefonra, a laptopra mint a szórakozás, a játéklehetőség legfőbb eszközére, amely az
egyéb „hiányállapotokat” is kompenzálja. Ezért még nehezebb a szülők számára a szabályo-
zás, a korlátozás. A veszekedések, az esetleges büntetések a harag elmúltával megenyhülnek,
külső kontroll nélkül viszont a serdülő nehezen tudja szabályozni játékszenvedélyét. Több
kutatás is rámutatott, hogy a túlzott mértékű internethasználat jellemzően a negatív, kontrol-
láló szülők, alacsony önkontroll esetén volt magasabb, míg a pozitív, támogató szülői háttér
esetén alacsonyabb mértékű (Li, Dang, Zhang, Zhang, & Guo, 2014). Az alacsonyabb iskolai

végzettséggel rendelkező szülők közül sokan megtapasztalva szabályozási kudarcaikat, gyakran „visszasírják” saját gyermekkoruk szigorú, tekintélyelvűségen alapuló nevelési normáit. Ugyanakkor azt is érzékelik, hogy a „mai világban” ezek nem működnek, hogy a mai serdülők „sokkal felvilágosultabbak”, „velük másképp kell beszélni”. Hiányoznak számukra az ismert módszerek, a bejáratott minták, gyakran kénytelenek feladni korábbi elveiket, elképzeléseiket, és elindulni a bizonytalanság útján. Ez számukra igen megterhelő, a napi nehéz munka után biztonságra, és nem kísérletezgetésekre vágynak. Nevelési gyakorlatukban gyakran együtt van jelen a tiltás, korlátozás, büntetés és a megengedés, vagy időnként akár az elengedés. Nevelési stílusuk már nem autoriter, de nem is autoritatív. Bizonyos dimenziók mentén ugyan még törekednek fenntartani az aszimmetrikus szülő-gyermek viszonyt, az IKT eszközök használatának terén ez nehezen kivitelezhető.

A szülők nevelési stílusának vizsgálatánál az iskolai végzettség mellett természetesen az egyéb tényezők befolyásoló hatásával is számolni kell. A foglalkozások, a jövedelmek, a saját családból hozott nevelési tapasztalatok, értékek, és nem utolsósorban a szűkebb környezet mentalitása, nevelési gyakorlata, azaz a családok anyagi, kulturális tőkéje. Ennek tükrében válik árnyaltabbá a szülők nevelési stílusa, amely bizonyos fokig összhangban van a szülők internetes nevelési stílusával. De nem minden esetben, hiszen az IKT eszközhasználat területén a szülők zöme gyermekeiknél alacsonyabb digitális kompetenciával rendelkezik, ami megnehezíti számukra a megfelelő beavatkozási, szabályozási módozatok megtalálását. Különösen az általában korlátozó, kontrolláló szülő az IKT eszközhasználat terén könnyen „zsákutcába jut”, hiszen az időtartamon kívül a használat egyéb vetületeit alig, vagy egyáltalán nem tudja korlátozni, ellenőrizni. Ez a kognitív disszonancia-állapot gyakran feszültséget, szorongást idéz elő a szülőknél, amely eddigi nevelési gyakorlatuk, elveik újraértelmezésére készíteti őket, és nevelési gyakorlatok, stílusok sokféleségét hozza létre. Így válhatnak az IKT eszközök a szülő-gyermek kapcsolat befolyásoló tényezőivé, alakítóivá. Ennek a változási folyamatnak a nehézségei, bizonytalanságai folyamatosan visszaköszönnek az interjúszövegekben.

A kutatási kérdések megválaszolása

Kutatásom célja egy olyan pillanatnyi helyzetkép megrajzolása, amely az IKT eszközök térhódítása nyomán átalakuló szülő-gyermek kapcsolat bizonyos aspektusait ragadja meg egy székelyföldi községben. A „láttelel” a szülők szemszögéből, az ők percepciói, megélései alapján készült. Az IKT eszközök gyors térhódításával a serdülők olyan eszközök (okostelefonok) birtokába kerültek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy szülők, felnőttek felügyelete, beavatkozása nélkül, szabadon informálódjanak, tájékozódjanak, kapcsolatokat létesítsenek. Ennek a hirtelen jött szabadságnak a megfelelő „kezelése” kihívást jelent mind a serdülők, mind a szüleik számára. Különösen a sok tekintetben hagyományos családmódban működő, faluközösségekben élő, a szülői tekintélynek fontos szerepet tulajdonító, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező családokban okozhat „felfordulást” az új eszközök megjelenése. Nehezítő körülmény, hogy a szülők zömének alacsony a digitális kompetenciája, legtöbbször gyermekeiktől tanulták meg az eszközök használatát. A továbbiakban a konkrét kutatási kérdések megválaszolását kísérelem meg.

- **Székelyföldi, vidéken élő családokban hogyan alakul a szülők viszonyulása kora serdülőkorú gyerekeik internethasználatához?**

Az IKT eszközök térhódítása nyomán néhány év leforgása alatt a vidéken élő családok gyerekeinek kezében is megjelentek az okostelefonok. Az eredmények azt mutatják, hogy a szülők tulajdonképpen nem tudták, hogy milyen következményei lesznek az okoseszközök családban való megjelenésének. Mivel korábban közülük legtöbbször nem használtak ilyen eszközöket, tapasztalatlanok voltak mind a használati mód, mind a gyermekekre gyakorolt hatások tekintetében. Bár a későbbiek során, legtöbbször gyermekeik segítségével, megtanulták alapszinten használni az eszközöket, az igazán nagy kihívást az IKT eszközök gyermekekre gyakorolt hatásának elfogadása, megértése jelenti számukra. Az elmúlt néhány év során gyakorlatilag mindannyian szembesültek egy sor olyan változással, amelyre nem voltak felkészülve, és amelyek állandó problémahelyzetek elé állították őket. Reagálniuk, viszonyulniuk kellett, előzetes ismeretek, követhető modellek, bejáratott gyakorlatok nélkül. Ennek következtében ezek az attitűdök igen széles skálán mozognak, az elfogadástól a teljes elutasításig. Egy szűkebb csoport, többnyire a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, viszonyulásban eljutott az elfogadásig, felismerték az internethasználat pozitív hozadékát, és szerintük „ha jóra használják”, nagyon hasznos lehet az internet mind a felnőttek, mind a gyermekek számára. Érzékelhető bizonyos fokú tudatosság részükről, amelynek köszönhetően gyermekeik eszközhasználatát is igyekeznek szabályozni.

Egy másik kisebb csoport az internethasználat káros hatásait érzékeli leginkább, ők negatívan, elutasítóan viszonyulnak gyermekeik eszköz- és tartalomhasználatához. Ennek legfőbb oka, hogy a szülők állandó elfoglaltsága, követési, szabályozási nehézségei miatt a serdülők naphosszat a szórakoztató tartalmakat (játékok, zenék, youtube-filmecek) és a közösségi oldalakat böngésszik, amely elvonja őket a tanulás, a házimunkák elvégzése mellől. A szülők, akik többnyire alacsony iskolai végzettséggel és nagyon hézagos eszközhasználati tudással rendelkeznek, csak az okostelefon „időrabló” hatását érzékelik, és minden eszközzel megpróbálják tiltani, korlátozni azok használatát. Sokat és gyakran eredménytelenül büntetnek, amely sok konfliktust, veszekedést okoz a családban. Ezek a szülők a legvehemensbb ellenzői az IKT eszközök használatának.

A kutatásba bevont szülők közül legtöbben a „köztes” csoportban vannak, akiknek viszonyulása ambivalens, önmaguk számára sem tisztázott. Látják ők az IKT eszközhasználat előnyeit is (iskolai feladatok megoldásánál, ingyenes kapcsolattartás), de ugyanakkor ők is naponta átéli serdülők eszközhasználatának szabályozási nehézségeit, gyakran kudarcát. Mivel IKT kompetenciáik zömében alapfokúak, nem tudnak partnerként részt venni az eszközhasználatban, betekintést nyerni gyermekeik „digitális” világába. Néha szigorúan szabályozni akarnak, máskor engedékenyek. Ők is érzik, hogy ez a következetlenség nem hatékony, elbizonytalanodnak, tanácstalanok, aggódnak, sokan eddigi nevelési gyakorlatukat is megkérdőjelezzik.

- **A szülők hogyan tudják követni, szabályozni a gyermek internethasználatát? Mennyire van rálátásuk serdülő gyermekük internetes tevékenységeire?**

A kutatásba bevont szülők legalább háromnegyedének digitális kompetenciája viszonylag alacsony, a facebook, a chat és a megszokott oldalak böngészésén túl egyéb nem nagyon használják az IKT eszközöket. Ezek a tudások általában „mechanikusak”, nem látják összefüggésében az illető eszköz működését, ha valami nem úgy működik, ahogyan megszokták, elbizonytalanodnak és segítségre szorulnak. Nem ismerik és nem használják a szűrőprogramokat, a különböző beállítási lehetőségeket. Többségük a tiltó, korlátozó szabályozással próbálkozik, és leginkább a használat időtartamát korlátozzák. A tartalmi vonatkozások a szülők számára már kevésbé követhetőek, alig néhányan állították, hogy időnként visszanezéznek az előzményeket, vagy rákérdeznek a tartalmakra. Az online kapcsolatok szintén nagyon sok szülő számára rejtve maradnak. A serdülők már nem a szülők által is látogatott facebookot használják, inkább instagramon és egyéb oldalakon keresztül kommunikálnak egymással. Különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők számára, akik kevesebb

időt és energiát tudnak gyermekeik nevelésére fordítani, akik kevésbé jártasak az IKT eszközök használatában, komoly kihívást jelent gyermekeik IKT eszközhasználatának szabályozása. A gyakran felügyelet nélkül otthonülő serdülők hajlamosabbak az internetes játékok, közösségi csevegések rabjává válni, és kibújni a szülők ellenőrzése alól. A tiltások, korlátozások büntetésekkel járnak, amely gyakrabban vezet konfliktusokhoz, a szülő-gyermek kapcsolat megromlásához. Többen a szülők közül, akik felismerik ennek veszélyét, megpróbálnak taktikát váltani, egyéb tevékenységekkel elvonni a serdülőt az állandó telefonozástól, beszélgetni velük, bizalmukba férközni. Nagyon sokszor a tiltásra, korlátozásra alapozó szabályozás mellett próbálkoznak beszélgetéssel, rávezetéssel is hatni a serdülőre. A szabályozás kihívást jelent a magasabb iskolai végzettségű, tudatosabban nevelő szülők számára is. Esetükben a korábban kialakított, bizalomra és közvetlen, nyitott kommunikációra alapozó szülő-gyermek kapcsolatban hatékonyabbak a megbeszélések, az egyezkedések, a több autonómiához szokott serdülők könnyebben hajlanak az önszabályozásra. Ugyanakkor tudatosabban terelgetik őket a hasznos oldalak, tartalmak felé, megismertetve velük az internethasználat előnyeit. Néhányan a szabályozás szükségtelenségét hangsúlyozzák, elmondásuk szerint ők „bíznak gyermekükben”, és saját magukban, ők biztosan észrevennék, ha gyermekük veszélybe kerülne.

- **A serdülő gyermek internethasználatából adódik-e konfliktus a családban? Ha igen hogyan tudják ezeket kezelni, illetve milyen hatással van a serdülő internethasználat a szülő-gyermek kapcsolatra?**

A szülők beszámolóí alapján egyértelműen megállapítható, hogy az IKT eszközök megjelenése a családban a konfliktusok megsokasodásához vezetett. A szülők gyermekeik „megváltozását” egyrészt a serdülőkor számlájára írják, másrészt határozottan állítják, hogy a „telefonozás” miatt gyakoribbak a konfliktusok. A beszélgetések során több szülő is hangsúlyozta azokat a változásokat, amelyek a serdülőkorral együtt következtek be a gyermekek viselkedésében (visszaszólnak a szülőnek, érzékenyebbek, zárkózottabbak, indulatosabbak), ugyanakkor azt is megfogalmazták, hogy a „mai gyermekek másak”. Már nemcsak fizikailag akarnak minél többet távol lenni a szülőtől (barátokkal elvonulni), hanem saját virtuális világukba is gyakran visszahúzódnak. Az a világ a szülő számára nem átlátható, ezért a szülők zöme nehezen viseli ezt a fajta elvonulást. Mind az „elfecsérelt idő” mennyisége miatt, mind a titokzatosság, az ellenőrizhetetlenség miatt gyakran tesznek szemrehányást gyermekeiknek. Különösen a reggeltől estig dolgozó szülők vannak nehezebb helyzetben, hiszen kevés lehetőségük és eszközük van az ellenőrzésre. Nagyon gyakran az el nem végzett feladatok, az iskolai gyengülő teljesítmények utalnak arra, hogy a serdülő figyelmét teljesen magával

ragadja az online játék, a youtube-os filmecek vagy a chatelés. Ekkor általában következnek a büntetések, amelyek igen sok esetben a digitális eszközök megvonását, az internetes kapcsolatok letiltását jelentik. A szülők elmondása szerint a konfliktusok szinte mindennaposak, a büntetések pedig a többszöri figyelmeztetéstől indulnak, és nem ritkán az eszközök kikapcsolásával, elzárásával fejeződnek be. Ritkán születnek konstruktív megoldások, egyik fél sem szívesen enged az érdekeiből. A konfliktusok kisebb-nagyobb gyakorisággal kiújulnak, egy-egy „alkalmi” büntetés után a szülő pillanatnyilag lenyugszik, a serdülő ideig-óráig próbál alkalmazkodni, majd minden kezdődik előlről. A probléma nem oldódik meg megnyugtatóan, az állandó küzdelem szerves részévé válik a család életének. Ez gyakran a szülő-gyermek kapcsolat megromlásához, a serdülő elzárkózásához vezet. Néhányan az anyák közül lelkiismertfurdalásról, büntudatról beszéltek, magukat okolva a megromlott viszonyokért.

Abban a néhány családban, ahol a szülők a szabályozás során próbálják elkerülni a tiltás, büntetés módszerét, és inkább a beszélgetések, egyezkedések útját választják, kevesebb konfliktust említettek. Elmondásuk szerint ők igyekeznek meghallgatni, megérteni a serdülő álláspontját is, így ez kevesebb konfrontációval, kevesebb konfliktussal jár.

- **IKT eszközhasználat okozta új helyzetek (konfliktusok) milyen változásokat hoztak a családok életében, különös tekintettel a gyermeknevelési gyakorlatra?**

Az általam vizsgált terepen a gyermeknevelésben érvényes értékek, elvek tekintetében erőteljes az ún. hagyományos családi nevelés értékeinek jelenléte. Gyermeküket tiszteletmegadásra, engedelmességre, pontosságra, rendtartásra, szorgalomra, becsületességre próbálják nevelni. A nevelési gyakorlatban a tiltás, a korlátozás, a büntetés szabályozó szerepe erősen jelen van, kevesebb a dicséret és a jutalmazás. A munkának igen nagy értéke van a családokban, a gyermekeket már kis koruktól fogva megpróbálják bevonni a háztartási, ház körüli munkák végzésébe. A hagyományos értékek továbbélését a településen a családok vallásossága is támogatja. Az esetek többségében a szülő-gyermek között hierarchikus viszony érvényesül, a szülő képviseli a tekintélyt, a tudást, a követendő példát. Ez a kommunikációban is megmutatkozik, általában feladatot, parancsot kap a gyermek, amit teljesíteni kell. Kevés családban engedik meg a szülők, hogy a gyermek beleszóljon a „felnőttek dolgába”, hogy visszaszóljon, elégedetlenkedjen. A munkamegosztás terén szintén erősen él a hagyományos családokra jellemző felosztás, az apa a pénzkereső, a család anyagi biztonságának biztosításáért felelős, ugyanakkor a „kinti”, ház körüli munkák is az ő hatáskörébe tartoznak. Az anya, bár ma már ő is legtöbbször pénzt keres, felel a háztartásért és a gyermekek neveléséért. A gyermekeknek bár elsődleges dolguk a tanulás, azért főleg a gazdálkodó családokban nekik

is részt kell venniük a munkákban. Az állatok etetése, a fa behordása hagyományosan a fiúk, a takarítás, mosogatás a lányok munkája. A kisebb testvérek nevelésében több feladat a nagyobb testvérekre hárul (felügyelik, amíg a szülők nincsenek otthon, megetetik stb.). A nagyszülőket, időseket tisztelni kell, a kiterjesztett családokban ez fokozottan érvényes. Nekik még a felnőtt szülők is engedelmeskednek, akkor is, ha nem érzik ezt mindig igazságosnak.

Az IKT eszközök, okostelefonok megjelenése a családokban egész sor változást idézett elő a szülő-gyermek kapcsolatának alakulásában. A saját okoseszközök megjelenésével a gyermekek egyéni szabadsága megnőtt, hiszen az internet világában közvetlenül hozzáférhetnek bármilyen információhoz, szülői közvetítés, ellenőrzés nélkül létesíthetnek kapcsolatokat. Saját maguk választhatják meg maguknak szórakozási lehetőségeiket, és az időfelhasználással is szabadabban rendelkezhetnek. A szülők számára a serdülő „digitális elvonulása” nehezen elviselhető, hiszen azon kívül, hogy az idő alatt „kiesik” a hétköznapi tevékenységekből, a követett tartalmak, a közösségi oldalakon keresztül létrehozott kapcsolatok is rejtve maradnak a szülők előtt. Ha a barátokkal, kortársakkal mennek valahová a serdülők, ahhoz engedélyt kell kérniük, azokat a találkozásokat lehet ellenőrizni, ismerősöktől, barátok szüleitől érdeklődni, mondhatni a falu közösségének szeme előtt zajlanak az „elvonulások”. Viszont ha ezek a találkozások áttevéődnek a virtuális világba, a szülő is, a közösség is kívül marad. Ugyanakkor a virtuális világról alkotott közösségi vélemény sem föltétlenül pozitív, inkább annak veszélyei, hátrányai kerülnek kibeszélésre. A legegyszerűbb gazdálkodó szülő is, aki egyáltalán nem használja az IKT eszközöket, tudja, hogy az interneten mindenféle, koruknak nem megfelelő tartalomhoz hozzáférhetnek a serdülők. A szülők jelentős többsége úgy érzi, hogy a serdülők IKT eszköz- és tartalomhasználatát nehezen vagy egyáltalán nem tudja szabályozni, hiszen a „nap minden órájában nem állhat mellette”. Sokan fogalmazták meg, hogy legszívesebben teljesen eltiltanák gyermekeiket ezen eszközök használatától. A szülők számára a gyermek internethasználata mindennapi, folyamatos kihívást jelent, amely válaszra, reakcióra kényszeríti őket. Bár a szülők szabályozni, ellenőrizni szeretnék ezeket a tevékenységeket, tartalmakat, oldalakat, ez több nehézségbe ütközik. A szülők egy jelentős hányada reggeltől estig dolgozik, sok családban még gazdálkodnak is, így nagyon kevés időt tudnak együtt tölteni gyermekeikkel. Mivel kevés alkalom adódik az elmélyültebb beszélgetésekre, és a közvetlen szabályozás, ellenőrzés is esetleges, a szülők többségének alig van rálátása gyermeke tartalomfogyasztására, internetes kapcsolataira. Mivel a serdülők IKT kompetenciái jobbak a szüleikénél, könnyedén kijátszhatják a „szigorú” szabályokat, és nem avatják be szüleiket saját virtuális világuk rejtelseibe. Nagyon sok szülő felismerte, hogy tekintéllyel, büntetésekkel csak még jobban eltávolítják maguktól gyermekeiket, akik még inkább saját

virtuális világukba menekülnek. Többen hangsúlyozták, hogy egyetlen mód arra, hogy ne „veszítsék el” gyermekeiket, a kölcsönös bizalomnak a kiépítése, az őszinte beszélgetések. Bár ez nem mindig sikerül, különösen a több műszakban dolgozó anyáknak, akiknek a háztartási teendőket is el kell látniuk, és a fáradtság, az időhiány miatt gyakrabban türelmetlenek, de elmondásuk szerint törekednek erre. Van, aki azt is megfogalmazta, hogy az IKT eszközök térhódításával ma már sokkal tájékozottabbak, szélesebb látókörűek a serdülők, csak tekintéllyel nem lehet őket meggyőzni. Véleményüket bátrabban hangoztatják, gyakran érvelnek, vitatkoznak, és elvárják, hogy meghallgassák őket. A szülőket szinte kényszerítik arra, hogy nevelési gyakorlatukban nyissanak a demokratikusabb elvek, módszerek felé. Ez az „átállás” nagyon sok szülő számára okoz nehézséget, bizonytalanságot, különösen, ha nem tudnak közvetlen, őszinteségen alapuló kapcsolatot kiépíteni serdülő gyermekükkel. Ha a korábbi nevelési gyakorlat erős tekintélyelvűségre épült, ha a szülő nem tud elvonatkoztatni saját szocializációs mintáitól, ha csak büntetésekkel próbálja jobb belátásra bírni gyermekét az eszközhasználat terén, egyre nagyobbá válik a távolság szülő és gyermeke között. A szülők többsége nemcsak az IKT eszközök használatát tanulja, hanem a partneri viszonyon alapuló, kölcsönös bizalomra és őszinteségre épülő szülő-gyermek kapcsolat kialakítását is. Néhányuk még nehezen változtat, büntet, tagad és elutasít, és vannak (szintén kevesen), akik tudatosabbak, akik nyitottabbak a változásokra, akik nevelési gyakorlatukban is, és az IKT eszközhasználat szabályozásában is a közös megbeszélésekre, a kölcsönös bizalomra építenek. A többség a két végpont között különböző fázisokban van, helyzetektől függően hol az autoriter, hol a demokratikus énje kerekedik felül, és annak megfelelően nevel.

- **Az IKT eszközhasználatból adódó konfliktushelyzetek milyen változásokat generálnak a szülői szerepek tekintetében?**

A kutatási tapasztalataim alapján a megkérdezett családok többségében jelen vannak a hagyományos, tekintélyelvű családmódellem jellemzői, amelyben hierarchikus a szülő-gyermek közötti kapcsolat, a szülő mint „felnőtt”, a tapasztalat és a tudás birtokosa, aki engedelmességet vár el gyermekétől. Az ő szava, véleménye a mérvadó, a gyermeknek azt kell csinálnia, amit a felnőtt mond, neki alkalmazkodnia kell. Az IKT eszközök megjelenése a szülők számára új helyzetet teremtett, hiszen az adott területen ők nem tudták képviselni a „tudást”, a „tapasztalatot”, hiszen nem rendelkeztek azokkal a kompetenciákkal, amelyek ehhez szükségesek lettek volna. Ezekhez az eszközökhöz a gyermekek értettek/értenek jobban, a szülők általuk ismerkedtek meg az eszközökkel, tőlük tanulták/tanulják meg azok használatát. Egy fordított szocializációs folyamatról beszélhetünk, amelyben megcserélődtek a szerepek: a gyermek vált az ismeretek, készségek birtokosává, a szülő pedig gyermekétől tanul. A vizs-

gálatba bevont szülők mind elismerték gyermekeik többlettudását ezen a területen, van, aki tiszteletének is hangot adott. Ezzel tulajdonképpen felborult a hagyományos családmodell rendje, az aszimmetrikus szülő-gyermek viszony veszített érvényességéből. Az IKT eszközöknek köszönhetően a gyermekek már nemcsak szüleiktől szerezhetnek információkat, saját érdeklődésüknek megfelelően, szülői kontroll nélkül böngésződhetnek a világhálón. Olyan ismeretekre, tájékozottságra tehetnek szert, amelyek felülmúlják szüleikét, amely önálló véleményalkotásra készítetik őket. Ezek következtében nagyobb eséllyel kérdőjelezzik meg szüleik mindenhatóságát, kritikusabban viszonyulnak hozzájuk. Bátrabban kifejezésre juttatják véleményüket, már nem mindenben engedelmeskednek, csak tekintéllyel nehezen meggyőzhetőek. A szülői büntetések kevésbé hatékonyak, helyettük magalapozott érvekre, őszinte beszélgetésekre tartanak igényt. Ha a szülők ezt nem ismerik fel, és nem tudnak alkalmazkodni az új kihívásokhoz, a serdülők kizárják őket világukból, keveset kommunikálnak, nem avatják be mindennapjaikba. Saját szabad virtuális világukba menekülnek, új kapcsolatokat létesítenek. Az IKT eszközök megjelenése tulajdonképpen egyfajta konkurenciát jelent a szülőknek, nem megfelelő szülő-gyermek kapcsolat esetén a serdülők számára egy alternatív világot nyújt, ahol szülői ellenőrzés nélkül, szabadon, kötöttségek nélkül informálódhat, ismerkedhet. Ennek veszélyét az autoritatív szülők már tudatosították, a többiek a sorozatos küzdelmek – alkudozások- beszélgetések folyamatában csiszolgatják nevelési gyakorlatukat.

- **A szülők serdülőik IKT eszközhasználatához való viszonyulását, szülői internetes stílusát hogyan befolyásolják a különböző strukturális és kulturális tényezők (iskolázottság, foglalkozás, jövedelem, elvek, értékek)?**

A kutatásomba bevont szülők szinte háromnegyede szakiskolai végzettséggel rendelkezik, főiskolája, egyeteme csapán egyetlen apának és...anyának van. Foglalkozások tekintetében az apák egyetlen mérnök kivételével fizikai munkát végeznek, az anyák közül hárman szellemi foglalkozásúak. A háztartások több mint felében az alkalmazotti munka mellett gazdálkodnak is. Az interjúk során többször történik utalás a szűkös jövedelmekre, ezek kiegészítésének szükségességére. A megkérdezett szülők közül senki nem származik értelmiségi családból, többségük a hagyományos családmodell szerint működő családokban nevelkedett.

Az interjúbeszélgetések alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a szülők IKT eszközhasználati szabályozása, az internetes szülői stílusa leginkább a szülők iskolai végzettsége mentén mutat különbségeket. A főiskolát, egyetemet végzett anyák azok, akik leginkább törekednek a partneri viszonyra alapozó szülő-gyermek kapcsolatra, a kölcsönösen nyitott,

bizalommal teli kommunikációra, amely megmutatkozik a serdülő IKT eszközhasználatának szabályozásában is. Mivel ezek a szülők jórészt rendelkeznek bizonyos fokú digitális kompetenciával, pontosabban meg tudják határozni elvárásaikat az okoseszközök használatát illetően, nemcsak az időtartamot, hanem a tartalmakat és a serdülő kapcsolatait is jobban követik. Többet érvelnek, magyaráznak, nem annyira korlátozásokkal, inkább meggyőzéssel próbálnak hatni a serdülőre. Többet és tudatosabban fektetnek be saját és gyermekeik kulturális tőkéjének gyarapításába, amelynek szerves részét képezi a megfelelő szintű digitális kompetencia kialakítása is.

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel (szakiskola) rendelkező szülők lényegesebben kevesebb időt és energiát tudnak fordítani gyermekeikre. Kevésbé rendszeresen tudják követni, ellenőrizni tevékenységüket, inkább korlátozásokkal, tiltásokkal próbálják szabályozni serdülőik IKT eszközhasználatát. Kevés idő és energia marad a beszélgetésekre, a közös programokra, kevésbé jellemző a közvetlen, nyitott szülő-gyermek kommunikáció. A szabályok inkább az eszközhasználat időtartamára vonatkoznak, a böngészett tartalmak és az internetes kapcsolatok követése az általában alacsony digitális kompetenciával rendelkező szülők számára nehézségekbe ütközik. A büntetések többnyire esetlegesek, helyzetfüggőek. Általában akkor torkollik egy-egy konfliktus komolyabb büntetésekbe, amikor a szülő fáradtabb, stresszesebb, vagy amikor „tornyosulnak” az el nem végzett feladatok, munkák. Máskor könnyebben elnézik a serdülő többórás internetezését. Ezeknek a szülőknek sokkal nagyobb kihívást jelent az IKT eszközök megjelenése okozta változásokkal való szembesülés, sokkal nehezebben viselik a kontrollvesztést, kevésbé tudatosak nevelésükben. A hol szigorú, hol engedékeny szabályozás mögött nagyfokú bizonytalanság, tanácstalanság húzódik meg, az eddig hatékonynak érzett nevelési gyakorlat megkérdőjeleződik. Hiányoznak a „receptek”, a bejáratott módszerek, minták. A szülőknek maguknak kell megtalálniuk a „kiutat” ebből a számukra sem mindig érthető frusztráló helyzetből. Bár sokan hangoztatják a szülő-gyermek közötti kölcsönös bizalom, az elfogadás, megértés szükségességét, a hétköznapi gyakorlatba „beivódott” felfogások, a szülői tekintélyre alapozó nevelési módszerek még erősen jelen vannak.

Összegzés, következtetések

Az internetezés, az IKT eszközök használata mára már szerves részévé vált a gyermekek hétköznapijainak, a gyermekek egyre fiatalabb korban találkoznak az internet világával. Ez azt jelenti, hogy a gyermekeknek már a családban meg kellene tanulniuk a hatékony és egészséges internethasználatot, hogy a digitális kompetenciák kialakítása a családi szocializáció részét képezze. Ezek a normatív elvárások azonban a különböző szociokulturális környezetekben igen eltérően érvényesülnek. Kutatásom során azt vizsgálom, hogy a székelyföldi rurális térség egyik községében a digitális eszközök milyen hatással vannak a szülő-gyerek kapcsolatra, milyen a szülők viszonyulásmódja az IKT eszközökhöz, milyen szabályozási, ellenőrzési mechanizmusokat működtetnek. A helyzetkép a szülők percepciója alapján, az ők perspektívájából, az ők megéléseik, vallomásaik, tapasztalataik alapján készült. Dolgozatom elméleti része két alapvető fogalom köré szerveződik, a családi szocializációhoz és az IKT eszközhasználathoz kapcsolódó szakirodalmakra alapoz. A család fogalmának meghatározásával, a családi szerepekkel és a család modern kori változásaival kapcsolatos szakirodalmak áttekintése, a családszociológiai elméletek tanulmányozása hozzásegített, hogy a kutatásomba bevont, rurális térségben élő családok működését (családi szerepek, munkamegosztás, gyermeknevelési gyakorlat, kommunikáció) megértsem, kutatási eredményeimet értelmezsem. Különös figyelemmel olvastam a szülői nevelési elveket, attitűdöket, illetve a serdülőkor mint életszakasz jellemzőit tárgyaló szakirodalmakat. A fiatalok, gyermekek internethasználatát, ennek a családi életre gyakorolt hatását, a szülői viszonyulásmódok alakulását, a különböző strukturális és kulturális tényezőknek a szülői nevelési stílusra gyakorolt hatását vizsgáló kutatási eredmények, elméletek képezték dolgozatom módszertani alapjait. A helyi, térségi kutatási eredmények, illetve a kapcsolódó szakirodalmak az eredmények értelmezéséhez szükséges társadalmi kontextus megértését tették lehetővé számomra.

Kutatásom terepe egy székelyföldi nagyközség, kutatásom célcsoportja a község hetedik-nyolcadik osztályos tanulóinak szülei. Negyven szülővel készítettem egy-másfél órás félig strukturált interjúkat, amelynek legfőbb dimenziói a következők: családmodell, családi szocializáció, kommunikáció, bizalom, konfliktusok, infokommunikáció, internethasználat (eszközellátottság, internethasználati kompetenciák, szülői viszonyulás, szabályozás, ellenőrzés).

A vizsgált családokban a nemi szerepeket, a családi munkamegosztást, a követett értékeket és elveket, a gyermeknevelési gyakorlatot, a jutalmazások, büntetések rendszerét, konfliktuskezelési módokat vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a családok

nagyon sok dimenzió mentén a „hagyományos családmmodell” kategóriájába tartoznak. A legtöbb családban még mindig az anyákra hárul a gyermekek nevelése, a hagyományos munkamegosztás érvényesül. Nevelési elvek tekintetében az autoriter szülői stílus eszközei hangsúlyosan jelen vannak, a kommunikáció szabályozott, gyakran hierarchikus, a konfliktuskezelés nem feltétlenül megoldásközpontú. Alapértékek a szülők, idősek tisztelete, a szófogadás, az engedelmesség, a szülők által felállított szabályok elfogadása, tiszteletben tartása. Nevelési elveiket tekintve többen vallják magukat „demokratikusnak”, azonban nevelési gyakorlatukban ez nem érvényesül következetesen. A szülők egy jelentős része kimondva-kimondatlanul folyamatosan viszonyítja és hasonlítja saját nevelési elveit, módszereit a saját gyerekkorukban megtapasztalt módszerekhez, sokan „visszasírják” a szülők akkori tekintélyét. A beszélgetések során jól kitapintható volt egyfajta kettősség a szülők nevelésről vallott nézeteikben, a múlt és a jelen gyakori „ütközése”, a „tudom” és „teszem” közötti ellentmondás. A szülők értékpreferenciáit összegezve azt látjuk, hogy a hagyományos, klasszikus értékek (tisztelet, a becsületesség, a munka, a rend, a tanulás, engedelmesség, kitartás, pontosság) a családi nevelésben még mindig túlsúlyban vannak, de ugyanakkor megfogalmazódott az igény a demokratikusabb értékek követésére (őszinteség, a dolgok megbeszélése, közvetlenség, motiváció) is, amelyek a gyermekkel való bizalmas kapcsolat kialakítását és fenntartását célozzák. Talán azt mondhatjuk, hogy a családok nevelési elveiket tekintve egyfajta „átmeneti” fázisban vannak, amely sok bizonytalansággal, útkereséssel, kísérletezgetéssel jár együtt.

Az internet és a digitális eszközhasználat „berobbanása” a családok életébe további bizonytalanságokat, gyakran működési zavarokat okozott. Az internet, a saját okostelefonok megjelenésével a serdülők számára egy új világ vált hozzáférhetővé, amelyben nincs vagy kevés szülői jelenlét, szabályozás vagy ellenőrzés. Számukra a virtuális világban töltött idő elsődleges kapcsolódási vagy szórakozási lehetőséggé (szórakozás, információszerezés, kapcsolattartás) vált, gyakran elvonva őket a családi vagy iskolai tevékenységektől, programoktól. A szülők alacsony szintű digitális kompetenciái kevésbé teszik lehetővé, hogy érdemben részesei lehessenek gyermekeik virtuális világának, számukra majdhogynem teljesen átláthatatlan gyerekeik eszközhasználatának tartalma, ezért sokszor szülői tekintélyüket bevetve próbálják elvonni gyermekeiket az IKT eszközhasználatától. Ez konfliktushelyzetek egész sorát generálja a szülő-gyerek kapcsolatban, gyakran megzavarja a családok működését.

Kutatási tapasztalataim azt mutatják, hogy a megkérdezett szülők többségének viszonyulása a gyermekeik IKT eszköz- és tartalomhasználatához ambivalens, önmaguk számára is tisztázatlan, néhányan pedig kimondottan negatívan viszonyulnak. Bár tudják, hogy hasznos

is lehet, pl. az információszerzés vagy kapcsolattartás szempontjából, inkább szeretnék távol tartani tőle gyermekeiket. Bár a „veszélyeket” közelről még nem tapasztalták meg, azon kívül, hogy a gyermekek sok időt „elvesztegetnek az internetezéssel”, mégis attitűdjeikben az elutasítás, távoltartás gyakran jut kifejezésre.

Eszközellátottság tekintetében elmondható, hogy minden családban több eszköz is megtalálható, minden serdülőnek van saját okostelefonja, internethozzáférése. A digitális kompetenciák tekintetében nagy szakadék tátong a szülők és a serdülők kompetenciái között. A szülők zöme saját gyermekétől tanulta meg az okoseszközök használatát, máig tőlük kérnek segítséget, ha elakadnak. Az IKT eszközök használatának terén „fordított szocializációról” beszélhetünk, amelynek során a serdülők tanítják szüleiket az internethasználatra. A szülők többségének digitális kompetenciája alacsony szintű, amely megnehezíti számukra gyermekeik IKT tevékenységének követését, szabályozását.

A szülők számára a legnagyobb kihívást a serdülők IKT eszközhasználatának szabályozása, ellenőrzése okozza. A gyermekek már nemcsak a szülői „szűrőn” keresztül juthatnak információkhoz, nincs szükségük közvetítőre, szülői engedélyre, ahhoz, hogy új kapcsolatokat létesítsenek, informálódjanak. Egyre tájékozottabbak, önálló véleményt formálnak, érvelnek és vitatkoznak. A szülők zöme, különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, korlátozásokkal, tiltásokkal próbálja távol tartani gyermekét az okoseszközöktől, amelyek ritkán öltik pontosan rögzített elvárások, rendszeresen betartatott szabályok formáját. Különösen a naphosszat dolgozó szülőknek kevés ideje, energiája marad a rendszeres felügyeletre, követésre, ezért ezekben a családokban általában többet interneteznek, telefonoznak a serdülők. Helyzetektől, állapotoktól (fáradtság, stressz, terheltség) függően a szülők próbálnak büntetni, amely gyakran az eszközök elzárásában, kikapcsolásában jut kifejezésre. Ezeknek a büntetéseknek a kivitelezése nagyon sok esetben plusz nehézséget okoz a szülőknek, akik a pillanatnyi felindultság után lenyugodva engedményeket tesznek, vagy megszakítják a büntetést. Ez a „húzd meg – ereszd meg” típusú szabályozást gyakran érzik eredménytelennek, a serdülők egy része nagyon könnyedén megtalálja a módját a korlátozások, büntetések kijátszásának. Többen megfogalmazták, hogy eddigi nevelési módszereik, fegyelmezési eszközeik egyre kevésbé működnek, hogy a korábitól eltérő viszonyulásra kényszerülnek. Úgy érzik, bizonyos helyzetekben „többet kell engedniük”, és ez a kontrollvesztés megingatja őket az eddigi gyermeknevelésről vallott nézeteikben. Sokuk számára ez az „átmeneti állapot” igen megterhelő, tele vannak bizonytalansággal, nincsenek egyértelműen elfogadott, bejáratott, hatékony módszerek, magatartásmodellek. Egyesek próbálgatnak, kísérletezgetnek, mások feladják, és reménykednek, hogy „nem éri baj” gyermekeiket. Azokban a családokban, ahol

már korábban is viszonylag jól működött a szülő-gyermek kapcsolat, közvetlenebb és nyitottabb volt a kommunikáció, ott az IKT eszközhasználat szabályozása is mondhatni gördülékenyebb. Különösen a felsőfokú végzettséggel rendelkező anyák többet és tudatosabban beszélgetnek serdülőkkel az IKT eszközökről, többször meghallgatják serdülők álláspontját, alkudoznak, egyezkednek a szabályok meghozatalakor, így aztán kevesebbet is büntetnek, korlátoznak.

A közös IKT eszközhasználat partneri viszonyt feltételezne szülő és gyermek között, de az általam vizsgált családok zömében erre kevés példa van. Inkább folyamatos „küzdelemről” beszélhetünk, mindkét fél a maga érdekeit próbálja érvényesíteni. A serdülő a közvetlen internet-hozzáféréssel és az okostelefonnal olyan szabadságra tett szert, amely lehetővé teszi számára a szülői ellenőrzés nagyfokú kiiktatását, egy saját „privát világ” létrehozását. A szülők zömének jelenlegi IKT-s kompetenciaszintje nem elég ahhoz, hogy a gyermekek privát virtuális világába beléphessenek. „Kívülállókként” a külső kereteket, az eszközhasználat idejét, időtartamát próbálják szabályozni, a tartalmakat, a létrehozott kapcsolatokat nehezen tudják átlátni. A gyakran a szülői tekintély érvényesítésével szabályozott IKT használat, a korlátozások, tiltások sok családban a konfliktusok megsokasodásához, a szülő-gyermek kapcsolat megromlásához vezetnek. „Miközben az IKT eszközök a szülő-gyerekek között integrációs szerepet kellene betöltsenek, a helyzet kezelésének a kényszere a szülő-gyerekek közötti távolság növekedését eredményezi” (Biró, 2018). Az eltávolodás, az állandó konfliktusok elkerülése érdekében egyre több szülő (főleg anya) hajlik arra, hogy megengedőbbé, elfogadóbbá, toleránsabbá váljon gyermeke eszköz- és tartalomhasználatára. Úgy, hogy legtöbbször „belülről” nem ismeri a digitális világot, nehezen tudja felmérni annak előnyeit és valós veszélyeit, kevésbé ismeri a szabályozhatóságot, ellenőrizhetőséget szakszerű módzatait. Inkább elfogadja, mint „szükséges rosszat”, amelynek bizonyos esetekben haszna is van, és bízik benne, hogy gyermekét nem éri el a veszély. Ez a fajta mondhatni passzív viszonyulás gyakran képezi részét sok térségi család „túlélési” stratégiájának, amellyel az „idegen, kívülről” érkező hatásokra reagál (Laki-Biró, 2001).

Következtetések

A kutatásom terepül választott településen az IKT eszközök és az internet a 2010-es évek után jelent meg a családokban. Az azóta eltelt szűk évtized alatt a kutatásba bevont családok mindenképpen a számítógépek, tabletek, laptopok mellett megjelentek az okostelefonok is. A negyven család valamennyi serdülőjének birokában van legalább egy okostelefon,

amelyet napi szinten használnak. Eszközellátottság tekintetében a térség felzárkózott az országos, illetve az európai trendekhez.

A szülők többsége gyermekeik révén került kapcsolatba az IKT eszközökkel, tőlük tanulták meg alapszinten használni azokat. A digitális kompetenciák tekintetében a két generáció között óriási szakadék tátong. Ez igen megnehezíti, gyakran lehetetlenné teszi a szülők számára serdülőik eszköz- és tartalomhasználatának hatékony szabályozását, ellenőrzését. **A szabályozás sokuknál korlátozások, tiltások formájában történik, és elsősorban az eszközök használatának időtartamára és idejére korlátozódik.** A serdülők saját okostelefonjaiknak köszönhetően szabadon, legtöbbször szülői ellenőrzés nélkül mozoghatnak saját virtuális világukban. Sem a böngészett tartalmak, sem az online kapcsolatok tekintetében nem beszélhetünk érdemi szülői felügyeletről. A családok zömében hiányzik ez a vonatkozás a családi szocializációból. Ez figyelmeztető jel lehet az oktatási intézmények, ifjúsági, civil szervezetek számára, hogy odafigyeljenek, hogy felvállalják a serdülők, fiatalok helyes internethasználatra nevelését (internetes zaklatások, álhírek).

Az IKT eszközök „berobbanása” a térségre még sok tekintetben jellemző hagyományos családmodellben érvényesülő, gyakran tekintélyelvűségeen alapuló gyermeknevelési gyakorlat megváltozását ösztönzi. Az IKT eszközhasználat szabályozásában, ellenőrzésében tapasztalt gyakori kudarcézés, a bejáratott minták hiánya, az új helyzet bizonytalansága új megoldások keresgélésre, a kevésbé tekintélyelvű módszerek kipróbálására ösztönzi a szülőket. Ha nem is mindig tudatosan, de sokan közülük felismerték a kölcsönös bizalomra, őszinteségre alapozó szülő-gyermek kapcsolat, a témával kapcsolatos gyakori beszélgetések szükségességét. Az „útkeresés”, a konkrét alkalmazási gyakorlat sokuk számára nagy kihívásnak számít, de az interjúkban a törekvés jól érzékelhető.

A serdülők, fiatalok kontrollálatlan IKT eszköz- és tartalomhasználata nincs tematizálva a településen. A probléma tudatosítása, feltárása teljességgel hiányzik. Úgy vélem, jelen dolgozat eredményei kiindulópontot jelenthetnek azoknak a fejlesztéspolitikai elképzeléseknek, amelyek a térségi családok szocializációs gyakorlatára alapoznak, vagy a lakosság digitális kompetenciáinak fejlesztésére irányulnak.

Felhasznált irodalom

- Adolescent Brain Cognitive Development (2019, June 02). Retrieved from <https://abcdstudy.org/>
- Aldous, J. (1996): Family Carrers: Rethinking the Developmental Perspective. Thou-sand Oaks, CA. Sage Publications
- Allen, K. R. - Wilcox, K. L. (2000): Gay/Lesbian Families Over the Life Course. In: Price, S. - McKenry, P. - Murphy, M. (eds.): Families Across Time: A Life Course Perspective: Readings, CA, Roxbury, Los Angeles: 51-63.
- Alvarez, M. – Torres, A* – Rodriguez, E. – Padilla, S. – Rodrigo, M.J.m: Attitudes and parenting dimensions in parents' regulation of Internet use by primary and secondary school children. *Compitien & Editaition*, 67, 69-78.
- Ambrus Z.-Gergely O. (2009): *Családszociológia*, Scientia Kiadó, Kolozsvár
- Anderson M. (1996): British populatuon history, 1911-1991.In Anderson M. (1996): *British populatuon history. From the Black Death to the present day*. Cambridge 1996
- Andorka R. (2006): *Bevezetés a szociológiába. Második javított és bővített kiadás*, Osiris Kiadó, Budapest
- Aries, P (1980). *Gyermek, család, halál*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Badinter, E. (1999). *A szerető anya*. Csokonai Kiadó, Debrecen
- Bagdy E. (1995). *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Bagdy E., Mirnics Zs.(2006): A pár- és családrendszer vizsgálatának dimenziói, In: Bagdy E. – Baktay G. – Mirnics Zs. (2006): *Pár- és családi kapcsolatok vizsgálata.*, Bölcsész Konzorcium, Budapest
- Baldwin, A. L. (1948). Socialization and the parent-child relationship. *Child Development*, 19, 127-136.
- Bánlaky P. (2001): *Családszociológia*. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest
- Baska G. (2006): *Történelem és nevelés*, In. Schaffhauer Francz: *Történelem, társadalom, nevelés – A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése/4. kötet*- ELTE PPK Nevelés-tudományi Intézet

- Baumrind, D. (1971): Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4.
- Baumrind, D. 1967: Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43-88.
- Beck, U. és Beck–Gernsheim, E. (2004) Families in a runaway world. In: Scott, Jacqueline, Treas, Judith, Richards, Martin (eds): *The Blackwell Companion to Sociology of Families*. Blackwell publishing, USA.
- Becker, W. C. 1964: Consequences of different kinds of parental discipline. In: Hoffman, M. L. – Hoffman, L. W. (eds.): *Review of child development research*. Vol. 1. New York, Russel Sage Foundation.
- Berényi Hajnal (2013): Szülő gyerek kapcsolat és az internet, Elemzés VII. osztályos tanulók körében, In. Bíró A. Zoltán- Bodó Julianna (2013) *Internethasználat vidéki térségben, A média hatása a gyerekekre és fiatalokra*. Státusz Kiadó Csíkszereda 67-87.
- Bernstein, B. (2000): *Studii de Sociologia educatiei, Editura Didactica si Pedagogica, Bucuresti, 1978, apud Ciuperca, C., Cuplul modern – între emancipare si disolutie, Editura TIPOALEX, Alexandria*
- Bibi H. (2015): Effects of new technology on parent-child relationship in Dina, Jhelum, The explorer: *Jurnal of social Sciences Issue (4):106-109*.
- Bíró A Zoltán (2012): A média és a fiatalok – székelyföldi kutatási tapasztalatok, In. Bodó Julianna (2012) szerk. *Esély vagy veszély? A média hatása gyerekekre és fiatalokra*, Státusz Kiadó, Csíkszereda 93-104.
- Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna – Gagyí József – Oláh Sándor – Túros Endre (1993): *Gazdasági elit a Székelyföldön* http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1485.pdf
- Bíró A. Zoltán – Gergely Orsolya – Kiss Adél – Ozsváth Berényi Hajnal (2013): Társadalmi és/ vagy egyéni innováció? A média hatása a gyermekekre és fiatalokra a székelyföldi térségben in. Bíró A. Zoltán, Gergely Orsolya (szerk) *Értelmes vagy hasznos internet? A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda. Státusz Kiadó
- Bíró A. Zoltán – Gergely Orsolya (2015): *Eredmények és kérdések* In Bíró A. Zoltán, Gergely Orsolya (szerk) *Kihívások és megoldások. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státusz Kiadó
- Bíró A. Zoltán (1995) : *Generációs kapcsolatok székelyföldi lokális közösségekben* *Educatio* 1995./2. szám, Ifjúság, 235–245.

- Bíró A. Zoltán (2015): A digitális egyenlőtlenség vidéki térségben, fejlesztéspolitikai következmények, In: Bíró A. Zoltán, Gergely Orsolya szerk. Kihívások és megoldások, A média hatása a gyerekekre és fiatalokra, Státus Kiadó, Csíkszereda
- Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna (2017). Szülői stílusok és internethasználat vidéki térségben. In: Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) Eszközök és tartalmak. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda, Státus Kiadó, 95-123.
- Bíró A. Zoltán – Bodó Julianna (2013): Internethasználat vidéki térségben, Státus Kiadó, Csíkszereda
- Bíró A. Zoltán, Sárosi Blága Ágnes (2016): A média- és internethasználat változása egy székelyföldi korcsoport példáján (2012, 2016) in. Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk.) Internet – Iskola – Anyanyelv. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda, Státus Kiadó
- Bíró A. Zoltán (2019): Autoriter modellek továbbélése. In: Bodó Julianna (szerk.): Térség és tudomány. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy ISBN 978-973-1962-90-0, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, ISBN 978-606-739-141-1, 84-95.
- Bíró Albin-Bíró A. Zoltán (1995). Elszegényedési jelenségek a Csíki-medencében. In: Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó
- Blaskó Zs. (2006): Nők és férfiak – kereső munka, házimunka: a „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése. KSH NKI Kutatási jelentések 82. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Bodó Julianna (2018): Büntetés és szülői ráhatás a gyermekek otthoni internethasználatában In: Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna: Kínálatok és választások A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda, Státus Kiadó
- Bodó Julianna (2019): Szülői stílusok – elemzési szempontok, kutatási lehetőségek. In: Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna, Székely Kinga Katalin (szerk.) Család – Iskola – Média. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra. Csíkszereda, Státus Kiadó
- Bourdieu, Pierre (1986): ‘The Forms of Capital.’ in Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, edited by J. G. Richardson. New York: Greenwood Press. 241–258.
- Boreczky Á. (2001): Változások a szülők gyermekfelfogásában, a gyerekek életkörülményeiben és szocializációjában (1910–1990), Magyar Pedagógia 101.évf. 2. szám 151-169.
- Bognár Éva (2003): A digitális egyenlőtlenségek kulturális vonatkozásai és a sulinet, Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ
<http://mek.oszk.hu/06500/06564/06564.pdf> (Letöltve 2020 05.15)

- Broderick, C. B. (1993): *Understanding family process: Basics of family systems theory*. Calif:Sage Publications, Newbury Park
- Bronfenbrenner, U. (1979): *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press
- Buckingham, David (2002): *A gyermekkor halála után: felnőni az elektronikus média világában*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Bunescu Gh. (2006): *Educația părinților. Strategii și programe*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Bunescu, Gh. (1995) (coord.): *Educatia parintilor. Strategii si Programe*, Editura Lumina, Chisinau
- Cabrera, N. J. – Tamis–LeMonda, C. S. – Bradley, R. H. – Hofferth, S. – Lamb, M. L. (2010): *Fatherhood in the Twenty–First Century*. *Child Development*, 71(1): 127–136
- Caluschi M. (2008): *Percepția relației părinți-adolescenți și dezvoltarea personalității*, Constanța, 18-25.
- Chiriță, R., Chiriță, V., Chele, G. (2007). *Implicații psihocomportamentale ale utilizării intensive a computerului la adolescenți: studiu observațional*. *Buletinul de Psihiatrie Integrativă*, vol. 12, nr. 3, pp. 54-60.
- Coontz, S. (2005): *Marriage, a History: From Obidience to Intimacy, or How Love Conquered marriage*. Viking, New York
- Crockett L. J.; Silbereisen R. K. (2000). *Social change and adolescent development: Issues and challenges*. În L. J. Crockett, R. K. Silbereisen (Editors). *Negotiating Adolescence in Times of Social Change* (pp. 1-13). Cambridge University Press, New York
- Crouter, A. C. – Booth, A. (eds.) (2003): *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships*. NJ: Erlbaum, Mahwah
- Czibere I.- Molnár É. (2015) „...nem a kortárs családi lét múltó aberrációja”, *Metszetek* 2015/4/2, 19-53.
- Cseh-Szombathy L. (1979): *Családszociológiai problémák és módszerek*, Gondolat Kiadó, Budapest
- Cseh-Szombathy László (2000): *Stabilitás és instabilitás a családban*. In: Hamp Gábor–Kelemen Gábor (szerk.): *A család*. Budapest, Balassi–Magyar Pax Romana Kiadó, 2000. 100–105.
- http://www.magypaxromana.hu/kiadvanyok/csalad/cseh_szombathy.htm (Letöltve: 2018.03.14)

- Cseh-Szombathy László (2006): A család meghatározása, In Czibere Ibolya (2006): Családszociológia Szöveggyűjtemény (Oktatási segédanyag) Debrecen <http://mek.oszk.hu/13000/13089/13089.pdf> (Letöltve 2018.03.14)
- Csemák Józsefné (1994): Újabb tendenciák a házassági viszonyok alakulásában, *Demográfia* 37. Évf. 3-4. szám 298-314 old.
- Davies C.- Eynon. R (2013): *Teenagers and Technology*, Editor Routledge, New York
- Davis, S. N. – Greenstein, T. N. (2009): Gender Ideology: Components, Predictors, and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 35: 87–105.
- Donat, E. – Brandweiner R. – Kerschbaum J. (2009): Attitudes and the Digital Divide. Attitude Measurement to Predict Internet Usage
- Dupcsik Cs. – Tóth O. (2008): Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51(4): 307–328
- Elias, N. (1987). *A civilizáció folyamata*. Budapest, Gondolat.
- Fél Edit (1991): A saját kultúrájában kutató etnológus. *Ethnographia* 102. (1–2) 1–8.
- Fodor, É. – Balogh, A. (2010): Back to the Kitchen? Gender Role Attitudes in 13 East European Countries. *Zeitschrift für Familienforschung*, 22(3): 289–307.
- Gábor K. (1995). Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években, *Educatio* 1995/2, 191-207
- Gáti F. (2005): Nevelési ártalmak a családban In: Balogh László, Toth László Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből, Neumann Kht. Budapest
- Gerben Ferencz (2003): Vallási és nemzeti identitás Közép-Európában. In. szerk.Ábrahám Barna, Gerben Ferencz, Stekocics Rita: Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba
- Gergely Orsolya (2013): Korlát vagy mentőöv? A szülők szerepe a tanulók médiahasználatában. In. Bíró A. Zoltán, Gergely Orsolya (szerk.): Ártalmas vagy hasznos internet? A média hatása a gyerekekre és fiatalokra. Státus Kiadó Csíkszereda, 95-115.
- Gergely Orsolya (2017): Média- és internethasználat – 2016 (Székelyföldi adatfelvétel) in Bíró A. Zoltán, Bodó Julianna (szerk) *Eszközök és tartalmak. A média hatása a gyermekekre és fiatalokra*. Csíkszereda, Státus Kiadó
- Goode, W. (1963): *World Revolution and Family Patterns*. Free Press. New York
- Gyarmati A. (2013): A családtól az egyénig – a családdal kapcsolatos globális változások okai és intézményi következményei In: Rácz A. (2013): *Gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi integrációs esélyei*, Rubeus Egyesület, Budapest

- Hablicsek L. (2000): A család kialakulása, a családformák történelmi változásai, In. Kollega Tarsoly István (2000) Magyarország a XX. században, II. kötet, 204-210.
- Hays, S. (1996): *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press
- Horváth-Szabó Katalin, Kézdy Amikó, S. Petik Krisztina (2007): *Család és fejlődés*, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
- Hogan, D. P. – Astone, N. M. (1986): The Transition to Adulthood. *Annual Review of Sociology* 12: 109-130.
- Holden, G. W. és Edwards, L. A. (1989): Parental attitudes toward child rearing.: Instruments, issues, and applications. *Psychological Bulletin*, 106. 29-58.
- Holloway, D., Green, L. & Livingstone, S. (2013): *Zero to eight. Young children and their internet use*. London: LSE.
- Horn I. 1996. Nemesi árvák. In: Péter K. (szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon.*, MTA Történettudományi Intézet, Budapest
- http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1486.pdf
- <http://mek.oszk.hu/05400/05451/05451.pdf> (Letöltve: 2017.02.04)
- Holtz, P. és Appel, M. (2011): Internet use and video gaming predict problem behavior in early adolescence. *Journal of Adolescence*, 34. 1. sz. 49–58.
- Inglehart, R. – Norris, P. (2003): *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ionescu M. (2006): Dimensiunea de gen in educatia familiala, In. Ionescu M., Negreanu E. (2006) *Educatia in familie- Repere si practici actuale*, Editura Carte Universitara/72–75
- Jackson – Linda A. – Alexander von Eye – Gretchen Barbatsis – Frank Biocca – Yong Zhao – Hiram E. Fitzgerald (2003): Internet attitudes and Internet use: Some Surprising Findings from the Home Net Too Project .*International Journal of Human-Computer Studies* 59(3):355-382.
- Jackson, P. B. (2004): Role Sequencing: Does Order Matter for Mental Health? *Journal of Health and Social Behavior* 45: 132-154
- Jansen, M. – Liefbroer, A. C. (2006): Couples' Attitudes, Childbirth, and the Division of Labour. *Journal of Family Issues*, 27(11): 1487–1511.

- Kellerhals, J. – Montandon, C. (1991): Les Strategies educatives des families. Neuchatel, Delachaux & Niestle, 1991/159-160.
- Kiesler S. – Bozena Z. – Vicki L.– and Robert K. (2000): Troubles With the Internet:The Dynamics of Help at Home. HumanComputer Interaction 15: 323–351.
- Kocsis Károly–Tatrai Patrik (Eds) (2012): A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata / Changing Ethnic Patterns of the Carpatho–Pannonian Area, MTA CSFK Földrajz-tudományi Intézet/HAS RCAES,Geographical Institute, Budapest
- Kolumbán Gábor (2003): A Székelyföld esélyei a román területfejlesztési politika keretei közt. In Magyar Kisebbség, 2003. 2-3.
- Kroska, A. (2007): Gender Ideology and Gender Role Ideology. In Ritzer, G. (ed.): The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Malden, MA: Blackwell Publishing, 1867–1869.
- Kurimay T. (2000): A család rendszerelméleti megközelítése. In: Hamp G., Kelemen G. (Szerk.): A család. Balassi Kiadó, Magyar Pax Romana, Budapest
- Kuczynski, L., Parkin, C.M., Pitman, R. (2007): A Dialectical Transactional Perspective. In: Grusec J.E., Hastings, P.D. (eds.) Handbook of Socialization: Theory and Research, Guilford Press, NewYork
- Laki L. – Biró A. Z. (2001): A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón. (La marginea globalizării. Bazinele Kunhegyes și Ciuc la răscruce de mileniu) Európa Tanulmányok 6. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest.
- Laki László, Biró A. Zoltán (2001): *A globalizáció peremén*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest
- Lamb, S. 2003. Capitalpenalty in the USA. Előadás, elhangzott az Association for Moral Education (AME) éves konferenciáján. Krakkó, július 17-20.
- Larson R.; Wilson S. (2004). Adolescence across place and time. Globalization and the changing pathways to adulthood. În R. M. Lerner, L. Steinberg (Editors). Handbook of Adolescent Psychology (pp. 299-330). Second Edition, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- Livi-Bacci, M. 1999. A világ népességének rövid története, Osiris Kiadó, Budapest
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A. és Ólafsson, K. (2011): Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries. EU Kids Online, Deliverable D4. EU Kids Online Network, London.

- Lobodzinska, B. (1996): Women's Employment or Return to „Family Values” in Central–Eastern Europe. *Journal of Comparative Family Studies*, 27(3): 519–544.
- Luhmann, N. (1982) *The Differentiation of Society*. New York, Columbia University
- Maccoby, E. E., Martin, J. P. (1983): Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In: E.M. Hetherington (szerk.): P. H. Mussen (sorozatszerk.), *Handbook of child psychology: Vol.4. Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, 1-101.
- Magyar Zoltán (2011): *A magyar népi kultúra régiói 2.Felföld, Erdély, Moldva*. Mérték kiadó, Budapest
- Mead, G. H. (1934): *Mind, self, and the society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mihailescu I. (2004): *Rolul familiei în dezvoltarea copilului*, Editura Cartea Universitara, Bucuresti, 2004
- Mihailescu, I. (1999): *Familia în societatile europene*, Editura Universitatii Bucuresti
- Mihalik Á. – Szabó É. – Kovács P.(2014): A gyermekek számítógép- és internethasználatának szülői kontrollja, *Alkalmazott pszichológia* 2014, 14(1): 47- 58.
- Murinkó Livia (2014): A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: értékek és gyermekgondozás in *Szociológiai Szemle* 24(1): 67–101.
- Negreanu E. (2006): *Educația în familie – Repere și practici actuale*, Editura Cartea Universitară, București
- Negreanu E. (2006): *Educația în familie – Repere și practici actuale*, 2006, Editura Cartea Universitară, București
- Nie Norman H.- Simpser A.- Stepanolova I.- and Lu Zheng (2004): *Ten years after the birth of the Internet, How do Americans use the Internet in their daily lives?* Stanford University.
- Oláh Sándor (1997): *Láthatatlan elszegényedés* In. Bodó Julianna-Oláh Sándor szerk. *Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997
- Olson, David, H. (1990): *Marriage in Perspective*, in Fincham, F.D.- Bradbury, T.N.: *The Psychology of Marriage*, The Guilford Press, New York
- Orlansky, H. (1949). *Infant care and personality*. *Psychological Bulletin*, 46, 1-48.
- Oroszné Perger Mónika (2002): *A szülői nevelési stílus. Elméleti megközelítések és vizsgálati módszer*, *Iskolakultúra*, 12/4 107-114.

- Papalia D. E.; Wendkos-Olds S. (1992). *Human Development. Fifth Edition*, McGraw-Hill, Inc., New York.
- Pikó B. (2012): *Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektív elmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében*, Akadémiai doktori értekezés, Szeged
- Pînzari O. (2012): *Atitudinile parentale și statutul sociometric al adolescentului în grup*, *Revista de psihologie* 2012 : Serie nouă, Nr. 3. 64–72.
- Pukánszky B. (2001). *A gyermekkor története*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- Robu V. (2012): *Rolul suportului social din partea familiei în generarea și menținerea stării de bine în rândul adolescenților*, *Direcția Generală Educație, Tineret și Sport, Chișinău*. 74–83.
- Rudica T. (2000). *Dialogul familial...*, Editura Pedagogică și Didactică, București 63.
- Sallay H. - Münnich Á. (1999): *Családi nevelési attitűdök percepciója és a Self fejlődéssel való összefüggései*, *Magyar Pedagógia* 99. évf. 2. szám 157–174.
- Sandvig, Christian (2000): „Unexpected Outcomes in Digital Divide Policy: What children Really Do in the Public Library.” in Compaine, B. and Greenstein, S. (eds). *Communications Policy in Transition: The Internet and Beyond*. Cambridge: MIT Press, pp. 265-293.
- Selwyn, Neil (2002). „Defining the 'Digital Divide': Developing a Theoretical Understanding of Inequalities in the Information Age.” *Cardiff School of Social Sciences Occasional Paper* 49
- Schaefer, E. S. (1959). *A circumplex model for maternal behavior*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59, 226-235.
- Schaefer, E. S. (1965.): *Children's Reports of Parental Behavior: Inventory*. *Child Development*, 36. 413-424.
- Sears, R. R., Maccoby, E., & Levin, H. (1957). *Patterns of child rearing*. Evanston, IL: Row, Peterson
- Shahar, S. (2000): *Gyermekek a középkorban*, Osiris, Budapest.
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M. (2002): *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris
- Somlay P. (1998): *A sokféleség zavara: A családi életformák pluralizációja Magyarországon*-
Készült a „Népesség és népességgpolitika” 1998 november 16-18 között tartott előadás alapján

- Spéder Zs. (2011): Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In Nagy I. – Pongrácz T.–né (szerk.): Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Budapest: TÁRKI, 207–228.
- Stanciulescu E. (1997): Sociologia educatiei familiale, vol. I, Polirom. Colectia Sociologie Stiinte Politice, Iasi
- Stacey, J. (1996): In the Name of the Family: Rethinking Family Values in the Postmodern Age. Beacon Press, Boston
- Stone, L. (1980): The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800. Harper and Row, New York
- Takács E. (2013). Két francia ifjúságszociológiai könyvről, Metszetek 2013/2-3, 308-315.
- Teleki B. (2007): Kézikönyv a családról. Családszociológiai gondolatok a rendszerelmélet szempontjából. I. kötet, Alapkérdések, Korda Kiadó, Kecskemét
- Terestyéni T. (2009): Társadalmi rendszerek és funkciók, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet, Budapest
- Tofeanu M. (2012): Provocări în dezvoltarea adolescenților în contextul schimbărilor sociale de la începutul mileniului al III-lea, Psihologie 3/2012, 3-15.
- Tomka B. (2000): Családfejlődés a 20. századi Magyarországon. Konvergencia vagy Divergencia?, Osiris, Budapest, 78-91.
- Tomka B. (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században, Osiris Kiadó, Budapest
- Tóth-Mózer Sz. – Kárpáti A. (2016): A digitális kompetencia kognitív dimenziója és összefüggésrendszere egy empirikus kutatás tükrében, Magyar Pedagógia 116. évf. 2. szám 121–150.
- Tóth O.– Dupcsik Cs. (2007): Családok és formák – Változások az utóbbi ötven évben Magyarországon, Demográfia, 2007. 50. évf. 4. szám 430–437.
- Tőkés Gy. (2015): A romániai fiatalok szemlélete az internet természetéről és hasznáról, Infonia-Infomációs Társadalom folyóirat, XV. évfolyam 2. szám
- Tőkés Gy. (2014): Oportunități online și tipuri de utilizatori online în rândul tinerilor din România. Revista Română de Sociologie, 1–2. sz. 57–77.
<http://www.revistadesociologie.ro/pdfuri/nr.1-2-214/05-TGyongyver.pdf>
- Tucher, M. J. 1998. A gyermek mint kezdet és vég: gyermeknevelés a 15-16. századi Angliában. In: Vajda Zs. – Pukánszky B. (szerk.): A gyermekkortörténete. Szöveggyűjtemény. Budapest, Eötvös J. Kiadó.

- Turrow J., Nir L. (2000): The Internet and the Family: The view of U. S. parents. In Feilidzen C., Carlsson, U. (eds.): Children in the new media landscape. Nordicom, Goteborg. 331–348
- Uhlenberg, P. 1985. Death and the Family. In: Hiner, R. – Hawes, J. (eds.): Growingup in America. Chicago, Univ. Illinois Press.
- Vajda Zs. (2005): A gyermekkor és a gyermeknevelés történelmi távlatokban , In. Vajda Zs.-Kósa É. (2005): Neveléslélektan, Osiris Kiadó, Budapest, 54-72.
- Valcke, M. – Bonte, S. – De Wever, B. – Rots, I. (2010): Internet parenting styles and the impact on Internet use of primary school children. Computers & Education, 55. 454–464.
- Vaskovics L. 2002: A család fejlődése Európában, Educatio, 2002/3, 349–365
- Vaskovics László 1994: A család és a szülői szerep értéke, illetve értékelése az európai országokban- Összehasonlítás- Készült „A család a mai magyar társadalomban” című 1994 november 24-25. i konferencián megtartott előadás alapján
- Whitchurch, G. G. - Constantine, L. L. (1993): Systems Theory. In: Boss, P. - Doheity, W. J. - LaRossa, R. - Schumm, W. R. - Steinmetz, S. K. (eds.) (1993): Sourcebook of Family Theories and Methods. Plenum, New York 325–352.
- Whiting, J. W M., & Child, I. L. (1953). Child training and personality: A cross-cultural study. New Haven, CT: Yale University Press.
- Williams, S. (2008): What is Fatherhood? Searching for a Reflexive Father. Sociology, 42(3): 487–502.
- Wong, Y. C – Ho, K. M. – Chen, H. (2015): Internet supervision and parenting in th digital age: the case of Sanghai. The Open Family Studies Journal, 7. pp. 112–123.
- Wu, Ying-Tien – Tsai, Chin-Chung (2006): University Students’ Internet Attitudes and Internet Self-Efficacy: A Study at Three Universities in Taiwan. Cyber Psychology&Behavior, 4. sz. 441–450
- Zamfir, C.– Vlasceanu L. (coord.) (1993): Dictionar de sociologie. Editura Babel, Bucuresti, p. 238–239.

A szerző tudományos közleményei

2019

Fekete Deák Ildikó (2019): The balance between teaching and education in teaching profession.
Kult. Köz. 10 (4), 49-63, 2019. ISSN: 0133-2597.
DOI: <http://dx.doi.org/10.35402/kek.2019.4.5>
https://www.kulturaeskozosseg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=99&Itemid=104

2017

Fekete Deák Ildikó (2017): "Rejtett ellenállás". A kollektivizálás Székelyföldön lezajlott folyamatáról. Új Nézőpont 3 (3-4) 29–39., 2017.

http://epa.oszk.hu/02500/02586/00008/pdf/EPA02586_uj_nezopont_2016_3-4_29-39.pdf

Fekete Deák Ildikó (2017): Hidden resistance. The Collectivization Process in Szeklerland, Belvedere Meridionale 2017/4, Szeged

http://acta.bibl.u-szeged.hu/51008/1/belvedere_2017_004_017-027.pdf

Fekete Deák Ildikó (2017): Mi ma a tanár, a pedagógus feladata? Oktat vagy nevel is? In: Válogatott tanulmányok, V. Neveléstudományok Nemzetközi Konferencia, Párkány, 249–261.

<http://www.irisro.org/pedagogia2017januar/55FeketeDeakIldiko-JakabJudit.pdf>

Fekete Deák Ildikó (2017): Az IKT eszközhasználat hatása a szülő-gyerek kapcsolatra és a családi szocializációra rurális térségben kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekek esetében In: Internet az iskolában, internet a családban/ szerk. Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Státus Kiadó, Csíkszereda, 111–116.

Fekete Deák Ildikó (2017): A szülő-gyerek kapcsolat és családi szocializáció alakulása rurális térségben kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekek esetében, PEME XIV. PhD. – Konferencia – Absztraktfüzet

<file:///C:/Users/Fekete%20De%C3%A1k%20Ildik%C3%B3/Downloads/XIV.-Konferencia-PEME.pdf>

Fekete Deák Ildikó (2017): Az IKT eszközhasználat hatása a szülő-gyerek kapcsolatra és a családi szocializációra, rurális térségben kora serdülőkorú (14-15 éves) gyerekek esetében in Társadalom a térben – Absztraktfüzet

<file:///C:/Users/Fekete%20De%C3%A1k%20Ildik%C3%B3/Downloads/Konf.Progr.Absztraktfuzet%20aprilis%202018.pdf>

2016

Fekete Deák Ildikó (2016): Falun élő serdülő koru gyerekek szüleikkel való kapcsolata: fókuszcsoportos interjú serdülőkorú (14-15 éves) gyerekekkel és serdülőkorú gyerekeket nevelő szülőkkel in: A világ interdiszciplináris megközelítésben / szerk. Mező Ferenc, Újhelyi Nelli, Mező Katalin, Mándy Zsuzsa, Debreceni Egyetem, Debrecen, 39–59, 2016.

http://detep.unideb.hu/sites/default/files/konyv_iic_interdiszciplinaris_kotet_boritoval.pdf

2015

Fekete Deák Ildikó (2015): A családi környezet szerepe az egyén reziliens alkalmazkodásának kialakulásában, Erdélyi Társadalom 13 (1), 163–168.

http://erdelyitarsadalom.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=334:fekete-deak-ildiko-a-csaladi-koernyezet-szerepe-az-egyen-reziliens-alkalmazkodasanak-kialakulasaban&catid=55&lang=hu-HU&Itemid=101

2009

Fekete Deák Ildikó (2009): Egy székelyföldi non-profit egyesület külső PR tevékenységének elemzése In. Kommunikáció-Versenyképesség, szerk: Bíró A Zoltán, Székely Kinga, Sapientia EMTE Társadalomtudományi Intézet, Státus Kiadó, Csíkszereda

Tartalmi kivonat

Kutatásom során azt vizsgálom, hogy a székellyföldi rurális térség egyik községében a digitális eszközök milyen hatással vannak a szülő-gyerek kapcsolatra, milyen a szülők viszonyulásmódja az IKT eszközökhöz, milyen szabályozási, ellenőrzési mechanizmusokat működtetnek. A helyzetkép a szülők percepciója alapján, az ők perspektívájából, az ők megéléseik, vallomásaik, tapasztalataik alapján készült. Dolgozatom elméleti része két alapvető fogalom köré szerveződik, a családi szocializációhoz és az IKT eszközhasználathoz kapcsolódó szakirodalmakra alapoz. A család fogalmának meghatározásával, a családi szerepekkel és a család modern kori változásaival kapcsolatos szakirodalmak áttekintése, a családszociológiai elméletek tanulmányozása hozzásegített, hogy a kutatásomba bevont, rurális térségben élő családok működését (családi szerepek, munkamegosztás, gyermeknevelési gyakorlat, kommunikáció) megértsem, kutatási eredményeimet értelmezzem. A fiatalok, gyermekek internethasználatát, ennek a családi életre gyakorolt hatását, a szülői viszonyulásmódok alakulását, a különböző strukturális és kulturális tényezőknek a szülői nevelési stílusra gyakorolt hatását vizsgáló kutatási eredmények, elméletek képezték dolgozatom módszertani alapjait.

Kutatásom terepe egy székellyföldi nagyközség, kutatásom célcsoportja a község hetedik-nyolcadik osztályos tanulóinak szülei. Negyven szülővel készítettem egy-másfél órás félig strukturált interjúkat, amelynek legfőbb dimenziói a következők: családmódel, családi szocializáció, kommunikáció, bizalom, konfliktusok, infokommunikáció, internethasználat (eszköz-ellátottság, internethasználati kompetenciák, szülői viszonyulás, szabályozás, ellenőrzés).

A vizsgált családokban a nemi szerepeket, a családi munkamegosztást, a követett értékeket és elveket, a gyermeknevelési gyakorlatot, a jutalmazások, büntetések rendszerét, konfliktuskezelési módozatokat vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a családok nagyon sok dimenzió mentén a „hagyományos családmódel” kategóriájába tartoznak. Az internet és a digitális eszközhasználat „berobbanása” a családok életébe nagyon sok bizonytalanságot, gyakran működési zavarokat okozott. A szülők többségének alacsonyabb szintű digitális kompetenciája kevésbé teszi lehetővé, hogy érdemben részesei lehessenek gyermekeik virtuális világának, számukra majdhogynem teljesen átláthatatlan gyerekeik eszközhasználatának tartalma.

A megkérdezett szülők többségének viszonyulása gyermekeik IKT eszköz- és tartalomhasználatához ambivalens, önmaguk számára is tisztázatlan, néhányan pedig kimondottan

negatívan viszonyulnak hozzá. Számukra a legnagyobb kihívást a serdülők IKT eszközhasználatának szabályozása, ellenőrzése okozza. Az eredmények azt mutatják, hogy főképp a szülők iskolai végzettsége mentén differenciálódnak a szabályozási módok, megküzdési stratégiák, nevelési stílusok. A szülők zöme, különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkinkább a tiltó (restrictív) szabályozást alkalmazza. A tiltások, korlátozások leginkább a használat időtartamára és időpontjára vonatkoznak, bevallásuk szerint a serdülők infokommunikációs tartalomfogyasztását, a létrehozott kapcsolataikat nehezen, vagy egyáltalán nem tudják ellenőrizni.

A magasabb iskolai végzettséggel (főiskolával, egyetemmel) rendelkező szülők (főleg anyák) esetében volt megfigyelhető leginkább a partneri viszonyra alapozó szülő-gyermek kapcsolat, amelyben a szülő tudatosan törekszik a kölcsönösen nyitott, bizalom teli kommunikációra serdülőjével, amely megmutatkozott a serdülő IKT eszközhasználatának támogató szabályozásában is.

Az alacsonyabb iskolai végzettséggel (szakiskola) rendelkező szülők számára nagyobb kihívást jelent az IKT eszközök megjelenésével kialakuló új helyzet kezelése. Többnyire ők azok, akik kevésbé használják, így kevésbé tartják hasznosnak az IKT eszközöket. Sikertelennek érzett szabályozási gyakorlatuk miatt gyakran elbizonytalanodnak, nevelésről vallott nézeteikben is megínognak. Ez a kognitív disszonancia-állapot gyakran feszültséget, szorongást idéz elő bennük, amely eddigi nevelési gyakorlatuk, elveik újraértelmezésére készíti őket, és nevelési stílusok sokféleségét hozza létre. Ennek a változási folyamatnak a nehézségei, bizonytalanságai folyamatosan visszaköszönek az interjúszövegekben.

Kulcsszavak: IKT eszközhasználat és szabályozás, család, serdülő, szülői viszonyulások, szülői nevelési stílusok

Abstract

In the course of my research, I examine the effect of digital devices on the parent-child relationship in one of the villages of the rural area of Székely Land, the attitude of parents towards ICT devices, and the regulatory and control mechanisms they operate. The situation was made on the grounds of the parents' perception, from their perspective, on the basis of their lives, confessions and experiences. The theoretical part of my thesis is organized around two basic concepts, based on the literature related to family socialization and the use of ICT tools. A review of the literature on the definition of the family, family roles and modern times changes in the family, the study of family sociological theories helped me to comprehend the functioning of families living in rural areas (domestic roles, division of labour, parenting practice, communication) and to interpret my research results. The research findings and theories examining the use of the internet by young people and children, its impact on family life, the development of parental attitudes, and the impact of various structural and cultural factors on the parenting style formed the methodological basis of my thesis.

The field of my research is a large village in Székely Land, the target audience of my research are the parents of the seventh- and eighth-graders of the village. I conducted one and a half hour semi-structured interviews with forty parents, the main dimensions of which are: family model, family socialization, communication, trust, conflicts, info communication, internet usage (device availability, internet literacy, parental attitude, regulation, control).

By investigating the gender roles, the division of family work, the pursued values and principles, the parenting practice, the system of rewards and punishments, the conflict management methods in the examined families, I came to the conclusion that families belong to the “traditional family model” category in many respects. The ubiquity of internet and digital devices stormed into the lives of families causing a plethora of uncertainty, often dysfunction. The lower level of digital competence of the majority of parents makes it less likely to be substantially involved in the content of their children's virtual world, the use of their children's devices, which is almost completely opaque to them.

Most of the parents interviewed have contradictory feelings towards ICT device use and online content consumption by their children, often unclear for themselves too, and some have an outspoken negative approach towards them. The greatest challenge for parents is the regulation and control of the usage of ICT devices by adolescents. The results suggest that the

control methods, coping strategies and educational styles are differentiated mainly according to the parents' education. The vast majority of parents, particularly those with a lower level of education, prefer restrictive regulation. Prohibitions and restrictions mostly apply to the duration and time of use, according to the parents' account, it is difficult or impossible for them to control the adolescents' consumption of info communication content and their established relationships.

The parent-child relationship based on partnership was most noticeable in case of parents (mainly mothers) with higher education (college, university), in which the parent consciously strives to have a mutually open and trustful communication with his child, which was shown in the adolescent's supportive regulation of ICT devices as well.

Those parents who have lower educational attainment (vocational school) face a greater challenge in dealing with the unprecedented situation that is evolving with the appearance of ICT devices. Predominantly, they are the ones who use it less, therefore they find ICT devices less useful. Due to their seemingly unsuccessful regulatory practices, they are often insecure and perplexed in their views on education. This state of cognitive dissonance often causes tension and anxiety in parents, which leads them to reinterpret their previous educational practices and principles, and creates a diversity of educational styles. The difficulties and uncertainties of this process of change are constantly reflected in the interview texts.

Keywords: ICT device use and regulation, family, adolescent, parenting attitudes, parenting styles

Köszönetnyilvánítás

Szeretném megköszönni témavezetőmnek, Dr. Czibere Ibolyának, a támogatását és szakmai segítségnyújtását.

Köszönettel tartozom Dr. Kovách Imrének, a doktori program vezetőjének, valamint Bíró A. Zoltán Tanár úrnak a kutatásom és a dolgozatom megírása során nyújtott szakmai támogatásukért.

Szeretném megköszönni a szépvízi Nyíró József Általános Iskola vezetőségének és a kapcsolattartó pedagógusoknak, akik segítségemre voltak abban, hogy hozzájuthassak az interjúalanyok elérhetőségeihez.

Hálásan köszönöm minden kutatási alanyom részvételét, akik az interjúzás során őszintén beszéltek életükről, mindennapjaikról.

Rendkívül hálás vagyok férjemnek, aki hitt bennem, és személyes támogatása mellett végtelen türelmével támogatott ezen hosszú és fáradságos munka során.

Hálás vagyok drága gyermekeimnek, akik a dolgozatom megírása alatt türelemmel viselték, hogy kevesebb időt tudok velük tölteni.

Nagy hálával tartozom, édesanyámnak, anyósomnak, maminak, testvéreimnek, akik személyes támogatásukkal végig segítettek a kutatásom és a dolgozatom megírása során.

Köszönöm.

1. Melléklet:

Interjúterv

I. CSALÁDMODELL

1. Kérem meséljen a családjáról, akikkel most együtt él!
2. Hány éves Ön, hány éves a házastársa?
3. Hány éve házasok?
4. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?
5. Mi a szakmája? Hol dolgozik?
6. Mi a házastársa utolsó iskolai végzettsége?
7. Mi a házastársa szakmája? Hol dolgozik?
8. Hány gyerekük van?
9. Milyen életkorú(ak) a gyerek/gyerekek?

II. SZOCIALIZÁCIÓ A CSALÁDBAN

1. Milyen nevelési elveket alkalmaz a gyerek/gyerekek nevelésében?
2. Hogyan jelöli ki a korlátokat a serdülő gyerekek kapcsolatban?
3. Hogyan sikerül a szabályokat, határokat betartatni a gyerekkel?
4. A gyerekek nevelésében alkalmaz-e büntetést, dicséretet, jutalmazást?
5. Milyen helyzetekben? Hogyan?
6. Szokott engedékeny lenni?
7. Ha igen, milyen helyzetekben, és hogyan?
8. Mit gondola, milyen a jó szülő?
9. Ön ehhez képest milyen?
10. Milyen elvárásai vannak a serdülő gyerekével kapcsolatban?
11. Hogyan osztják meg Önök a családi teendőket?
12. Ki végzi többnyire a házi munkát, a ház körüli munkát, a pénzkeresést, a gyerekek ellátását stb?
13. Milyen feladatai vannak a gyereknek/gyerekeknek?

14. Kérem meséljen arról, hogy ki gondozza/gondozta a gyerekeket születésüktől kezdve? Mikor ki foglalkozott vele milyen területeken? (csecsemőkorában, óvodás-, iskoláskorban: Ki vette el az óvodából, ki tanult vele az iskoláskor eljén stb.)
15. Ki, miben, hogyan kapcsolódik a gyerekhez/gyerekekhez születésétől kezdve? (Vettek-e részt mások, pl. nagyszülők?)
16. Hogyan kapcsolódnak, kapcsolódtak be a nagyszülők a gyerekek nevelésébe? Ha igen milyen nevelési elvei vannak a nagyszülőknek a szülőkéhez képest? Ki mennyire hogyan tudja érvényesíteni a nevelési elveit a gyerek nevelésében?
17. Kérem meséljen arról, hogy milyen a kapcsolata Önnek, illetve milyen a kapcsolata a házastársának a gyerekkel/gyerekekkel?
18. Történt-e változás az elmúlt időszakban a gyerekével való kapcsolatban?
19. Milyen jellegű problémák vannak a gyermekével való kapcsolatában ön szerint?
20. Milyen szabályok vannak érvényben a szülők illetve a gyerek/gyerekek kapcsolatában a családan?

Szabadidő

21. Hogyan szokták tölteni a szabadidejüket? Hétköznapi, hétvégi? Gyakori és ritka tevékenységek??
22. Milyen közös, illetve milyen külön tevékenységek programok, vannak a családban?
23. Mi az, amit a gyerek a szülők nélkül csinál?
24. Mi az amit a szülő/ szülők a gyerekek nélkül csinálnak?

Jövőkép

25. Hogyan képzei el a gyereke jövőjét?
26. Hol éljen? Hogyan éljen? Milyen szakmája legyen? Legyen-e diplomája?
27. Milyen elképzelései vannak, hogyan éljen a gyereke felnőttként, milyen szakmája legyen stb?

Környezet

28. Mit gondola arról, hogyan látja a környezetük az Önök családját?
29. Kinek a véleménye számít?

III. KOMMUNIKÁCIÓ BIZALOM

1. Szoktak-e közösen beszélgetni a családban?
2. Ha igen mikor, milyen formában és milyen gyakorisággal?
3. Ki kivel szokta megbeszéni a bizalmas dolgokat? Ki kiben bízik?

4. Mennyire lehet a nehezebb problémákat is őszintén és nyugodt körülmények között megbeszélni a családban?
5. Kivel beszél meg a serdülő gyereke a vele történő dolgokat?
6. Változott-e, ha igen, miben változott így serdülőkor kezdetén a gyerek kommunikációja?
7. Mit oszt meg Önökkel (szülőkkel), és mit nem?
8. Melyik szülővel milyen témában szokott beszélgetni a serdülő?
9. Megbeszéli-e a serdülő Önökkel, a korosztálya történéseit?
10. Ha igen milyen történésekről beszélgetnek?
11. Beavatja-e Önöket az iskolai történésekbe?
12. Ha igen milyen gyakran, illetve milyen iskolai történéseket oszt meg Önökkel?
13. Családon belül, hogyan fejezik ki Önök (szülők és serdülő gyerek) egymáshoz való kötődésüket?
14. Most serdülőkor kezdetén, változott-e a serdülő gyerek kötődése Önökhöz? Ha igen miben változott?
15. Mit csinál, működik otthon anyaként? Mit csinál hogyan működik az apa a családban?
16. Ön szerint milyen a jó szülő, milyen egy jó anya? Milyen egy jó apa?
17. Mit vár el a gyerektől? viselkedésben, kommunikációban, tanulási eredményekben, általában a megfelelésben, értékekben

Szexualitás

18. A serdülőkor a szexualitást érintő időszak is, szoktak-e a szexualitásról beszélni a gyerekekkel?
19. Szokott-e a serdülő gyerek a szexualitással kapcsolatos kérdéseket, témákat megosztani Önökkel?
20. Ha igen milyen kérdések foglalkoztatják, és milyen gyakran?
21. Önök mit tartanak fontosnak elmondani serdülő gyerekeknek a szexualitásról?

IV. CSALÁDON BELÜLI KONFLIKTUSOK

1. Milyen nehézségek adódnak a családjukban, amelyekből konfliktusok alakulnak ki?
2. Ön mit gondol a konfliktusokról?
3. Miből adódik a legtöbb veszekedés/konfliktus a családban? Milyen gyakorisággal?
4. Ön meglátása szerint mi a konfliktusok kezelésének legeredményesebb módja?
5. Kérem meséljen arról, hogy ki hogyan viselkedik konfliktushelyzetben a családban?

6. Mi jellemzi az Ön viselkedését konfliktushelyzetben?
7. Mi jellemzi a házastársa viselkedését konfliktushelyzetben?
8. Vannak-e konfliktusok a gyermekkel az internet, a telefon miatt?
9. Mi jellemzi a serdülő gyerekek viselkedését konfliktushelyzetben?
10. Hogyan nyilvánul meg? Hogyan zajlik a folyamat? Hogyan végződik?
11. Hogyan zajlanak a konfliktushelyzetek a családban?
12. Melyek azok a konfliktusok amelyek elhúzódnak?
13. Melyek azok a konfliktusok amelyek rövid ideig tartanak?
14. Melyek azok a konfliktusok amelyek gyakran visszatérőek a családjában?
15. Milyen megoldások születnek?
16. Mi az a konfliktus Ön szerint amit nem tud megoldani a gyerekével kapcsolatban?
17. Kérem meséljen arról, hogy mennyiben sikerül közös álláspontot képviseljenek házastársával a serdülő gyerekekkel szemben?
18. Kérem meséljen konkrét konfliktushelyzeteket?
19. Milyen megoldások születnek? Közös álláspontok? Külön álláspontok? Melyek ezek?
20. Hogyan szoktak megoldódni, lezáródni a konfliktusok?
21. Mennyire engedi szabadon, mennyire tudja követni gyerekét?
22. Milyen érzéseket kelt Önben, hogy serdülőkorban eltávolodik Öntől a gyereke?
23. Bíz-e , vagy inkább feszültséget kelt ez Önben?
24. Ha nem bíz, milyen félelmei vannak?
25. Ha bíz, miben bíz?

V. INFOKOMMUNIKÁCIÓ, INTERNET

1. Van-e internetkapcsolat a családotokban? Mióta?
2. Hány számítógép laptopot táblagépet mobiltelefont használnak összesen a családban?
3. Ön mit gondol az internetről, egyáltalán az IKT eszközökről?
4. Ön tudja, szokta használni az internetet/IKT eszközöket? Ha igen mire? Mennyi időt?
5. Hasznosnak gondja-e az internetet?
6. Ha igen miben hasznos? Miben káros?

7. Meséljen kérem arról, hogy hogyan történik az internet használata az Önök családjában?
8. Ki használja, mikor, mennyi időt, mire... stb?
9. Adódnak-e konfliktusok az internet használatát illetően a családban?
10. Ha igen, kérem meséljen ezekről a konfliktusokról?
11. Vannak Ön szerint veszélyei az internetnek? Ha igen, milyen veszélyei vannak?
12. Volt-e már olyan helyzet amikor veszélybe került a gyermek az internet által? Hallottak-e már másoktól az internet veszélyeiről?
13. Felmerült-e már az Önök családjában, hogy ez probléma lehet?
14. Ön szerint kitől lehetne segítséget kérni ha probléma adódna ezen a téren?
15. Hogyan szokták közölni ezt a gyerekekkel/gyerekekkel? Milyen témában szoktak az internetről beszélgetni
16. Vannak-e szabályok a az internet használatára vonatkozóan családban? Melyek ezek?
17. Szokták-e büntetni a gyereket az internetmegvonással?
18. Kérem meséljen arról, hogy szokták-e ellenőrizni, hogy gyerekük milyen tartalmakat néz a neten, kikkel teremt kapcsolatokat stb?
19. Önök a szülők, vagy akár nagyszülők szoktak-e segítséget kérni serdülő gyerekeiktől az internet, számítógéphasználat kapcsán?
20. Ha igen, meséljen kérem kicsit erről. (Hogyan szoktak, milyen időközönként segítséget kérni? Kinek mibeniben van szüksége segítségre)

2. Melléklet

Interjúalanyok adatai

Interjú- alanyok	Anya			Apa	
	Életkor	Iskolai végzettség	Foglalkozás	Életkor	Iskolai végzettség
1.	40	Szakiskola	Háztartásbeli	40	Szakiskola
2.	38	Középiskola	Ápoló	42	Középiskola
3.	38	Szakiskola	Varrónő	43	Szakiskola
4.	34	Szakiskola	Báros	40	Szakiskola
5.	42	Szakiskola	Gyári munkás	43	Szakiskola
6.	36	Szakiskola	Ápoló	38	Középiskola
7.	34	Szakiskola	Gyári munkás	40	Szakiskola
8.	34	Szakiskola	Gyári munkás	40	Szakiskola
9.	35	Szakiskola	Háztartásbeli	37	Szakiskola
10.	51	Szakiskola	Gyári munkás	41	Szakiskola
11.	46	Egyetem	Tanító	50	Egyetem
12.	39	Szakiskola	Háztartásbeli	46	Szakiskola
13.	44	Főiskola	Egészségügyi asszisztens	45	Szakiskola
14.	39	Szakiskola	Háztartásbeli	39	Középiskola
15.	46	Középiskola	Elárusító	43	Szakiskola
16.	44	Főiskola	Ergoterapeuta	43	Szakiskola
17.	32	Szakiskola	Elárusító	42	Szakiskola
18.	36	Szakiskola	Gyári munkás	39	Szakiskola
19.	36	Szakiskola	Gyári munkás	39	Szakiskola
20.	46	Szakiskola	Takarító	45	Szakiskola
21.	41	Középiskola	Ápoló	38	Szakiskola
22.	52	Középiskola	Raktáros	46	Szakiskola
23.	40	Egyetem	Tisztviselő	43	Középiskola
24.	40	Egyetem	Tisztviselő	43	Középiskola
25.	38	Szakiskola	Ápoló	47	Szakiskola
26.	48	Szakiskola	Pincér	-	-
27.	42	Középiskola	Elárusító	43	Középiskola
28.	48	Főiskola	Titkár	51	Középiskola
29.	39	Főiskola	Egészségügyi asszisztens	41	Szakiskola
30.	45	Főiskola	Egészségügyi asszisztens	47	Középiskola
31.	40	Szakiskola	Szakács	46	Szakiskola
32.	33	Szakiskola	Háztartásbeli	47	8 osztály
33.	39	Középiskola	Háztartásbeli	38	Szakiskola
34.	52	Középiskola	Elárusító	49	Szakiskola
35.	52	Középiskola	Elárusító	49	Szakiskola
36.	34	Szakiskola	Gyári munkás	40	Szakiskola
37.	44	Szakiskola	Háztartásbeli	45	Szakiskola
38.	40	Középiskola	Pincér	43	Szakiskola
39.	37	Középiskola	Háztartásbeli	39	Szakiskola
40.	37	Középiskola	Háztartásbeli	39	Szakiskola